

Һ.Ә. ӘЛИЈЕВ

ТАРИХ ТАРИХДИР
II – КИТАБ

КӨНЧӨ - 96

1995
707

Ф3(2А)
756

Һ.ӘЛИЈЕВ

77044

ТАРИХ, ТАРИХДИР
II КИТАБ

76506

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Elmlər Akademiyası

КӨНЧӨ — 1995

ARXIV

43(2A)-8 + 73(2A)-8

Төшөббүскары вә
мәс'ул шөхс

Расим Бајрам оғлу Дашдөмиров
Көнчө шөһәри Ичра
Һакимијјәтинин башчысы.

Топлајаны, төртиб едәни,
мүгәддимә вә сон
сөз јазаны

Садыг Чөфәр оғлу Шүкүров
филолокија елмләри
доктору, профессор КДПИ.

Тө'сисчи

Илһам Новруз оғлу Имамгулијев
Көнчө шөһәр мөтбәәсинин
директору.

Елми редактору

Сөјјад Мүсәјиб оғлу Мирзәјев
Тарих елмләри намизәди,
досент КДПИ.

Техники редактору,
корректору

Түнзалә Садыг гызы
Шүкүрова КДПИ.

Көнчө шөһәр Ичра һакимијјәти Башчысынын

С Ә Р Ә Н Ч А М Ы

Азәрбајчан Республикасынын Президенти һеј-
дәр Әлијевин һәјат вә фәалијјәтинин өјрәнил-
мәси тәдбирләри һаггында.

Азәрбајчан Республикасынын Президенти һејдәр Әлијевин рәһбәр-
лији илә Азәрбајчан дәвләтчилијинин мөһкәмләндирилмәсиндә, онун
Низами ордусунун јарадылмасында, республиканын бејнәлхалг әләмдә
танынмасында мүһүм ишләр көрүлмүш, мүстәгиллик јолунда уғурлу
аддымлар атылмышдыр.

Бејнәлхалг тәшкилатларынын көмәји илә мүһарибәнин сијаси јолла
баша чатдырылмасы, торпағларымызын дүшмән тапдағындан азад
олунмасы үчүн апарылан ардычыл сијасәт, нефт мугавиләсинин имза-
ланмасы Президент һејдәр Әлијевин харичи сијасәт хәттинин бөјүк гә-
ләбәси һесаб олунур.

Ардычыл сијаси хәтти, дәвләтчилијимизин мөһкәмләндирилмәсиндә
јорулмаз фәалијјәти вә хидмәтләринә көрә үмумхалг мөһәббәти газан-
мыш Азәрбајчан Республикасынын Президенти һејдәр Әлирза оғлу
Әлијевин сијаси хадим кими фәалијјәтинин өјрәнилмәси вә тәблигинин
тәшкил олунмасы мөгсәдилә

Г Ә Р А Р А А Л Ы Р А М :

1. Көнчө шөһәринин тәһсил мүүссисәләринә, ушаг тәрбијә очагла-
рында Азәрбајчан Республикасынын Президенти һејдәр Әлијевин һәја-
тына вә көркәмли дәвләт хадими кими фәалијјәтинә һәср олунмуш
әләвә дәрсләр, тематик мөшгәләләр кечирилсин.

Әләвә дәрсләрин вә планлашдырылачаг диқәр тәдбирләрин тәшкил
олунмасыны тә'мин етмәк шөһәр тәһсил идарәсинин рәисинә, али мәк-
тәбләрин ректорларына вә орта ихтисас мәктәбләринин директорлары-
на тапшырылсын.

2. һејдәр Әлијевин 1969-1982-чи илләрдә Азәрбајчанда сијаси рәһ-
бәр олдуғу мүддәтдә республикада баш вермиш иғтисади дирчәлишдән

дөн бәһс едөн, мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын дәвләтчилијинин мөһкөмләндирилмәси, онун бәјнәлхалг әләмдә танынмасы үчүн көрүлән уғурлу ишләрә һәср олунмуш сөнәдли филмләрин тәһсил мүәссәләриндә, мәдәнијјәт евләри вә клубларда нүмајиш етдирилмәсини тәшкил етмәк шөһәр Киновидео бирлијинин рәисинә һөвалә олунсун.

3. Һәјдәр Әлијевин сијаси фәалијјәтини әкс етдирән рәсм сәркиләри тәшкил етмәк, Көнчә тарих—өлкәшүнаслыг музејиндә республика Президентинин һәјат вә фәалијјәтини, онун Көнчәнин игтисади вә мәдәни инкишафындакы ролуну әкс етдирән бөлкә јаратмаг шөһәр Мәдәнијјәт идарәсинин рәисинә тапшырылсын.

4. Сәрәнчамын ичрасына нәзарәт Көнчә шөһәр Ичра һакимијјәтинин һуманитар мәсәләләр шөбәсинә һөвалә олунсун.

Көнчә шөһәр Ичра һакимијјәтинин
Башчысы

Р.Б.Дашләмиров

Көнчә шөһәри, 14 феврал 1995-чи ил

№ 555

МҮГӘДДИМӘ ӘВӘЗИ

БӨЈҮК СИЈАСӘТ ВӘ ТАРИХ

Идракы оланлар мәни сонра
ғаначагдыр,
Бир гевми дирилдән дә чаһанда
ғаначагдыр.

Мөһәммәд һади

Сијасәт — чөбрдир, әзаблыдыр, әзијјәтлидир, сојугтанлылыг вә дәгиглик севир. Бөјүк сијасәт — Али ријазиијјатдыр. Тарих — бунларын күзкүсүдүр. Ријазии кедишләри вә алыннан һасили бу күзкү олдугу кими нечә вар, һеч бир шеј артырыб-әксилтмәдән көстәрир. Әкәр бу кедишләрин һәр-һансы мөгамында төләсиклик үзүндән сәһвә јол вериләрсә, нәтичә дүзкүн алынмајачагдыр. Сијасәтдә төләсмәк исә нәзәри вә практик чөһәтдән удузмаға кәтириб чыхарар: сијасәтдә белә бир сәһв — төләсиклик учундан баш верән сәһв — мөвчуд гурулушун дағылмасынын сүрәтләнмәсинә төкан верәчәкдир. Буна көрә дә һәр јериндән дуран, сијасәтчи ола билмәз. Ахы, сијасәт маһијјәтчә елә ријазиијјатдыр — ичтимаи ријазиијјатдыр. Синиф отағында лөвһәјә јазылан мисалын, дүстурун һәлиндә сәһвә јол верәндә позуб дүзәлтмәк мүмкүндүр вә о, һеч кәсин мәнәвијјатына, халгын дүшүнчәсинә мәнфи тәсир көстәрмир. Лакин синиф отағындан интиһасыз “кениш” олан вә чидди мәс’улијјәт төләб едән аудиторија сијаси јердир. Аудиторија вә синиф отағынын динләјичиләри дә ејни тәфәккүр саһиби дејилләр. Аудиторијанын “мүдавимләри” түкү-түкдән сечән, дүнја һадисәләринин доланбач, мүрәккәб кедишләриндән, әсасән башлары чыхан вә гијмәтлөндирмәкдә төләсмәјәнләрди. Синиф отағынын “сакинләри” исә белә јеткинликдән һәләлик узагдырлар. Тарих — бунлары сәһифәләриндә сахлајыб көләчөк нәслә хәбәр верән вә һеч вахт дејишилмәјән фәндир — шаһиддир.

“Тарих, тарихдир” китабында бу проблем һ.Әлијевин тарихи көрүшләриндә, сијаси кедишләриндә өзүнү там ајдынлыгы илә нәзәрә

чарпдырыр. Һ.Әлијев проблемә сijasәт вә тарих мүддәасы илә јанашмыш вә бүтүн данышыгларыны бу реаллыг үстүндә гурмуш, дүнја сijasәтинин Али нәтичәләриндән усталыгла, тәләсмәдән фәјдаланмыш, өзү дә бу сijasәтә төһфә вермишдир. Онун китаба дахил едилән сечилмиш нитг вә чыхышларында, Бөјүк сijasәтин тарихини өјрәнмөк үчүн јени консепсијалар ирәли сүрүлүр. Русија, Түркијә вә Украинанын дәвләт башчылары илә Һ.Әлијевин Бақы данышыглары бу Бөјүк сijasәтин јени дүшүнчә илә башлајан, јени тарихинин долгун, мәзмунлу сөһифәләридир. Лакин онун Бөјүк Вәтән мұһарибәсинин 50 иллик гәләбәси илә әләгәдар мұһарибә вә әмәк ветеранлары гаршысындакы чыхышларыны истисна етсәк, онун бу китабдакы чыхыш вә нитгләринин һеч бириндә төкчә тарихдән сөһбәт кетмир. Лакин бу белә гәнаәт јаратмасын ки, Һ.Әлијев тарихлә бағлы фикир сөйләмәмиш, төвсијәләр вермәмишдир. Јох, белә дејилдир. Ијirmi алты иллик рәһбәрлији дөврүндә бир чох көрүш, чыхыш вә нитгләриндә, мс'марларын Москва вә Бақыда кечирилән гурултајында Һ.Әлијевин тарих, сләчә дә, мс'марлыгын тарихи проблемләринә аид сөйләдији фикирләр вә вердији төвсијәләр индинин өзүндә дә елми-нәзәри дөјәрини сахлајыр.

Бир һәгигәт дә беләдир ки, онун сон дөврләрдә Бөјүк сijasәтлә бағлы көрүш вә данышыглары олдуғу һалда, сырф тарих вә тарихиликлә бағлы чыхыш вә нитги јохдур. Лакин онун бир президент кими Азәрбајчан әразисинә јахын вә узаг олан дәвләтләрин башчылары илә апардығы данышыглар, слә бу сijasәтин тарихидир. Дикәр төрәфдән бу сijasәтин бәһрәсидир ки, истиглалижәт әлдә етмиш букүнкү Азәрбајчан милли дирчәлиш, сосиал, игтисади, мәдәни вә мәнәви төрәгги јолуна гәдәм гојмушдур. Бу да тарихдир, өзү дә сijasәти тарихдир. Нечә дејәрләр, бу тарих дә Бөјүк сijasәтин бәһрәсидир ки, Азәрбајчанын өзү-өзүнүн јерүстү-јералты милли сәрвәтинин ағасы олмасыны мөһкәмләндирмишдир. Инди Азәрбајчан азад бир республика кими истәдији дәвләтләрлә мұхтәлиф мәзмунлу сазиш вә контрактлар бағлајыр. Бу, јеканә вә чох с'тибарлы, чох дүзкүн, әсрләрлә һәсрәти чәкилән јола тарихән дөнмәкдир вә онун чәтинликләриндән горхмағ лазым дејил, һәр ишин башлангычы ағыр, сонрасы сәфалы олур. Кечид дөврүнү јашајан бир өлкәнин бирдән-бирә белә чәтин јолла кетмәси бөјүк вә дүшүнүлмүш сijasәтин мәзмунуна ујғун, дәвләтчилијин мөһкәмләнди-

рилмәсинә хидмәт едән, азадлыг јолунда шөһидләр верән бир халгын јени тарихидир. Мүстәгил дәвләтин башлангычында баш верән белә чәтинликләр јалныз Азәрбајчанда дејил, вахтилә Түркијә, Пакистан вә Авропа өлкәләриндә дә белә олмушдур. Бөјүк сijasәтдә бу тарих-сосиализмдән мирас галан консепсијаны рәдд едир, кечмиш тарихин сөһвләринә күзәшти бағышламыр. Мүасир тарихин јазылмасына јени идеја, јени истигамәт верир. Һ.Әлијев 1941-1945-чи илләрдә дүнјаны ләрзәјә салан, өлүм дүшөркәләри јарадан фашизмин мөғлубижәтә уғрадылмасында Азәрбајчан халгынын өн вә арха чөһмәдә көстәрдији рәшадәти гијмәтләндирмәји тәләб едир вә бу һүнәри данмаға чалышанларын, Бөјүк сijasәтдән башлары чыхмајанларын: "Бу вәтән мұһарибәси дејил, бу гәләбә дејил....Мұһарибә дә олмајыбдыр", -дејиб һарај-һәшир салан филистерләрә с'тиразыны билдирән Һ.Әлијев тарихлә бағлы фикирләрини ачыглајыр, тәдгигатчылар тарихи олдуғу кими өјрәниб күтләјә чатдырмағы нәзәри чөһөтдән әсасландырыб, фактлар истинадән ирәли сүрмәји төвсијә едир. Бах, бу чағдаш тарихин, чағдаш сijasәтин инчәлик тәләб едән атрибутудур. Бу сijasәтдә Һ.Әлијевин тарих вә сijasәт нәдир? суаллары даһа тез нәзәрә чарпыр вә ајдын олур ки: "тарих халгын, милләтин тәсдигидир", "сijasәт-халгын, милләтин дүнјакөрүшүдүр". Һүғуғи дәвләт гурмаға вә демократик сечкиләрә кедириксә, тарихин бу тәчрүбәсинә лагәјд галмамалыјыг. "Тарихи тәчрүбәдән дәрәс көтүрмәлијик". Ахы, индијәдәк бизә тарихимизи өзкәләр јаздырыб, бу күн дә өзүмүз-өзүмүзү кәнардамы гојмалыјыг? Артыг тарихин ачы тәчрүбәсиндән дәрәс көтүрмәк вахты кәлиб чатыбдыр. Бу күн тәдгигатчылар кечмиш тарихин гаранлығда галан төрәфләрини ашкара чыхармалы, јазачағлары јени тарихи өз сојкөкү үстүндә учалтмаға чалышмалыдырлар. Чүнки бу вахтадәк тарихимиздә — Һ. Әлијев дејир: "Тәһрифләрин чоһу...октјабр ингилабындан сонра, совет һакимијјәти гурулдугдан сонра, болшеви́змин гәләбәсиндән сонра олубдур"¹ вә биз буна бир даһа јол вермәмәлијик. Бу да инкар олунмаздыр ки, совет дөврүнүн тарихи амирлик-инзибатилик системинин тарихидир, бүрократијанын тарихидир, пролетар диктатурасынын тарихидир, болшевикләрин тарихидир. Ленин гварди-

1. "Азәрбајчан" гәзети, 6 мај 1995-чи ил.

јасына мәнсуб олан рәһбәрләрин тарихидир, тарихдән башы чыхмајан тарихидир. Тарих һәгигәтдир, һәгигәти инкар ағылсызлыгдыр. Тарих зәһмәткешләрин тарихидир. Бунлардан чыхан үмуми нәтичә беләдир: -Тарих вә тарихилик ејни көкдән олсалар да, араларында фәрг вар. Тарихи јазыр, тарихлији јарадырлар. Јазанлар алимләр, јараданлар әдибләрди¹. Алимләрдә елми-нәзәри, рәғәмләрин “фантазијасы”, јараданларда-бәдии образлылыг апарычыдыр. Лакин “Тарих елми бүтүн ичтимаи елмләрин бешијидир”² һәр ики һалда тарихдән көнар чыхмаг олмаз. Тарих бәшәр өвләдынын, онун ичтимаи варлыгынын бүтүн шәраитинин дурмадан төкмилләшмәси уғрунда фәсиләсиз мубаризә кими баша дүшүлмәсини, дүзкүн әкс етдирмәк вәзифәсини јеринә јетирмәји тәләб едир. Чүнки, тарих-тарихчи вә јазычыдан күчлүдүр, гүввәтлидир. Неч көс тарихи өз сијаси бахышларына ујғунлашдырмамалы, мәналандырмаға чәһд көстөрмәмәлидир. Јохса, тарихин интигамындан гуртара билмәзләр. Тарихин интигамы исә халгын интигамыдыр. Тарих — әдәләтсизликләрә гаршы мубаризә апаранларын, дөјүшә кедән, шәһид оланларын шәрәф китабыдыр. Шәхсијјәтин тәчәссүмү олмајан јердәсә нә тарих вар, нә дә тарихилик. Тарихин әсас вәзифәси мәнз ондан ибарәтдир ки, инсанларын јахшы вә пис әмәлләрини, чәмијјәтин шәрти вә шәртсиз сајылан мәрһәләләрини өзүндә горујуб сахласын, әјинтијә јол вермәсин. Ахы, тарих конкрет тарихи характер дашыјыр, синифли чәмијјәтдә бу вә ја башга бир синфин јалныз характерик хүсусијјәтләрини, мубаризә үсулуну дејил, онун ән кичик сајылан нөгтә вә бәркүлүнү дә өзүндә дашыјыр. Демәли, инсанлар тарихдә нә гәдәр чох иштирак етсәләр, тарихчиләр дә онларын фәалијјәтини дүзкүн ишығландырсалар, тарих бир о гәдәр “ағыллы-мәнтигли” олар. Тарих һеч бир шәјә фәрг гојмадан хәјри дә, шәри дә сәһифәләриндә: биринчини һөрмәтлә, икинчини нифрәтлә хатырладыб јашадыр. Ф.Кетә јазыр: “Тарихдә јалныз о адамлар јашамаға вә азадлыға лајигдир ки, бунун уғрунда һәр күн дөјүшә кедирләр”. Тарих азадлыг уғрунда дөјүшә кедән хәјрхәһлар, гәһрәмәнлар сәһифәләриндә һөрмәтлә го-

рујуб јашадырса вәзифәсини јеринә јетирир. Вәзифә-борчу исә шәхсијјәтдә олдугу кими, тарихин дә бүтөвлүјүдүр. О бүтөвлүјүн маһијјәтиндә азадлыг тарихи мубаризәнин нәтичәси кими гијмәтә лајигдир вә бу гијмәти тарихчиләр чәкинмәдән версәләр вичдани борчларыны јеринә јетирмиш оларлар. Лакин инди “мејдана күчәдән кәлмиш ики-үч нәфәр адам” сәрсәм идеолог чыхыб ки, бәшәрин ичтимаи-сијаси мубаризәсини, халгларын тарихи тәләјини өзүндә сахлајан бу бүтөвлүјү - көһнә тарих бир јана галсын - јени тарихи дә тәһриф етмәјә чалышырлар, һәтта, Икинчи дүнја савашында алынған медаллары ајаглар алтына салыб тапдаламағы тәләб едирләр. “Бундан да бөјүк чинајәт ола билмәз”-дејән һ.Әлијев бунунла бағлы фикрини бу шәкилдә тамамлајыр: “Белә инсанлар садәчә олараг ја һәјаты баша дүшмәјән адамлардыр, јахуд да ки, халгына, милләтинә хәјәнәт едән адамлардыр...”

...Әкәр 1920-чи илдән сонра — коммунист режими вахтында, социалист режими вахтында кечмиш тарихимиз тәһриф олунмушдуса, марксизм-ленинизм идеолокијасына ујғунлашдырылмышдыса вә ујғун кәлмәјәнләр о тарихдән, бизим тарих китабларындан, дәрсликләрдән чыхарылмышдыса вә әкәр биз буну инди етираф едириксә, буну дејириксә, демәк, бундан сонра тәһрифә јол вермәк олмаз”¹.

Кениш тәсәввүр јарансын дејә, һ.Әлијевин фикирләринә истинадән төкчә бу факты хатырлајаг: 1988-чи илдә једдинчи синиф үчүн чыхан “ССРИ тарихи” дәрслијиндә I Пјотр дөврүнә гыrx сәһифә, Загафгазија вә Орта Асија халгларынын XIII-XVII әсрләр тарихи үчүн чәми дөрд сәһифә јер ајрылмышдыр. Степан Разин, Иван Грозны, Борис Годунов вә башгалары Азәрбајҗан мәктәбләриндә тәдрис олундугу һалда, Чавад ханын, Шејх Шамилин, ирәванлы һүсәјнгулу ханын, Нахчыванлы Еһсан хан Кәнкәрлинин, Кәләбәли ханын, Султан бәјин вә б. адларыны чәкмәк јасагланмышдыр. Коммунистләрин азлыгда галан халгларын тарихинә белә мүнәсибәти, корун күзкүјә бахыб гаш-көз ојнатмасына бәнзәјирди. Гырмызы империја өзүнә бир јумурта биширмәк үчүн Азәрбајҗан халгынын бир нечә әсрлик тарихини “јандырыб” “уф”! демәди; әлифбаны дөјишди, милләти дә сојкөкүндән чыхартды. Бах, бунлар тарихин ачы мөғамларыдыр. Мүасир дөврүн тарихини јазанлар бу

1. В.Пашуто. Писатель и историк: содружество необходимо. “Литературная Россия”, 3 августа 1973 г. № 31 (551).

2. С.Вургун. Әсәрләри. V ч. Бақы, 1972, сәһ. 149.

1. Азәрбајҗан халгынын һүнәри әбәди јашајачагдыр. Бақы, 1995, сәһ. 6.

әһәмәтләр унутмамалыдыр. Һ.Әлиевин төләби исе беләдир:

-Тәдгигатчылар тарихи һадисә вә адларә мә'нәви вә һүгүги нормалар бахымындан јанашыб дәјәрләндирмәлидирләр. Тарихин өзүнә мөхсүс мәрһәләләриндә баш верән һадисәләрин кедишини тарихчи, еләчә дә јазычы емосијаларла вә сәрбәст тәсәввүр ојуну илә әвәз етмәмәлидир (бу јазычыларә аиддир), "Милли кечмишин одуну јох, күлүнү көтүрәнләр!" өз нәсил тарихини билән, өз өлкәси, өз ичтимаи гурлушу илә ифтихар һисси инкишаф етмиш адамлар тәрбијә едә билмәзләр. Тарихдә унутулмајан адлар (бәд әмәлләринә көрә олса да), өјрәнилмәмиш нөгтәләр галмамалыдыр. Инди үстүндә мөһүрү олан ән кичик бир факт, саралмыш, әпримиш архив кағызы, диггәтлә, дәгигликлә саф-чүрүк едилмәли, һәрәнин пәјә өзүнә верилиб гијмәтләндирилмәлидир ки, кәнч нәсил сојкөкүнү јахшы танысын, фәхр етсин, вәтәнини горуһун, достуну-дүшмәнини бир-бириндән ајыра билсин. Бу һисси ашыламаг үчүн тарихлә тәрбијәләндирмәк мәсәләсинә диггәт јетирилмәлидир.

Јени Азәрбајчан дәвләтинин бејнәлхалг нормаларә ујгун мөһкәмләндирилмәсиндә онун тарихинин ролу хүсүси әһәмијјәтә малик олдуғу үчүндүр ки, тарихчи тәдгигатына көрә мәс'улијјәт дашыјыр. О, өз арашдырмаларында јени, азад Азәрбајчанын сонракы нәсилләринин вәрислијини тарихән бәрпа етмәк, һәммин вәрисин онларын өзләри олдуғуна инам јаратмаға чалышмалыдыр. Мөвчуд чәмијјәтин идеолокијасы, демократикләшдирилмәси дә буну төләб едир. Лакин әрәсәјә кәлмәкдә олин јени мә'нәвијјатлы инсанын камилләшдирилмәсиндә бу тарихи өз илкин мәзмуну илә мәнимсәтмәк чох вачиб мәсәләдир, кәнчләрдә милли шүурун ојанмасында ән е'тибарлы, тә'сирли вәситәдир. Тарихи тәдгиг едәнләр, тарихлә бағлы данышыг апаранлар һәмишә еһтијатлы олмалыдырлар...

"Тарих, тарихдир" китабында кәдән сөһбәтләрин, чыхыш вә нитгләрин һамысында Инсан бөјүкдүр, әсас объектдир. Һәр шеј инсанын иштиракы илә һәјата кечир. О, тарихин мөјјән дәврүнүн мөһсулу олдуғу үчүн онун чәмијјәт дахилиндәки ролуна диггәт јетириб белә бир нәтичәјә кәлмәк олар; — Фикир, шүур, ағыл, мәнтиг бүтүн бунлар

1. Һ.Ә. Әлиев. Јазычыларын үмумиттифаг јарадычылыг конфрансында мә'рузә. 27 октјабр 1980-чи ил.

онун — тарихин јетишдирдији Инсанын Али әләмәтидир, ону башга чанлылардан фәргләндирән, Аллаһын вердији Али мұкафатдыр. Белә мұкафат мә'нәви јеткинликлә шәртләнир. "Мән бу күн дә адамларә мә'нәвијјатла бағлыјам вә бу мә'нәвијјатла да јашајачағам", - дејән Һ.Әлиев мә'нәвијјат вә азадлыг барәдә дүшүнмәјә имкан верир вә ајдын олур ки, "мә'нәвијјатла да јашајачағам" сөзләри, елә бу мә'нәвијјатын азадлыгыдыр. Мә'нәви азадлыг әслиндә, инсанын дахили азадлыгынын чөһәтләриндән биринин өзүнәмөхсүс вә ән тә'сирли ифадәсидир. Мә'нәви азадлыгын тарихиндә исе азадлыг һәсрәти, әсрләрлә өзкәсинә табә олмуш һәр кәсин, халгын, милләтин ганына ишләмишдир. Јалныз әсарәт көрмүш адамлар үчүн бу азадлыг вә бу азадлыгын мә'нәви чөһәтдән тарихи әзиздир, үрәјә јатандыр, әсрләрлә гаранлыгда галан, ишыг үзү көрмәјән арзуларын һәгигәтә чеврилмәсидир. Бу азадлыг асанлыгла әлдә едилмәмишдир. О, бир чох манәәләрдән кечмиш, онун јолунда ганлар төкүлмүш, гурбанлар верилмишдир. "Әкәр бу күн дсәк ки, фашизм үзәриндә гөләбәдән сонра халгымызын кечдији јол Азәрбајчанын кәләчәк милли азадлыгына, мүстәгиллијинә кәдән јол олмушдур, сәһв етмәрик". Һ.Әлиевин букүнкү азадлыгымызын кечдији јолу белә дүзкүн, "зәркәр дәгиглијилә мүәјјәнләшдириб "Мән халга миннәтдарам"¹ дејиб гијмәтләндирмәси, доғма тарихә гајғысы, бир төрәфдән өзүнүн тарихчи олуб, тарихи һадисәләри дәгигликлә гијмәтләндирмәси, диқәр төрәфдән тарихи өјрәнилмәмиш милләтин милләт сәјылмамасы илә бағлыдыр. Онун тарихә сөјкәнән, вәтәнпәрвәрлик һисилә дојдурулан мұһакимә, төвсијә вә ишыглы, мәзмунлу мәсләһәтләри Азәрбајчан дәвләтинин мөһкәмләндирилмәсинә хидмәтә јөнәдилмиш вә бу просесдә даими һәрәкәтдә олуб ирәлијә кәдән заман, тәқрар едирик, кәһнә гурулушун ән'әнәләрини өзүндә јашатмамалы, суверен республиканын дирчәлишинә јардым едән, мә'нәви дајағы мөһкәм олан үмидләр мөвчудлуғуна доғру чан атмалы, "Болшевикләрин вә коммунистләрин өзүнү доғрултмајан тәчрүбәләриндән истифадә олунмасына јол верилмәмәлидир".

Һ.Әлиевин белә демәсинин әсасы вардыр. Ахы, о, Москвада ишләјәндә, Кремлдә милли ајрысечкилијин күчләндијини, болшевикләр

1. "Азәрбајчан" гәзети, 3 август 1993-чү ил.

партијасынын чүрүмөкдө олан анатомиясынын зөһөрлү микробларынын күндөн-күнө жайылдыгыны көрдүкдөн sonra белә нәтичәгә кәлиб гәт'и фикир сөйләмәси тәәччүб доғурмур. Үздә халглар достлугуну, бейнәлмиләлчилик идејаларыны ирәли сүрән Коммунист Партијасы Сијаси Бүросунун ичласларында, МК-нын пленумларында Иттифаг дахилин-лүки мүсәлманлара гаршы гәрәзкар, милләтчи мүнәсибәти, Ленин милли сијасәтинин сахта концепсијасы Һ.Әлијевин ојанмыш фикирләринин һәрәкәтини артырды. Милли гүрүр һисси илә бағлы бу ојаныш онун мә'нәви бүтөвлүјүнүн тәсдиги олду. Буна көрә дә Һ.Әлијев чәмијјәтдә баш верән ичтимаи-сијаси һәрәкәтын јаранмасы, инкишафы вә нәтичәсини тоталитар дәвләтин мәкрли сијасәтиндән доғдугуну сөйләдијинә көрә һағлыдыр. Онун халгын тәләјинә, тарихинә биканә ғалмадыгынын мүнһүм сәбәбләриндән бири дә, слә бу иди. Мөвчуд гурулушун дахилиндә кедән просесин сеператчылығыны дәриндән мәнимсәдијинә көрә иди ки, Һ.Әлијев Азәрбајҗан Республикасынын мүстәгиллик әлдә етмәси тарихинин 80-чи илләрин әввәлләриндән башладығы фикринә кәлмиш вә кәстәрмишдир ки, бу кечмиш Советләр Иттифагында вә бүтүн дүнјада кедән ичтимаи-сијаси просесләрин зәрури нәтичәсидир, бундан да истифадә едән Азәрбајҗан халгы өз мүстәгил дәвләтини гурду, маһнылар дәјишди, бейнәлмиләлчилик идејаларыны төрәннүм едән шәрғиләр сусду, социализмин әбәди јашамағ иддиасыны, Платон вә Демокритдән үзүбәри кәлән мәнтиғ әсасландыра билмәди, сијаси һәрәкәтын маһијјәтиндә долашыб ғалды. Вә ајдын олду ки, социалист инглабы бүтүн зәһмәткеш күтләләр үчүн бәрәбәрлик тәмин едән чәмијјәт гура билмәмишдир. Бу тарихи-объектив просесләр Совет Иттифагынын дағылмасына (1941-чи илдә Бөјүк Вәтән мүнәрибәсинин башланмасын-дан бир нечә ај sonra "Правда" гәзети хариҗи сијасәтчиләрин чох узағ-кәргәнликлә дедикләри: "ССРИ картондан гурулмуш евчикдир, бу күн до әлмәсә сабаһ учуб-дағылачағ" сөзләрини лаға гојуб мисал кәтирмишдир), Коммунист Партијасынын тарихин сәһнәсиндән чыхмасына вә он беш республиканын һәр биринин мүстәгил дәвләтә чеврилмәсинә кәтириб чыхарыбдыр. Демәли, Азәрбајҗанын истиглалыјјәт әлдә етмәсини һеч бир вәчһлә — Һ.Әлијев дејир ки, — мүәјјән ичтимаи-сијаси гүввәләрин, о чүмләдән дә Халғ Чәһһәсинин хидмәти сәјмағ олмаз.

Азадлығ әлдә етдикдән sonra Азәрбајҗанын дәвләтчилијини јалныз

хариҗи дејил, дахили дүшмәнләрдән дә горумағ, һүғуғи вә милли-демократик дәвләтин формалашмасы вә мөһкәмләндирилмәси үчүн Һ.Әлијев 1992-чи илдә Азәрбајҗан зијалыларынын мүраҗиәтинә (91 нә-фәрин) чаваб оларағ о дөврүн рәһбәрлијинә ашағыдакы беш вәзифәгә әмәл етмәји мәсләһәт көрмүшдүр:

БИРИНЧИ: Азәрбајҗанын мүнәрибә вәзијјәтиндән чыхмасы вә Га-рабағ проблеминин тезликлә һәлл олунмасы. Артығ беш илдир ки, Азәрбајҗанла Ермәнистан арасында мүнәрибә кедир, әразимизин бир һиссәсини итирмишик. Ермәнистанла һәмсәрһәд бөлкәләрин бир чох јашајыш мәнтәгәләри дағылмыш, минләрлә инсан һәлак олмуш, јара-ланмыш, шикәст вә әлил олмушлар. Республикада јурдларындан дидәр-кин дүшмүш вә ағыр вәзијјәтдә јашајан јүз минләрлә гачгын вар. Республикаја мисли көрүнмәмиш мадди вә мә'нәви зијан дәјиб. Ән дөһшәтлиси будур ки, бүтүн бу фәһиәләрин һәлә дә сону көрүнмүр. Бир ил бундан әввәл олдуғу кими бу күн дә Азәрбајҗанын рәһбәр дәв-ләт органларынын Гарабағ проблеми һағгында дәғиг, ајдын концепси-јасы вә лазыми һәрби-сијаси стратегијасы јохдур. Белә тәсәввүр јараныр ки, Гарабағда вә башға сәрһәд зоналарында һәрби әмәлијјатлар өзбашына кедир.

ИКИНЧИ: Азәрбајҗанда социал-игтисади бөһранын дәринләшмәси, халгын күзәрәнынын ағырлашмасы бөјүк һәјәчан доғурур. Республика игтисадијјатынын чари илин доғгуз ајындакы вәзијјәти барәдә статис-тик мәлүматлар инсаны дөһшәтә кәтирир. Милли кәлирин истәһсалы 25 фаиз, сәнајә мөһсулларынын истәһсалы 25 фаиз ашағы дүшмүшдүр. Көнд тәсәррүфатында вә әсаслы тикинтидә вәзијјәт даһа да ағырдыр. Әкәр Азәрбајҗан игтисадијјатынын сәвијјәсинин сон 5-6 ил әрзиндә дајанмадан ашағы дүшмәсини нәзәрә алсағ, о заман республиканын не-чә бөјүк фәлакәтлә үзләшдијини тәсәввүр етмәк чәтин дејил.

Азәрбајҗан түкәнмәз тәбии сәрвәтләрә, зәнкин сәнајә, аграр вә со-циал еһтијатлара, лазыми интеллектуал потенсиала, әсаслы истәһсал фондларына, истәнилән гәдәр ишчи гүввәсинә маликдир. Бүтүн бун-лардан республиканын мүстәгиллијини мөһкәмләтмәк вә инсанларын һәјат сәвијјәсини јахшылашдырмағ үчүн сәмәрәли истифадә олунмалы-дыр. Аграр саһәдә тәкчә бир ил әрзиндә истәһсалы јүксәлтмәклә көнд тәсәррүфаты мөһсулларыны хејли артырмағ мүмкүндүр. Тәәссуф ки,

республиканын белә зәнкин дахили имканларындан лазыми сәвијјәдә истифадә олунмур.

Белә гәнаәтә кәлмәк олур ки, дәвләт вә һөкүмәт органларынын республиканы ағыр вәзијјәтдән чыхармаға јөнәдилән ајдын игтисади програмы, стратегијасы, әһалинин һәјат сәвијјәсини күнү-күндән јакшылашдырмағ үчүн конкрет тәдбирләри јохдур. Мүшәһидәләр кәстәрир ки, бу сәһәдә ишләрин хејли һиссәси кортәбии апарылыр.

ҮЧҮНЧҮ: Бу күн республикада апарылан кадр сијасәти чох һағлы оларағ кениш халғ күтләсинин с'тираз вә наразылығына сәбәб олуб. Рәһбәр вәзифәләрә иш габилијјәти, билији, бачарығы, тәсәррүфат вә идарәстмә ишләриндәки тәчрүбәси нәзәрә алынмадан, јалныз Халғ Чәһәсинә мәнсуб олан адамларын ирәли чәкилмәси һүгүг нормаларына ујғун дејил вә ағыр нәтичәләр верә биләр. Халғ, Халғ Чәһәсинә һеч вахт белә мүстәсна һүгүг вә сәләһијјәтләр вермәјиб. Өтән илләр вә онилликләр әрзиндә республикада дәвләт идарәстмә, игтисадијјат, елм, мәдәнијјет вә социал сәһәләрдә кифајет гәдәр.биликли, тәчрүбәли, сәриштәли, јүксәк мәдәнијјетә малик кадрлар һазырланмышдыр. Онларын һамысы ичтимаи-сијаси тәшкилатлара, партијалара мәнсубијјәтиндән асылы олмајарағ фәал гуручулуға чәлб едилмәлидирләр.

Азәрбајҗандан кәнарда, Русијада, Украјнада вә башға республикаларда өлкәнин мө'тәбәр, нүфузлу али мәктәбләриндә, елм мәркәзләриндә, али һәрби мәктәбләрдә тәһсил алмыш вә бөјүк тәчрүбә топламыш азәрбајҗанлылар јашајыр. Онлары мүстәгил Азәрбајҗанда, һәјатын мүхтәлиф сәһәләриндә чалышмаға чәлб етмәк үчүн тәдбирләр көрмәк лазымдыр. Јениләшән, демократикләшән мүстәгил Азәрбајҗана онлар өз сәмәрәли фәалијјәтләри илә чох бөјүк фәјда верә биләр.

Бу күн болшевикләрин вә коммунистләрин өзүнү доғрултмајан тәчрүбәләриндән јенидән истифадә олунмасына јол верилмәмәлидир. Тәәсүф ки, сон ајлар бу тәчрүбә республикада кениш тәтбиг едилир.

ДӨРДҮНЧҮ: Мүстәгил Азәрбајҗан дәвләтчилијинин мөһкәмләnmәси һәр шејдән әввәл республикада ганунларын тохунулмазлығындан, ганунун алилијиндән асылыдыр. Тоталитаризмдән тамамилә хилас олмағ јалныз демократијанын ардычыл инкишафы, сијаси плүрализм, инсан азадлығы шәраитиндә мүмкүндүр. Сөһбәт сөз, вичдан, дин, тәшәббүс-карлығ вә саһибкарлығ, мүлк ијјәтчилик, сечиб-сечилмәк азадлығындан

кедир.

Азәрбајҗанда јашајан һәр бир вәтәндаш миллијјәтиндән, дининдән, дилиндән, сијаси әгидәсиндән асылы олмајарағ демократик азадлығлара вә һүгүглара малик олмалыдыр. Әфсуслар олсун ки, бу сәһәдә дә республикада өтән јарым илдә һеч бир дәјишиклик баш вермәјиб.

Фикримчә, јени мүстәгил дәвләтин гуручулуғу просесинә вәтәндашларын һамысы, әһалинин бүтүн төбәгәләри чәлб олунмалыдыр. Јени мүстәгил Азәрбајҗан бүтүн Азәрбајҗан халғынындыр. һамы онун тәрәғгисинә чалышмалыдыр. Бу ишдә һеч кәсә мөһдуд ијјәт гојулмамалыдыр.

БЕШИНЧИ: Сон заманлар Азәрбајҗанын парчаланмасына јөнәдилмиш мејлләрин тәзаһүрү бөјүк төһлүкә јарадыр. Белә мејлләрин гаршысы гәтијјәтлә алынмалыдыр. Јаранан проблемләр сивилизасија вә демократик јолларла һәлл едилмәлидир.

Азәрбајҗан онилликләрләр, јүзилликләрләр онун әразисиндә јашајан бүтүн инсанларын вәтәни олмушдур. Азәрбајҗанын демократик принципләр әсасында гор'унуб сахланылмасы вә инкишаф етдирилмәси мүстәгил Азәрбајҗан дәвләтинин мөһкәмләндирилмәси үчүн мүһүм вәзифә вә әсас шәртдир!...

Бизә елә кәлир ки, бу беш вәзифәни бир президент кими һ.Әлијевин өзүнүн сијаси платформасы, өлкәнин идарә олунмасынын, јакын вә узағ дәвләтләрләр игтисади-сијаси вә мәдәни әлағәләринин нәзәри Програмы адландырмағ олар. Түркијәнин Баш Назири ханым Тансу Чилләр, Русија Федерал Мәчлиси, Федерал Шурасынын сәдри В.Ф.Шумејко, Украјна президенти Л.Д.Кучма илә һ.Әлијевин Бақыда апарлығы тарихи әһәмијјәти бөјүк олан данышығлар сијаси-игтисади мә'на дашыјыр вә бу јухарыда кәстәрилән вәзифәләрин әмәли ичрасыдыр. В.Ф.Шумејко буну Азәрбајҗан-Русија мүнәсибәти тарихинин јени мөрһәләсинин башланғычы адландырмыш вә бунун илк төмәли 1993-чү илдә Москвада Борис Јелтсинлә һ.Әлијевин көрүшү заманы гојулмушдур. Л.Д.Кучма да демишдир ки, "Украјна илә Азәрбајҗан халғлары, дәвләтләримиз арасындакы мүнәсибәтләр һәмишә, истәнилән тарихи шәраитдә сәмиими, достлуг мүнәсибәтләри олмушдур. Бу мүнәсибәтләр тарихи тәлејин бир чох охшар чәһәтләри илә фөрмалашмышдыр. Бун-

1. "Сәс" гәзети, 16 октябр; "Мејдан" гәзети, 3 ноябр 1992-чи ил.

лардан өн башлычасы мүстәгиллијә чан атмагдыр, бу, индијәдөк белә олмушдур вә һәмишә белә олачагдыр. Биз бир сијаси вә игтисади системдә јашајырдыг вә инди игтисадијатларымызда ислаһатлар кечирмәк јолунда тамамилә охшар чәтинликләри арадан галдырмаға мәчбуруг. Зәннимчә, ики дәвләт арасында гаршылыглы әлагәләрсиз кечид дөврүнүн чәтинликләрини дәф етмәк мүмкүн олмајачагдыр. Сизә билдирмәк истәјирәм ки, Украина белә гаршылыглы әлагәјә һазырдыр“.¹

Бу әлагәләрә Тансу Чилләр дә, тарихи бахымдан јанашыб демишдир ки, бу ики милләтин бир-биринә нә гәдәр јахын олдуғуну һеч кәс башға чүр јозмаға чалышмасын. Әкәр буна чәһд етсәләр дә, тарихи дәјишдирә билмәјөчөкләр, “Тарих, тарихдир“. Бир дә она көрә ки, буну башға чүр јозмағ да олмаз: — Дәвләт башчылары илә көрүшләрә, чыхыш вә нитгләрә, сијаси данышыглар заманы јазылыб имзаланан мүгавилә вә протоколлара ишыг — дүнја шөһрәтли рәссам Шышкинин мөшә мәнзәрәләриндә олдуғу кими — ики тәрәфдән дүшүр: а) Азәрбајчанын — Русија, Түркијә вә Украинаја марағы олдуғу кими; б) Түркија, Русија вә Украинанын да — Азәрбајчана марағы вар. Ики тәрәфли бу марағын үстүнә дүшән ишыг күршаддыр, онун фонунда “Бу торпаг памбыгла да, үзүмлә дә, нефтлә дә зәнkindир. һағ-Тәала бу торпаға дәниз кими интәһасыз көзәллик, дағ әзәмәти, јашыл вади төмкинлији бөхш етмишдир. Бу торпаг күнәшин бүтүн бојаларыны рәнкарәнк халы кими өзүндә әкс етдирмишдир. Лакин онун башлыча сәрвәти инсанлардыр“²,-дејән Л.Д.Кучманын сөзләри нечә дә көзәл вә шаиранәдир. Бу фонда көрүнән - Кучманын дедији игтисади-сијаси вә мә’нәви дөјөрләрә малик марагдан јан кечәнләри тарих бағышламаз. Бу марағын үстүнә дүшән ишығы саралмаға гојмамағ үчүн 1992-чи илдә һ.Әлијевә мүрачигәт едән зијалыларә о, чавабында узун илләрдән бәри бир иттифағда олдуғумуз халгларла мүнәсибәтләри низамламағы мәсләһәт көрүб дејир: “Азәрбајчанда јашајан һәр бир вәтәндаш миллијјәтиндән, дининдән, дилиндән, сијаси әгидәсиндән асылы олмајараг демократик азадлыгларә малик олмалыдыр“. Бунун бәһрәсини, реал нәтичәсини көрдүју үчүндүр ки, В.Ф.Шумейко Бақыда јашајан русларын вәзијјә-

тиндән разы галдығыны билдириб демишдир ки, мән онларын Азәрбајчанын там һүгүглу вәтәндашлары олмаларына вә јалныз јерли әһалинин мә’руз галдығы проблемләрә үзләшдикләринә әмин олдум...

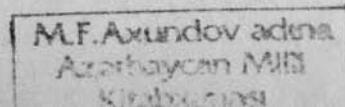
Дејиләнләри бүтөвлүкдә нәзәрдән кечирсәк көрәчәјик ки, һ.Әлијев Бөјүк сијасәтдә мүдрик шәхсијјәтдир. Образлы десәк о, кәләчәјә ник-бин бахан, инсанларын хејрхаһы, әзабкеш Прометейдир. Аллаһын дәр-каһындан кизлиничә көтүрдүју оду инсанлара чатдыран Прометей Зевсин гәзәбинә кәлиб Гафгаз дағларында (“Азадлыға чан атан өлкәнин дағларында” - Т.Шевченко) гајаја зәнчирләнмишдир. Бөјүк Аллаһ да, һ.Әлијеви кечмиш башбаканларын башсызлыглары учбатындан Гафгаз рекионунун Азәрбајчан бөлкәсинә, гана бәләнмиш сојдашларыны бу фәтиһдән гуртармаға көндөриб. Лакин Прометейин үрәјини фәза чәсурлары гарталлар дидирдисә, һ.Әлијевин “үрәјини” Аллаһын нифрәт етдији “гузгунлар” выгвыглары илә дидмәјә чәһд көстәрирләр. Каһ тер-рор, каһ чеврилиш, каһ да тәхрибат апарырлар. “Гузгунлар” билмәк истәмирләр ки, һ.Әлијевин тәләбаты шәхси мә’нафе илә бағлы дејил, халғы бәладан гуртармағ, дәвләтчилији горујуб-сахламагдыр, мадди дејил, мә’нәви тәләбатдыр, конкретдир. Өзү белә дејир: “Мән һеч вахт шәхси мә’нафе далынча кетмәмишәм, бундан сонра да кетмәјөчәјәм“¹. Демәли, һ.Әлијев бир шәхсијјәт кими әввәлләр нечә формалашыбса, инди дә фәалијјәтини ејни истигамәтдә рүшвәтхорларә гаршы мүбаризәсини-түкәнмәз бир снержи илә давам етдирир. Вә рүшвәтин кадр сијасәтиндә бурахылан нөгсанлардан ирәли кәлдијини демәкдән дә чәкинмир: “Адамлары илк бахышдан танымағ о гәдәр дә асан дејилдир. Ахы гәлбиндә мөһкәм мә’нәви принципләри...олмајан адам дәрһал демир; “Салам, мән мәнсәбпәрәстәм, бүрократам, фырылдагчыјам“. Јох, бурада чох заман һијләкәр ријакарлыг тактикасы гүввәјә минир... Адамлар өз принципсизлијини демоһоглуғла өрт-басдыр етдикдә... Бурадан позгунлуға, икнүзлүлүјә, нечә дејөрләр, мә’нәви оппортинизмә бир аддым, мәсафә галыр“.

19 нојабр 1993-чү илдә сијаси партијаларын вә ичтимаи һәрәкәтлә-

1. “Азәрбајчан” гәзети, 29 ијул 1995-чи ил, сәһ. 2.

2. “Азәрбајчан” гәзети, 29 ијул 1995-чи ил, сәһ. 2.

1. һ.Ә. Әлијев. Вицданымызын нормалары илә...“Правда” вә “Коммунист”гәзетләри. 1-вә 2-агуст 1979-чу ил.

рын рәһбәрләри илә көрүшүндә дә һ.Әлијев бу фикрини “Мән рүшвәт-
...ара гаршы амансыз олмушам вә јенә дә олачағам. Оғруја-әјрија
гаршы амансыз олмушам вә јенә дә олачағам”-дејиб тәкрарламагла,
дәјишилмәз мәрам саһибі олдугуну бәјан етмишдир.

Бу мугајисә сүбүт едир ки, һ.Әлијевин әгидәсиндә вә мүбаризәсиндә
ардычыллыг Бөјүк сијасәтин мәнтигиндә доғмадыр, мөһкәмдир. Лакин
онун кечмишдә мүбаризә апардығы мәнфи объектләр илә индикиләр
арасында олан фәрги дә унутмајағ вә хатырладағ она көрә ки, бу Бөјүк
сијасәтин мәрһәләләринә ајдынлыг кәтирир. Белә ки, һ.Әлијев 70-чи
илләрдә јалныз рүшвәтхорлара, 90-чы илләрдә исә рүшвәтхорларла ја-
нашы мафјоз гуруплара, дәвләтчилијимизи дағымтаға чан атанлара
гаршы да мүбаризә апарыр. Һәр-һалда 90-чы илләрдә апарылан мүба-
ризә 70-чи илләрин давамдыр. Биринчи мүбаризә гырмызы империја
дөврүндә, икинчи мүбаризә кечид дөврүндә, ујушмагда олан јени ичти-
ман гурулушда апарылыр. Лакин демократијаны бәһанә едәнләр, ичти-
манјјәт ичәрисиндә һәрчмәрчлик төрәдир вә бу да һ.Әлијевин тарихин
ән ијрәнч симасы олан һөрүмчәк хисләтли рүшвәтхорлара, вәтән
ханһәринә гаршы апардығы мүбаризәни чәтинләшдирир.

Һ.Әлијевин тарихлә бағлы сијаси фәалијјәтинин биринчи вә икинчи
планы (“дахиләјөнәлмә” вә “хариҷәјөнәлмә”) көрүндүју кими чәтин вә
ағыр олса да, тарихән бир-бирилә әләгәдәдир. О, мүхтәлиф шәхсләрлә
көрүшләриндә әмәк, дәркәтмә, дәјәрләндирмә вә үнсijјәт просесиндә
тәкчә өзүнүн тарих вә тарихилик һагда дүшүнчәләрини мсјдана чыхар-
тыр. Һәм дә ону тәшкил едир, она төһвә верир, Бөјүк сијасәти зәнкии-
ләшдирир, инкишаф етдирир. Ахы, һәр чүр өзүнүдәјәрләндирмә, өзү-
нүдәркәтмә, өзүнүјаратма “дахили үнсijјәт” тәкчә һ.Әлијевин бир си-
јаси шәхсijјәт кими бүтөвләшмәси, тарихә мүнәсибәти дејил, Һәм дә
лабүд оларағ инсанын һәјата фәал мудахиләси илә нәтичәләнән тарихи
әһәмijјәтли сијаси просесдир. О, XX әсрин 20-чи илләринин мәнзәрә-
сини тарихи бахымдан Бөјүк сијасәтин тәләбинә ујғун, о дөврүн шә-
раитини нәзәрә алыб белә изаһ едир: “1922-чи илдә Азәрбајҗан башға
республикаларла бирликдә Совет Иттифагына дахил олду. О вахт
Азәрбајҗана рәһбәрлик едән адамлар буну мүнәсиб билдиләр, бу да ол-
ду вә бу дөврдә дә Азәрбајҗан бөјүк наилијјәтләр әлдә етди. Буну нә

унутмағ олар, нә гараламағ олар, нә дә позмағ олар”¹.

Икинчи бир һәгигәт дә беләдир ки, шәхсijјәт кими һ.Әлијевин гар-
шысында, тарих гаршысындакы мәс’улијјәтилә јанашы, Һәм дә бүтөв-
лүкдә милләтин, халгын тәлеји мәс’улијјәти дурур. Реал вәзијјәтин тар-
ихи тәһлил илә белә бир нәтичәјә кәтириб чыхарыр:- Инсан тәфәк-
күрүнүн бир шәхсijјәт кими тарихә мүнәсибәтиндә азадлыгы онун дүн-
јакөрүшүндән, характериндән ичтиман-сијаси һәрәката һансы шәраит-
дә гошулмасы (20 јанвар 1990-чы ил Бакы гырғыны илә әләгәдәр Мос-
квада Азәрбајҗанын даими нүмәјәндәлијиндәки бәјәнаты) дәрәчәсиндән
билаваситә асылыдыр. Һәјаты да халгын тарихиндән ајры дејил. О, Вә-
тәнини, мүстәгил Азәрбајҗаны вә онун халгын чанындан, өвладла-
рындан артыг истәјир. “Әкәр һансы бир намәрд күлләси, һансы бир
террорчу күлләси мәни һәјатдан көтүрәрсә, өзүм дә, өвладларым да
мүстәгил Азәрбајҗанын јашамасы јолунда гурбан олмаға һазырым”.
Һ.Әлијевин “тарих, тарихдир” фикри әсасында дедикләримизи јекун-
лашдырсағ көрәчәјик ки, онун Бөјүк сијасәт вә тарихлә бағлы тәклиф
вә мұлаһизәләриндә һерметиклик јохдур: һәр шәј ачығ-ајдын вә мәнти-
гидир. Бу мәнтиг Азәрбајҗан халгынын бирлијинин мөһкәмләндирил-
мәсинә, һәгиги, мәтин, чәсур вә бөјүк вәтәнпәрвәрләр тәрбијәсинин
күчләндирилмәсинә, тарих вә онун тәдгигинә, чәмијјәт ғанунларынын
демократиклијинә, онун мәһәви сағламлыгына әсасланыр. Вә ајдын
олур ки, һәр һансы бир тарихи һадисәни гәләмә аларкән ону доғуран
шәранти, дөврү, вердији нәтичәни мүтләғ нәзәрә алмағ лазымдыр. Она
көрә ки, тарихин һәрәкәтвәричи гүввәси халгдыр. Һ.Әлијевин “мән
халға архаланырам” демәси дә, бу синдромла бағлыдыр. Халгсыз һеч
бир иш көрмәк олмаз. Һ.Әлијев президент сечилдикдән сонра ону
дүшүндүрән, марағландыран әсас проблемләри белә үмумиләшдирмәк
истәрлик:

- Чәмијјәтдә мөвчуд олан ичтиман груп вә партијаларын һүғуғи
вәзијјәтләри, ујдурма Дағлыг Гарабағ проблеми вә онун пәрдәархасы
мәнзәрәсиндә асанлыгла нәзәрә чарпмајан гара әлләр, јетмиш иллик
тарихи просесин “ғанунаујғунлугундан” ирәли кәлән ситәмләри арадан
галдырмагын јолларыны арајыб-ахтарыб тапмағ иди. Бунлар

1. Мүһарибә илә әмәк вәтәрәнләри илә көрүн дамағы сәјләнән јекун сөзү.

Һ.Әлијевин тарихи көрүшлөрүнүн, Бөйүк сийасәт вә тарих һаггында дүшүнчәләрүнүн өзәјини тәшкил едир. Вә Бөйүк сийасәт өзүнүн бөйүк тарихчини јарадыр. Инсан 17 нојабры, Дөвләт Бајрагы күнүнү алгышла-
жыр...

Һ.Әлијевин тарихи көрүшләриндә милли мәсәлә дә кениш јер тутур. Даһа доғрусу, онун тарих вә тарихчилик һаггында дүшүнчәләри бу миллилик үзәриндә учалдылмыш вә бу зәмин әсасында мүстәгил Азәрбајчан дөвләтинин тәшәккүлү вә инкишафынын әсас атрибутларыны иғтисади-сийаси чәһәтдән бәргәрар етмәк фикрини ирәли сүрмүшдүр. Бу “иншаатда” тарих базис, инсан азадлығы, демократија, маариф вә мәдәнијәт үстгүрүм вәзифәсини јеринә јетирир. Бир дөвләт хадими кими о, милли мәсәләнин тарихинә јахындан бәләд олдуғу үчүн милләтләрарасы ајрысечкилицә гаршы амансыз мүбаризә апармыш вә буну Азәрбајчанын јени Конститусийасында тәсбит едилмәсинә чалышмышдыр. Иргиндән (дәрисинин рәнкиндән), дининдән, дилиндән, инам вә әғидәсиндән асылы олмајараг һамы Азәрбајчан вәтәндашыдыр вә ејни һүгуга маликдир. Бах, слә буна көрә иди ки, Ермәнистанда анчаг ермәниләрдән ибарәт дөвләт јаратмаг кими, көһнәдән галмыш гахсымыш фикир ортаја чыханда, чинәјәтләрин сајы артанда орада јашајан 65 мин нәфәрлик рус әһалисиндән 15 минни гачыб Азәрбајчана кәлмиш вә бурада бәрабәрһүгүгүлү вәтәндаш кими мәскунлашмышдыр.

Һ.Әлијевин тарихи бахышларындан бәлә бир гәнаәт дә һасил олур ки, истәр коммунистләр дөврүндә вә истәрсә дә инди там мүстәгиллик әлдә едилдији бир дөврдә Азәрбајчан халгынын тарихи онун өзүнә-мәхсус ичтимаи-сийаси мәрһәләләрә маликдир вә башга халгларын тарихиндән фәргли олараг өзүнә-мәхсус инкишаф мәрһәләләри кечмишдир. Бу просессдә халг күтләси өнчүл вә өнәмли олмуш, инсан вә заман проблеминдә халг өз гәһрәмәнларыны әрсәјә кәтирмиш вә онларын архасынча кетмишдир. Һ. Әлијев мәһз буна әсасландығына көрә иди ки, Советләр дөврүндә јазылан тарихи тәһгид едир вә тәдғигатчылары Ру-сийанын тарихини јазан Н.М.Карамзинин тәһсириндән чыхмага чағы-
рырды. Һәр бир халгын кәләчәк нәсли өз тарихини, ата-бабаларынын нә үчүн мүбаризә апардыларыны, нә дәрдлә әлдүкләрини билмәлидир вә бу билкини-хәбәри онлара тарихи тәдғиг едәнләр вермәлидир. Буну нәзәрдә тутан Һ.Әлијев јазыр: “Тарих, тарихдир. О олуб, бу да олуб-

дур”; тарихин јахшысыны пис, писини јахшы кими вермәк, чәмијјәтә хәјанәт олар вә кәләчәк инсанларын лә-нәтиндән јаха гуртармаг олмаз. Ахы, тарих һәмишә ојаг галан сийаси китабдыр. О, һеч вахт учадан гышгырмаг, өјрәдир вә алынган билији гијмәтләндирмәји инсанын өз өһдәсинә бурахыр.

Һ.Әлијевин фәалијјәтини аз-чох әкс етдирән, ишығландыран, мүәј-
јән тәсәввүр јарадан бу китаба топланан әсәрләрини ичтимаи-сийаси мәзмунуна көрә нәзәрдән кечирсәк, үмумиләшдириб гијмәт версәк бир шәхсийәт кими онун халгына бағлы һәјатынын тәшәккүл вә инкишафы тарихилик бахымындан бәлә гәнаәтә кәтириб чыхарыр: — Һ.Әлијевин тарихи көрүшләрини “Тарих, тарихдир” фабуласы дахилиндә тәхми-
нән ики мәрһәләјә бөлмәк олар:

а) 1964-1987

б) 1987-1993

Биринчи мәрһәлә онун һәјатынын ән мәһсулдар вә чох мәс’улијјәт-
ли дөврү олуб: — 1964-чү илдә ДТК-нын сәдр мүавини, 1967-чи илдә сәдр вәзифәсинә тәјин едилмиш, 28 август 1968-чи ил тарихдә Азәрбајчан КП МК-нын пленумунда “Харичи ермәни милләтчи тәшкилат-
ларынын, хусусән дә “Дашнакүтјан” партијасынын республикамыза гаршы мәтбуатда тәхрибат апардығыны хәбәр вермиш...”, Совет Итти-
фагында рүшвәт олдуғуну да илк дөфә мәтбуата чыхармышдыр. Лакин ССРИ дахилиндә кичик халгларын тарихинин сахталашдырылдығыны чылпағлығы илә демәкдән еһтијатланмыш, фикрини сийаси публисисти-
канын гејри-мүстәгим формасындан истифадә едиб ачыгламышдыр. О, бунунла өз классик дөвләт башчыларына говушмагла галмамыш, өтән әсрләрин көркәмли сәркәрдәләринин гәһрәмәнлығларыны јашатмага чағырыб демишдир: “Вәтәнимизи вә торпағларымызы горумагда баба-
ларымыздан нүмунә көтүрмәлијик”...

Фәалијјәтинин биринчи мәрһәләсиндә Һ.Әлијев чох иш көрмүш —
јоллар салдырыб, көрпүләр тикдириб тарихин ихтијарына вермишдир. О, өзү бу мәрһәләнин әсас хусусијјәтини изаһ едәркән, Инсаны өн
плана чәкиб демишдир: “... Ән мүһүм вә ән парлаг әләмәт мадди вә
мә’нәви сәрвәтләр јарадан инсанларын өзләридир, јени ичтимаи мүнә-
сибәтләрин јарадычылары..., Азәрбајчан әмәкчиләри јени инсанын ән
јахшы кәјфијјәтләрини өзләриндә бирләшдирмишдир. Бунлар зәһмәтсе-

вәрликлә дәрин билијин вә пешә усталыгынын, зәнкин мә'нәвијјатын бирләшдирилмәсиндән ибарәтдир. Бунлар жүксәк идејалылыгдан, әхлағи сафлыгдан, нәгсанлара... һәјат тәрзинин антиподларына, бүтүн мәнфи һаллара барышмаз мүнәсибәтдән ибарәтдир..."¹

Бүтүн бу кејфијјәтләрә бахмајарағ һ.Әлијевдән сонра һакимијјәтә сүрүшүб кәлән сәриштәсизләр онун инсана вердији үстүнлүјү вә гуручулуғу өз аршынлары илә өлчүб "дон кејдирдиләр". дүзкүн гијмәт вермәдиләр, пахыллығ һисси дахилән онлары једи, интигам үчүн минләрлә һектар үзүм вә түтүн плантасијаларына дағытдылар.

Ахмағлығ сајылды дүзлүк, һәгигәт,
Наданлар кејинди мүдриқ либасы.
Һәр јердә сахталығ, һәр јердә зилләт.

Кичик дәјишикликлә В.Шекспирдән кәтирдиймииз бу үч сәтир јазынын идејасына истинад едиб дејә биләриқ ки, һакимијјәти фырылдагла әлә алан сәриштәсизләр һ.Әлијевин әввәлләр мин бир әзабла гуруб-јаратдығларыны учуруб-дағыматла өзләрини нечә күлүнч вәзијјәтә гојдуғларындан хәбәрләри олмады. Вә билмәдиләр ки, тарихин күлүшү - һәјатын бүтүн тәшәккүл вә инкишаф мәрһәләләриндә әбәди резонанса чеврилән — ән ачы вә ибрәтли күлүшдүр. Бу мәрһәләдә һ.Әлијев инсанын шәхси сәрвәтләринин дахили ијерархијасында түтдүғү јерин баша дүшүлмәсини тәләб едирди. Әлбәттә, биз бурада "ијерархија" сөзүнү тәтбиғ едикдә, бу сөз шәхсијјәтин мә'нәвијјатында сәрвәтләрин бир-бириндән һәгиги гаршылығлы сурәтдә асылы олмасына јалныз мүәјјән дәрәчәдә јахынлашма кими аңлашылмалыдыр: чүнки, мә'нәви сәрвәтләрин тәбиәтинин өзү беләдир ки, бу күн бу сәрвәтләр даһа аз һессаблана биләр, өлчүлә биләр, дүзәлдилә биләр. Мә'нәви сәрвәтләрә гајғы илә јанашан шәхсијјәтин тарихи көрүшләринин дә өзүнәмәхсус методу вә гијмәтләндирилмәси үсүлу вар. һ.Әлијевин ичтиман-сијаси фәәлијјәт сферасында биринчи вә икинчи мәрһәләләри бир-бириндән фәргләндирән чәһәтләр үзәриндә кениш дајанмағ, тәһлилләр апармағ фикриндә дејилик. Һәр бир мәрһәләнин психолоғи аны-ә һадисәләрин төрәмәси сәбәби һағгында кенишлији илә данышмағ

мәсәди дашымырығ. һадисәнин сәбәби, тәсадүф вә зәрурәт, заман вә мөкан ганунларынын изаһына да тохунмајачајығ, бирчә шеји гејд едәчәјик ки, бу мәрһәләләр арасында ошарлығлар өзүнү маһијјәтдә кәстәрир. Лакин икинчи мәрһәләнин маһијјәтчә биринчидән даһа мүрәккәб олдугуну чәмијјәтдә ахтармалыјығ. Бах, буна көрә дә һ.Әлијев биринчи мәрһәләдә еһтијатла сөјләдикләрини, икинчи мәрһәләдә ачығлығы илә нәзәрә чатдырыр...

1990-чы илин јанварында Совет ордусунун Бақыда төрәтдији ғырғын һ.Әлијевин Москвада Азәрбајҗанын даими нүмајәндәлијинә кәтириб чыхарды. О, хариҗи сәфирләрин вә журналистләрин гаршысында чыхыш едиб бәјанәт верди, халғынын башына кәтирилән бу фәҗиә ону төкпар сијаси аренаја чыхарды. Тарихи сәбәб зәрурәтлә әлбир олуб өз сәһи-фәсинә һ.Әлијевин бу һәрәкәтини шәхсијјәтин бөјүклүјү, онун психолоҗијасынын тәнзими кими дахил етди. О, Бақы күчәләриндә һәлак оланлары "Поладдан төкүлмүш пәһләванлар, өлүмүн көзүнә диқ бахан вәтәнпәрвәрләр, мүстәғиллик јолунда чаңларыны ғырбан верән чәсурлар" аңландырмағла тарихин сәһифәләрини шәрәфләндирән бу инсанлары кәләчәк нәсилләрә нүмунә кәстәриб сүбут етди ки, бу, Азәрбајҗан халғынын тарихи фәҗиәси олса да, онун мә'нәви жүксәклијидир, ғырмызы империјанын тарихиндән даһа шәрәфлидир. Сүбута еһтијачы олмајан бир фәкт да беләдир ки, Азәрбајҗан халғынын тарихи вә сијаси көрүшләринин бүтөвлүјү — һ.Әлијевин идејаларына, ичтиман-сијаси, сәсиал дүшүнчәләринә чаваб верир — Азәрбајҗанын јени тарихини јазмаға башлајанлар өз кечмишинә объектив јанашсын, ғырмызы папағлыларын бу тарихи чинајәтини һеч вахт унутмасынлар. Унутғанлығ — милләтин фәҗиәсидир. Унутған милләтдә "Күтлүк әглә күлүр, јалан дүзлүјә" (В.Шекспир).

Һ.Әлијевин тарихи көрүшләринин әсас дүстуру "Тарих, тарихдир. О олуб, бу да олуб" дејиминдән башлајыб фәнала доғру сакит бир тәрзәдә ирәдиләмишдир. Онун бу фикри тарихи көкә малиқдир, орижинал вә јени јаранан Азәрбајҗан дәвләтинин мүстәғиллијини ғырумағда габағчыл идеолоҗијадыр. Халғыны вә тарихини севән бир адамын тарих вә тарихилијә даир фикирләриндә јени һәјатын тәнтәнәси һөкм сүрүр: "биз никбин халғығ, торпағларымызын бүтөвлүјүнү ғырумағы бачарырығ" дејәркән, диғгәти халғын характеринин супер деталларынын јал-

1. һ.Ә.Әлијев. Совет Азәрбајҗаны. Бақы, 1983, сәһ. 72.

сәһифәләриндә сахладыгы ачы вә ширин "мәҗвәләри" җалныз формасына көрә деҗил, "дадына-тамына", һансы шәрантдә нечә җетишдиҗинә көрә группашдырмалы, халга чатдырмалы, көнчләри милли соҗкөкдән хәбәрлар етмәли вә бу юлла әсир вәтәндашлар җетишдирмәлиҗик.

Тарих — инсани һиссләрин, азадлыг ахтаран мубаризләрин үрәк дә-дү... ләринин мәчмүҗдур. Јахшыны да, писи дә өзүндә сахлаҗыр. Чин-киз Аҗматовун дедиҗи кими, тарих — Ана Беҗтир. Бу мүғәддәс Беҗти "гырмага" ләкәләмәҗә чалышанлар — "Адларыны сиҗәсәтчи гоҗан... адамлар — һ.Әлиҗевин дедиҗинә рәһмән — адамлар һакимиҗјәт угрунда мубаризә апараркөн өзләринин сиҗәси вә ичтиман имкандарынын мөһ-дудлуғуну биләрәк өз мәҗсәдләринә күч, силаһ, тәхрибат юлу илә наил олмага чалышанлары" ("ХГ", II, IX 1993) — Аҗаз Мүтәлливов, Рәһим Газыҗев, Әликрам һүмбәтову тарих өз төкөрләри алтына салыб чығнаҗаҗаҗдыр. Бу заманын тәләбидир. Бу процессдә әхлаг проблеми, әхлаг азадлыгы мәсәләси дә мәҗдана чыхыр вә бу китаба топланылан әсәрләрин мәзмунундан мәлүм олур ки, һеч бир халг вә дәвләт бир - бириндән тәҗрид олунмуш, тәнһа һалда јашаҗа билмәз. Лакин әхлаг ба-хымындан фәрдин башга адамларын мәнафеҗинә тохунмаҗан һәрәкәтлә-ри ону мәһәви чәһәтдән битәрәф сахлаҗыр. Тәкликдә җалан сүбҗект — әкәр белә демәк чанздирсә — өз ғынына чәкилиб бурнуу гурдаалаҗырса геҗри-әхлаги һеч бир һәрәкәт етмир, онун әмәли җалныз әдәбсизлик кими гиҗмәтләндирилә биләр, хеҗир илә шәр проблеминә дә бунун һеч бир дәхли јөхдур. Лакин дәвләт, чәмиҗјәт дахилиндә алкагол, наркоман, интиһар едәнләр, рүшвәтхорлар тәкчә өзләринин фиһнәләринә сәбәб олсалар да, онларын һәрәкәти чәмиҗјәтә зиҗан кәтирир вә о, әхлаги чәһәтдән фәлакәтли бир һәрәкәт кими гиҗмәтләндирилир. Белә адамлар өз даврашышлары илә өзләри-нәринин мәһв едирләр, бир сүбҗект кими өзләринин үстүндән җаләм чәкирләр. Чавалов гардашлары, Әликрам һүмбәтов, Рәһим Газыҗев, Аҗаз Мүтәлливов вә б. буна мисал ола биләр. Бу адамлар нә гәдәр тәхрибатлар төрәтсәләр дә, сон мәҗамда өз чинаҗәтләринин гурбаны олмаҗа билмәзләр. Тарих белә һадисәләрдән хали деҗилдир. Бах, буларын һәрәкәтләринин чәмиҗјәтин, дәвләтин мәнафеҗинә дәхли вар. Ваһид бир дәвләт дахилиндә јашаҗан бу адамлар ибәрәт үчүн мәшһур Мачар шаири Шандор Петөфинин бу сөзләринин хатырлатмаҗ јеринә

дүшәр: "Мәһәббәтим үчүн әлүмә кедәрәм, Вәтәним үчүн мәһәббәтимдән кечәрәм". Бу кун Азәрбаҗчан дәвләтчилиҗинә гаршы чыханларда Мачар шаиринин геҗрәти ниҗә јөхдур? Чунки, онлар чәмәлә хәстәлиҗинә тутулмуш, һәр шеҗә гарындарынын көзү илә бахмыш, Гарабаҗ торпаҗларыны ермәниләрә верәндә — һеч руһлары да инчи-мәмишдир. 1992-чи илин декабр аҗынын 18-дә телевизор экранында "Чанымдан артыг севдиҗим торпағын, гулу олдуғум халғын гаршысында оҗун оҗнамамышам. Адам анасы илә оҗнамаз..." деҗиб көзә күл үфләҗән Р.Газыҗев Шушада аҗағындан күллә "алыб" Азәрбаҗчанын "бриҗант җашлы үзүҗүнү" ермәниләрә бағышлаҗанда, бир риҗазиҗјәтчи кими ғызыл "онлуҗлары" саҗанда көрәсән анасы илә оҗун оҗнамамышдырмы? Өзүнү халғын елчиси адландыран Әбүлфәз Әлиҗев нә үчүн бүтүн дунҗа мүсәлманларынын геҗрәт мүчәссәмәси саҗаҗлары һәзрәт Әли Әлеҗһиссәламын адындан имтина едиб Елчибәҗ олуб: "Торпаҗлары ве-рәрик дә, аларыг да" деҗән Әбүлфәз бәҗ нә дәрәчәдә һаҗлыдыр? Халғын елчиси беләми олур? Көһнә бир афоризмдә деҗилир: — Хеҗирхаһлыг үчүн бириси кифаҗәтдир, кунәһ үчүн исә ән азы икиси лазымдыр. Бу афоризм мүөҗҗән дәрәчәдә јункүл деҗилмиш олса да, онун әсасы чох дә-риндир. Доғрудур, әхлагын ичтиман вәзифәси мәһз ондан ибарәтдир ки, инсанларын әмәлләринин чәмиҗјәтин мәнафеҗи бахымындан тәнзим едиб гиҗмәтләндирсин...

Һ.Әлиҗевин хариҗи дәвләтләрдә иҗтисади-сиҗәси әлағәләр јаратма-сында мәһәви азадлыгыны тә мин едән амилләрдән бирини — әлбәттә, бурада әхлаг апарычыдыр — заманын сүр'әтли һәрәкәтинә дүзкүн гиҗмәт вермәси тәшкил едир. һәтта, о, бәзи мәҗамларда заманы җабаҗ-лаҗыр. Бу ән чох тарихиликә баҗлы мәсәләләрдә, заман дахилиндә инсана җаҗғыда өзүнү көстәрир. Бөҗүк Вәтән муһарибәси ветерандары гаршысында чыхыш едән һ.Әлиҗев тарих һаҗғында фикирләринин ачыҗ-ламагла јанашы, һәм дә халғы заманын кирдабына салыб дүшмәнчилик ғығылчымларыны көрүкләдән, җәләбә баҗрамынын Азәрбаҗчанда кечи-рилмәси әлеҗһинә тәблиғат апаранлары һаҗлы олараҗ "күчәдән кәл-миш... Азәрбаҗчан халғы үчүн бир җәпиклик иш көрмәҗәнләр"¹ адлан-дырмыш вә бу да һәмин адамларын әхлагча һаҗис олдуҗларыны сәлә-

1. Азәрбаҗчан халғынын һүнәри әбәди јашаҗаҗдыр. Бақы, 1995, сәһ. 12.

мәжә имкан верир вә мә'лум бир һәгигәт тәкрат тәсдиqlәнир. Күчәдән кәлән адамларда әхлагдан данышмаг, сәһрада - гум дөһизиндә су ахтармага охшар. Бөјүк сijasәтчинин тарихә, тарихи көкә, әхлаг вә азадлыг һагда жүрүтдүју фикирләрә елми-нәзәри тәфәккүрүн принцип-ләринә әсасән диггәт јетирилсә белә бир гәнаәтлә разылашмалыг ки, Азәрбајчан халгы өз тарихи мүстәгиллијини әлдә едибдир вә инди онун тарихи јени дөвләтин тәләбләринә — Аллаһ ешигнә — үјгүн, архив күнчләриндә олдугу кими арашдырылмалы вә елә едилмәлидир ки, ХХІ әсрин инсанлары — хәләфләр сәләфләрә ирад тутмасын. Ахы, тарих-тарихчилијини ичтиман һадисәләрин јалныз ардычыл тәсвириндә дејил, елми-нәзәри үмүмләшдирилмәләриндә көстәрир, инандырыр вә һәгигәтин ики пилләси олдугу фикринә тәрәфдар чыхыр: — Көрмәк вә дәрк етмәк. Бу психоложи процесда тәсвир дөвләт струггурунун мәзму-ну һаггында инандырычы мә'лумата хидмәт едир. Вә бизә елә кәлир ки, мұһарибә гуртардыгдан сонра мүстәгил Азәрбајчан дөвләтинин тәшкили мәсәләси јенидән ортаја чыхачаг вә бу, ХХІ әсрин сәһәр ча-гына тәсадүф едәчәкдир. Бу заман јалныз ајры-ајры јерләрдә дејил, милли палатанын өзүндә чидди тәмизләнмә тәбии характер дашыјачаг-дыр. Әкәр бу дәјишиклик кечикдирилсә, халгын өзү ону тәләб едәчәк-дир. һадисәнин белә инкишафы халгын ганунлара табә олмасы илә шәртләнәчәкдир. Вә бу АХЧ дөврүнүн кадр сijasәти кими олмајачаг, јә'ни иш биләнләр, бачарыглылар, алимләр, сәриштәли тәшкилатчы-лар, дамарларында ахан ганын тәркибиндә тамаһ дејкәсити олмајанлар вәзифәдән узаглашдырылыб, јерләринә дә чилинкәрләр, шоферләр, гај-нагчылар, "корешәнләр" вә б. гојулмајачагдыр. Белә вәзијјәт баш вер-мәсин дејә, тарихи јазанлар вичданларынын сәсинә гулаг асмалы, кәнчләрин тәрбијәсиндә мәс'улијјәт дашыјачагларыны баша дүшмәли вә үнүтмәмәлидир ки, "Тарихин јаддашы тәләбкар имтаһанчы-лар"¹. Демәли, тарих принципал мұәллимдир, өзү дә һәфизәси мөһ-кәм мұәллимдир. һеч шәји јаддан чыхартмыр, һәр шәји јадында сах-лајыр. Әввәл имтаһан, сонра иттиһам едир. Имтаһанда — биликләрин тарихә нә дәрәчәдә јахын олдугу, реаллыгы јохланылыр, һәгигәт мұәј-јәнләшдирилдикдә, ону сахталашдыраны иттиһам едир. Шаһлар-шаһза-

дәләр, краллар-кординаллар дүнядан көчүр, тарих исә галыр вә бир иттиһамчы кими кәләчәк нәсил үчүн јашајыр. Бир дә дејирләр ки, бу тәбии тәмизләнмә апарылмазсә тарихин имтаһаны јаман, иттиһамы сәрт олар. О, достунун да, дүшмәнин дә сјибләрини кизләтмир. А.А.Бақыханов јазыр: "Тарих елә данышмајан нәтигдир ки, сәләфлә-рин вәсијјәтләрини бүтүн тәфсидаты вә тә'рифләри илә хәләфләрә бил-дир"¹.

Һ.Әлијевин тарихи көрүшләринә бу фикирлә јанашсаг "Тарих, та-рихдир. О олуб, бу да олуб" дејән президентин Бөјүк сijasәтиндә ри-јәзи анлајышын ичтиман консепсијасы апарычыдыр. Вә республикада гејдијјатдан кечиб фәалијјәт көстәрән бә'зи партијаларын консепсијала-ры илә тоггушур. Лакин бу Һ.Әлијевин консепсијасына тә'сир көстәрә билмир. Сәбәб — мүдриклик зирвәсиндә дајанан Һ.Әлијевин консепси-јасы мә'нәви-сijasи јүкүнә көрә халгын истәк вә арзуларына әсасла-ныр. Вә тәләб едир ки, тарихин өзүнү доғрултмајан, нүфуздан салан, сахта мүддәаларындан тәмизләнмәсиндә тәдгигатчылар чидди вә аглын зиддинә олмајан мәнтигинә әсаслансын ки, дахилән чүрүмүш бејнәлми-ләлчилијин неготив тәрәфләри ашкара чыхсын. Бөјүк сijasәтин Ајпара-сы бәдирләнсин. Биз буна чалышмалыг. Ахы, јетмиш ил әрзиндә "...бизим тарихимизи тәһриф етмәјә чәлдләр чох олубдур"².

Садыг Чәфәр оглу Шүкүров
филолокија елмләри доктору, профессор
20 нојабр 1995-чи ил.

1. Һ.Ә.Әлијев. Совет Азәрбајчаны. Бақы, 1983, сәһ. 121.

1. А.А.Бақыханов. Күлүстани-Ирәм. Бақы, 1951, сәһ. 10.

2. Азәрбајчан халгынын һүнәри әбәди јашајачагдыр. Бақы, 1995-чи ил, сәһ. 5.

НАМЫМЫЗ БИР МӘГСӘДӘ... ХИДМӘТ ЕТМӘЛИЖИК¹

Азәрбајжан халгынын үмид чырагы — 1993-чү илин октябр айынын 3-дә — һејдәр Әлијев президент сечиләндә шөһләнди. О, игтилар күрсүсүнә кәләндә республикада мадди-мәһви потенциалын ерозијаја уграјыб мәһвә доғру кетдијини көрдүклә тәәччүбләнди. Ахы, һ.Әлијев Москваја дәјишиләндә сәнајеси вә к/тәсәрруфаты чох абад вә варлы бир өлкә гојуб кетмишди, инди гајыдыб кәләндә тама-милә дағдылмыш, миндәрлә һектар үзүм вә түтүн плантасијалары јох едилмишдир. Сәриштәсиз вә на-дан рәһбәрләр һәр шејин ахырына чыхмышдылар; демократија чыгырганлығы алтында һәр шеји учу-руб-дагытмышдылар. Игтисалијатда керилик, сија-сәтлә кобудлуг баш алыб кедирди. Сәнаје дајан-мыш, көнд тәсәрруфатынын ады галмышды. һеч кәс ишләмирди, күчәләрдә силаһлы гочулар кәзирди... О, белә бир вәзијәтдән чыхмағын јоллары һаггында фикирләширди. Русија илә позудмуш әлағәләри је-нидән бәрпа етмәји он плана чәкли вә Москваја сәфәр етди. Бөјүк сијасәтин инчә кедиши јахшы нә-тичә верди. Русија илә Азәрбајжанын јени тарихи әлағәләри јаранды...

Һ.Әлијев нојабрын 17-дә (1994) республиканын бүтүн сијаси партијаларын вә ичтиман һәрәкатла-рын рәһбәрләри илә көрүшдү. АХЧ-ни истисна ет-сәк бу көрүшдә Али Советин сәдри Рәсул Гулијев, дәвләт катиби вә диқәр рәсми шәхсләр, күтләви информасија органларынын рәһбәрләри вә әмәк-

дашлары иштирак едирди. Лакин мәсләһәтләшмәк мәгсәди дашыјан бу көрүшә Мұсават Партијасы да өз нұмајәндәләрини мұшаһидәчи кими көндәрмиш-дир. Ишкүзарлығы кечән көрүшдә чыхыш едән на-тигләр республикада гәслән игтилар-мұхалифәт гаршыдурмасы јаратмаға чәһд көстәрәнләрини мәв-геләрини гәтијјәтлә писләјиб дедиләр ки, һазыркы мұхалифәт сијаси мұбаризәлән даһа чох, вәзифә тутмағ угрунда чанфәшандыг едир. һалбуки әсас мәгсәдимиз, һөрмәтли президентин дөнә-дөнә гејд етдији кими ујдурма Дағлыг Гарабағ проблемини сүлһ јолу илә һәлл етмәнин јолларыны ахтармадан ибарәт олмалыдыр. Торпағларынын ијирми фәиздән чоху ермәни ишғалында галан бир өлкәлә вәзифә угрунда мұбаризә апаранларда саләчә оларағ гејрәт, милли шүүр чатышмыр. Гарабағ проблемини һәлл едә билсәк, дәвләт гуручулугу, игтисалијат, социал сијасәт саһәсиндә дә мұһүм ирәдиләјишә һанл олмағ, бөһрандан чыхмағ, чинајәткарлығын гаршы-сыны алмағ мүмкүн олачағдыр.

Беш саатдан артыг лавам едән бу көрүшә, фикир мұбадиләси вә мәсләһәтләшмәјә јекун вуран һејдәр Әлијев демишдир:¹

Садыг Шүкүров

— Бу көрүш кечикмиш олса да, јенә дә фәјдалыдыр: биз кениш фи-кир мұбадиләси етдик, сијаси партијаларын, тәшкилатларын, һәрәкат-ларын нұмајәндәләри бәзи тәклифләрини, фикирләрини билдирдиләр. Бунларын ичәрисиндә шүбһәсиз ки, әһәмијјәтли фикирләр дә, көрүшү-мүзүн әсас мөвзусундан кәнар олан фикирләр дә вардыр. Лакин мән һәр бир тәклифә, фикрә һөрмәтлә, диғгәтлә јанашырам вә куман еди-рәм ки, бунлар кәләчәк үчүн фәјдалы олачағдыр.

¹ Намымыз бир мәгсәдә — Азәрбајжанын бирдиглиги, бүтүслүлүгү, суверенлијини торумағ мәгсәдинә хидмәт етмәлијик (торикшада).

¹ Ајры-ајры шәхсләрин шыахышларына дејил, һ.Әлијевин јекун сөзүнү әсас кәтүрмүшүк.

Көрүшүмүзүн өввөлиндө изаһ етдим ки, әсас сөһбөт, әсас музакирә бир мәсәлә — Азәрбајҷанын муһарибә вәзијјәтиндән чыхмасы, ишғал олунмуш торпағларымызын кери гәјтарылмасы вә Гарабағ проблеминин һәлли мәсәләси өтрафында кетмәлидир. Тәәссуф ки, бу барәдә истәни-лән гәдәр конкрет тәклифләр олмады. Анчаг мән чох шәј көзләјирдим. Билрсиниз, инди бу барәдә иттиһам мөвгәјиндән чыхыш едән бә'зи гәзетләр, онларын саһибләри белә бир ичтимай рә'ј јаратмаг истәјирләр ки, куја онлар бу мәсәләләрин һәлли јолуну билирләр, инди дәвләтә рәһбәрлик едән адамлар куја дүзкүн сијасәт јеритмириләр, дүз јолда де-јилләр, бу мәсәләләрин нә чүр һәлл едилмәли олдуғуну билмириләр. Анчаг букүнкү көрүш көстәрди ки, белә сөзләрин, шајиәләрин, белә бөһтанчы мәғаләләрин архасында һеч бир конкрет тәклиф, конкрет сөз јохдур.

Мән тамамилә бу фикирдәјәм ки, һәрби тәчавүзә мәрүз галмыш республикамызда гаршыдурмаја сон гојмаг лазымдыр. Бәсдир. Бу беш-алты илдә Азәрбајҷанда гаршыдурма ән јүксәк сәвијјәгә галхмышдыр. ... халға, республикаја, мүстәғил Азәрбајҷан дәвләтинә һеч бир хәјри олмамыш, илбәил анчаг вә анчаг зәрәри дәјмишдир. Бу зәрәрләр үст-үстә јығылараг инди республикамызын иғтисадијјатыны да агыр вә-зијјәтә салмыш, хусусән онун һәрби тәчавүзүн гаршысыны алмаг им-канларыны зәифләтмиш вә мөһдудлашдырмышдыр. Нәтичәдә респу-бликанын бир һиссәси ишғал олунмушдур. Она көрә дә бу гаршыдурмаја сон гојулмаса, Гарабағ проблеминдән истифадә едәрәк һакимијјәт үғ-рунда мубаризә давам едәрсә, дүнән һакимијјәтдә оларкән республи-каны бу күнә салан адамлар инди күндә гәзетләрә мусаһибәләр верә-рәк чүрбөчүр фикирләр сөјләмәкдә давам етсәләр республиканы сахла-маг мүмкүн олмајачаг вә о дағылачагдыр. Дүнән вәзифә башында олан адамлар инди вәзифәдән кедибләрсә вә вәзифәдә оларкән бу ишләри көрә билмәјибләрсә, бу күн онларын данышмаға, мусаһибәләр вермәјә мәнәви һағгы јохдур. Онлар сөһнәдән кетмишләр. Әкәр сөһвләрини баша дүшүбләрсә, слә фәалијјәт көстөрмәлидирләр ки, халғы доғрудан да бу вәзијјәтдән чыхармаға јардым етсинләр. Ја да кәнара чәкилмәли вә демәлидирләр ки, бәли, биз бу ишин өһтәсиндән кәлә билмәмишик, көрәк ахыры нә олур. Анчаг јенидән гаршыдурманы күчләндирмәк, Габил һүсәјнлинин бурада дедији кими, “ја биз, ја да һеч ким” шуары

алтынла јенә дә республиканы дағымтаг халға хәјанәтдир. Бу, өлкәнин онсуз да агыр олан вәзијјәтини даһа да агырлашдырыр вә онун иғтисади потенсијалына, һәрби гүдрәтинә бөјүк зәрбә ендирил.

Нәтиғләрин бир чохунун гәјд етдији кими, бә'зи шәхсләрин “филян кәнд әлдән кетди”, “филян рајон ишғал олунду” дејәрәк буна севин-мәси, бајрам етмәси вә чәмааты бирләшдирмәк әвәзинә ону чошдур-масы, чәмијјәтдә парчаланма мејилләрини артырмасы дүшмәнләримиз-зин бизә вурдуғу зәрбәләрдән даһа күчлү зәрбәдир. Она көрә дә көрү-шүмүздә илк нөвбәдә бу барәдә бир даһа хәбәрдарлыг етмәк вә билдирмәк истәјирәм ки, мән президент кими өз үзәримә мәс'улијјәт көтүрмүшәм вә бу мәс'улијјәтин нә гәдәр агыр олдуғуну дәрк вә һисс едирәм. Арзу едирәм ки, Вәтәнини, торпағыны, халғыны, мүстәғил Азәрбајҷан Республикасыны истәјән, севән адамлар мәним бу вәзифә-ни, бу миссијаны ахырадәк јеринә јетирмәјимә көмәк етсинләр. Ким көмәк етмәјчәксә, јснә дә мухалифәт мөвгәјиндә дајанараг анчаг ид-диаларла мәшгул олачарса, шүбһәсиз ки, буңлара сон гојулмалыдыр. Нәс'мәт Пәнаһлынын бу фикри илә разыјам ки, иғтидар-мухалифәт нә дсмәкдир? Бир дәвләт ки, беш илдир муһарибә шәраитиндәдир, беш илдир торпағлары әлдән кедир, орада иғтидар-мухалифәт сөһбәтләри нә вахта гәдәр олачаг?

Иғтидар—мухалифәт мәсәләси адәтән ики принцип әсасында олур. Биринчиси, идеоложи принцип әсасында. Мухалифәтдәки гүввәләр иғ-тидарда олан гүввәләрә идеоложи принцип әсасында мухалиф мөвгә тутараг иғтидарын идсолокијасы илә разылашмыш, ону һакимијјәтдән салыр вә өз идсолокијасыны һәјата кечирилләр. Инди биздә идеоложи мухтәлифлик јохдур. һамымыз Азәрбајҷанын мүстәғиллији тәрәфдары-јыг вә бу мүстәғиллији горумалыјыг. Башға фикир јохдур. Е'тибар Мәммәдов дүнәнки көрүшүмүздә деди ки, Азәрбајҷанын Мүстәғил дәв-ләтләр Бирлијинә дахил олмасы куја онун мүстәғиллијини зәифләдир, јахуд мөһдудлашдырыр. Мән бу фикирлә разы дејиләм. Әлбәттә, бу барәдә мәним өз фикрим вар. Е'тибар Мәммәдов да билир ки, мәсәлә онун дедији кими дејилдир. Анчаг фикрини дејир, чүнкү мухалифәтдә олмалыдыр. Мәсәлә нијә белә дејилдир? Чүнки кечмиш Советләр Итти-фағынын мүстәғиллик газанмыш он беш республикасындан он икиси Мүстәғил Дәвләтләр Бирлијинә дахилдир. Јалныз Балтикјаны дәвләт-

ләр һәм бирлије дахил олмамышлар. Мәкәр һәм бирлије дахил олан дәвләтләр өз мүстәгилликләрини итирмишләр? Газакыстан, Өзбәкыстан, җахүд бизим гоншумуз вә дејиләнә көрә игтисади чәһәтдән җахшы вәзијјәтдә олан Түркмәныстан өз мүстәгиллијини итирмишдир-ми?

Бурада ким исә деди ки, бир ил әввәл Түркия Әзәрбајҗана 250 милҗон доллар кредит версә дә, онун бир милҗон долларындан белә истифадә олунмамышдыр. Анчаг Түркмәныстан истифадә етмишдир. Биз дә олан мәлүмата көрә, бир чох дәвләтләр ораја бөјүк инвестисијалар гојур вә буна һеч ким, һеч нә демир. Түркмәныстан Мүстәгил Дәвләтләр Бирлијинә дахил олса да, онун бир нечә сәнәдини имзаламамышдыр. Биз һәм бирлије дахил олуб ондан һәлә һеч нә көрмөмиш нә үчүн дејирик ки, мүстәгиллијимизи итирдик вә ја мөһдудлашдырдыг?

Бир даһа демәк истәјирәм ки, һамымыз Әзәрбајҗанын мүстәгил дәвләт олмасынын тәрәфдарыҗыг вә шөхсән мән дәфәләрлә гејд етдијим кими, һарада олмагындан асылы олмајараг бүтүн фәалијјәтимдә вә һәјатымын сон дәгигәсинәдәк Әзәрбајҗанын мүстәгил дәвләтчилијини горујачағам. Әкәр мұхалифәтдә олан гүввәләр Әзәрбајҗанын мүстәгиллијини горумаға тәрәфдардыларса, демәли, бурада фикир мұхтәлифи јохдур. Бизим идеолокијамызын әсасы будур.

Кечмишдә идеолокијамыз марксизм-ленинизм идеолокијасы иди вә инди биз ондан имтина етмишк. Партијалардан биринин нүмајәндәси бурада гејд етди ки, о, социализм тәрәфдарыдыр вә базар игтисадијјатынын әлејһинәдир. Бу онун өз ишидир. Лакин Әзәрбајҗан чәмијјәтинин әксәријјәти коммунист идеолокијасындан, социализм гурлушундан имтина етмишдир вә Әзәрбајҗанын мүстәгил дәвләт кими, үмүмбәшәри дәрәҗәләр әсасында, ејни заманда милли әнәнәләр әсасында һүгүги дәвләт гурмаг јолу илә кетмәсинин тәрәфдарыдыр.

Демәли, бизим идеолокијамыз бундан ибарәтдир. һәм бир идеолокијанын бир һиссәсини мәнәви дәрәҗәләримиз, милли әнәнәләримиз тәшкил едир. Биз бунларын һамысына - мәдәнијјәтимизә, динимизә, милли әхлагымыза, бүтүн милли әнәнәләримизә, тарихимизә садиҗик. Мәнә елә кәлир ки, сәһв етмирәм. О ки, галды динимизә, бир мисал дејим: Ислам дини бизим әсрләр боју итаәт етдијимиз диндир. 70 ил иди Со-

ветләр Иттифагында тәкчә ислам дини дејил, бүтүн динләр гадаған олунмушду. Инди азадлыг верилимишдир, динимизә гајытмышыг, һәр бир адамын вичдан азадлыгы тәмин едилмишдир. Бураја башга бир дин кәтириб тәблиг етмәк истәјән адам көрмүрәм.

Белә бир һалда, әкәр игтидарла мұхалифәт арасында идеоложи фәрг јохдурса, бурада икинчи бир иддиә вар: “сән вәзифәдәсән, мән јох, мән сәнинлә мұбаризә апарачағам ки, сәнин вәзифәни әлдә едәм”. Ај гардаш, кәлин мұһарибәни гуртараг, бүтүн вәзифәләри кәтүр өзүнә. һансы вәзифәни истәјирсәнсә, кәл отур. Амма о гаты мұхалифәтдә олан гүввәләр дүнәнәдәк вәзифәләрдә иди, һәм бир вәзифәләри онларын әлиндән һеч ким алмады, өзләри кетдиләр. Мән буну дәфәләрлә демишәм.

Она көрә дә бурада, мұһарибә кәдән өлкәмиздә игтидар-мұхалифәт сәһбәти салмағын әсасы јохдур вә олмамалыдыр. Әлбәттә дәвләтин, дәвләт органларынын, көрүлән ишләрин гүсурлары тәнгид едилмәлидир. Гој билсинләр ки, сәһв бурахмышлар вә кәләчәкдә буна јол вермәсинләр. Анчаг бу о демәк дејилдир ки, дүшмәнчилик, хәјанәт, террорчулуг мөвгејиндә дурасан. Инди мұхалифәтдә олан адамынын арасында террорчулуг әһвал-руһијјәси илә јашајан, террорчулуг мәҗсәди дашыјан шөхсләр дә вар. Истинтагда сүбүт олунмушдур ки, һәјдәр Әлијеви физики чәһәтдән мөһв етмәк үчүн бураја мөјјән адамылар тутулуб кәтирилмишдир, мөјјән мәҗамда онун физики чәһәтдән мөһв едилмәси үчүн тәдбирләр көрүлмүшдур. Бу, һансы мұхалифәтдир? О, һансы мөзһәбә гуллуғ едир?

Бу террорчу тәшкилатлар Әзәрбајҗаны ермәни ишғалындан, гәсб-карлыгынданмы хилас етмәк истәјирләр, јохса өз шөхси мәҗсәдләринә наил олмаг үчүн бу јолу тутмушлар? Террорчулуг ән алчаг, ән чиркин јолдур. Тарих боју бүтүн дәрәҗәләрдә бу белә олмушдур. Бүтүн бунларә сон гојмаг лазымдыр. Мән Али Советин сәдри оларкән бу ишләрә чох дәрүмлә јанашмышам вә инди дә дәрүмлә јанашырам. Анчаг бу о демәк дејил ки, бу дәрүмүн һәдди јохдур.

Белә һесаб едирәм ки, Әзәрбајҗаны мұһарибә вәзијјәтиндән чыхармаг үчүн инди бүтүн гүввәләр бирләшмәлидир. Бу барәдә ирәли сүрүлән бүтүн конкрет тәклифләр гүјмәтләндириләчәк, онлардан истифадә олуначагдыр. Мән бу күн конкрет тәклифләр ешитмәдим. Бир тәклиф

олду ки, мәсләһәт шурасы јаратмаг лазымдыр. Шәхсән мән бунунла разыјам. Дөвләт катиби бу ишлә мәшгул олачагдыр. Мәсләһәт шурасы јәгин ки, Гарабаг проблеми илә әләгәдәр јарадылмалыдыр. Үмуми мәсләһәт шурасы бизи чох шәјләрә апарыр. Шура конкрет олараг Гарабаг мәсәләси илә әләгәдәр јарадылмалыдыр ки, кимин нә тәклифи, һансы имканы варса мәсләһәт шурасы чәрчивәсиндә бунлардан истифадә едилсин, бу проблем һәлл олунсун.

Әкәр дөвләти идарә етмәк үчүн мәсләһәт шурасы јаратмаг истәјир-синизсә, мәнә белә кәлир ки, инди буна еhtiјач јохдур. Халг президент сечмишдирсә, о, дөвләтин идарә олунмасы үчүн лазыми тәдбирләр кәрәчәкдир. Биздән өтрү әсас мәсәлә Гарабаг проблемидир. Шүбһәсиз ки, Азәрбајҗаны мұһарибәдән чыхармаг проблеми илә јанашы, башга проблемләр дә вар, онлар да диггәтдән кәнарда галмајачаг. Анчаг мәсләһәт шурасы мәнз Гарабаг проблеминин һәлли үчүндүр. Әкәр бу проблем һәлл едилә биләрсә, мәсләһәт шурасы доғрудан да фәалијјәт кәстәрә биләчәксә, бу, бөјүк бир һадисә олачагдыр. Чүнки алты илдир ки, биз буну һәлл едә билмирик.

Бу, чох бөјүк проблем олдуғуна кәрә, мұһарибә вәзијјәтиндән чыхмаг үчүн конкрет данышыглар апармаг индики көрүшдә, ола билсин, бәзи шәхсләрдән өтрү мұнасиб олмадығына кәрә, бурада иштирак едән иштирак етмәјән бүтүн партијалардан хәһиш едирәм ки, Гарабаг мәсәләси, мұһарибәдән чыхмаг барәдә беш күн әрзиндә јазылы сурәтдә конкрет тәклифләрини версинләр. Бунлара мәсләһәт шурасында бахачағыг, мән президент кими дә бахачагам.

Билмәлисиниз ки, мән, Али Советин сәдри вәзифәсиндә чалышдығым күндән индијә гәдәр бүтүн иш күнүмүн — јәгин хәбәриниз вар ки, иш күнүм чох узундур — сәксән фәзини анчаг бу мәсәләјә һәср едирәм. Башга әләч јохдур. Шәхсән мән чох јоллар ахтармышам вә инди дә ахтарырам. Бәзи мәсәләләр һаггында әтрафымда олан шәхсләрлә, о чүмләдән мұдафиә шурасынын үзвләри илә мәсләһәтләшмишәм. Гарабаг проблеминин һәллиндә Русијанын вәситәчилик миссијасы илә әләгәдәр хүсуси тапшырыглар үзрә сәфир Владимир Казимировла көрүшләримиз, данышыгларымыз олмушдур. Билирсиниз ки, мән бир сыра аддымлар атмышам. Ола биләр, ким исә бунлары бәјәнсин, ким исә бәјәнмәсин. Анчаг бунлар — Ермәнистан рәһбәрлији илә данышыг-

лар апармаг, Дағлыг Гарабағын рәһбәрләри илә бизим бәзи вәзифәли шәхсләримизин данышыглар апармасы зәрурәтиндән доған аддымлар иди. Мән Русијанын, Түркијанын, Иранын рәһбәрлији илә, Америка-нын, башга өлкәләрин нұмајәндәләри илә данышыглар апармышам. Мәнә белә кәлир ки, бунлары сизә демәјә еhtiјач да јохдур. Анчаг бүтүн имканлардан истифадә етмәјә чалышырам вә бундан сонра да чалышачагам. Бәлкә дә сизин бу сәһәдә имканларыныз даһа чохдур. Бујурун, тәклифләринизи јазыб верин. Сөзлә, иттиһамларла, дава вә галмагалла јох, конкрет тәклифлә чыхыш един.

Бурада бәзи нәтигләр атәшин кәсилмәсинә һәлл олмағымыз бәјән-диләр. Мән бундан сонра да чалышачагам ки, индики мөвгеләрдә белә, јенидән атәш башланмасын. Мәним шәхси мөвгәјим беләдир вә бу истигамәтдә јенә фәалијјәт кәстәрәчәјәм. Нә дәрәчәдә мұвәффәг олуб-олмајачағымы билмирәм. Атәшкәсин позулмасынын нә кими бәләләра кәтириб чыхардығыны көрдүнүз. Бу сәһәдә дә мұәјјән тәдбирләр көрүрәм. Нојабрын 2-дәки чыхышымда да демешәм, инди дә дејирәм ки, мән Азәрбајҗанын мұһарибәдән чыхмасы вә торпагларын керијә гәјта-рылмасы имканыны сүлһ јолунда көрүрәм. Бу истигамәтдә кимин көмәји варса, тәклифләрини версин. Әкс истигамәтдә тәклифләри олан-лар да версинләр.

Ејни заманда, шүбһәсиз, биз мұдафиә гүввәләримизи мөһкәмләндирмәлијик. Бурада гејд олунду — мәғлубијјәтләримизин сәбәбләри чохдур. Анчаг бунлардан бири дә дахили сабитлијин олмасы, һакимиј-јәт даирәләринин зәифлији, мұстәғиллик газандығымыз вахтдан өтән дөврдән сәмәрәли истифадә едилмәмәси илә јанашы, Азәрбајҗанын өзү-нү мұдафиә едәчәк орду јарада билмәмәсидир. Бурада мафиоз групплар, рүшвәтхорлуг һаггында данышдылар. — бунлар һамысы дүздүр. Лакин мафиоз групплар ән чох бизим орду системинә дахил олмушдур. Чәб-һәдә ган төкүлдүјү һалда, бурада ајры-ајры адамлар пул-пара мәнимсәмишләр. Адамлар һәлак олдуғу, ев-ешикләрини итирдји, ди-дәркин дүшдүјү һалда бәзиләри бу фүрсәтдән истифадә едәрәк ганун-суз јолларла өзләринә һәддиндән артыг вар-дөвләт јығмышлар. Бизим дәрдимиз, бәламыз будур. Она кәрә дә ордумуз јарадылмамышдыр.

Белә сөһбәтләр кәдир ки, — дүнән Етибар Мәммәдовла сөһбәти-миздә дә бу мөвзүјә тохунулду — бәзи баталјонлар ганунсуз ләғв

олунду вә бә'зи мәғлубијјәтләримизин сәбәби, будур. Мән ачыг данышмағы сеvirәм. Бунлар һәгигәтән кәнар сәһбәтләрдир. Кәлин ачыг данышаг, бурада шәртләшәк. Мүһарибә мәсәләси төкликдә музакирә олунмур. Һәр бир партијанын имканы вар ки, дәвләт органына јазылы мүрациәт етсин вә јазылы чаваб алсын. Амма гәзәтдә јазмасын ки, филан баталјон белә етди, филан баталјон башга чүр етди вә с.

Дүнән мән Е'тибар Мәммәдовун јанында баш гәраркаһын рәисинә зәнк етдим ки, дејирләр 8 баталјон ләғв олунмушдур вә буна көрә дә биз мәғлубијјәтә уграмышыг. Өјрәндим ки, хејр, арајышлар вар, баталјонларда 400-500 адам әвәзинә 15-18 нәфәр вар иди. Ады баталјондур, 400 нәфәр үчүн пул, әрзаг вә саирә алыныр. Һәрбчиләр мәнә дәһшәтли фактлар данышдылар. Бә'зи һәрби һиссәләрдә кечмишдә дә, инди дә командирләр мөважиб вериләндән беш күн әввәл әскәрләрин 70-80 фаизини евләринә бурахыр, онларын пулларыны алыб чибләринә гојурлар. Үстәлик, онларын евләринә бурахмаг үчүн дә рүшвәт алырлар. Бу һәгигәти сәјләјәндә вә телевизија илә чамаата чатдыранда бә'зиләри дејирләр ки, орду барәдә белә данышмаг олмаз. Бәс нә едәк? Бунлар һәгигәтдир вә бу һәгигәти ачмадан бир нәтичә чыхара билмәјечәјик.

Бүтүн бу сәбәбләрә көрә ордунун индијәдәк јарадылмаамасы, онун сыраларына чох мәнфи үнсүрләрин сирајәт етмәси, орду дахилиндә ајры-ајры мафиоз группарын фәалијјәт кәстөрмәси, ондан өз шәхси мәгсәдләри үчүн истифадә етмәси — бәли, һәмин Әликрам Һүмбәтов кими адамларын, нечәләри мәнә дејирди ки, о, белә гәһрәмандыр, һалбуки о, бәјүк бир силаһлы һиссәни әлә кечирәрәк бүтөв бир бәлкәнин башына нә ишләр кәтирди — бүтүн бунлар мәғлубијјәтләримизин ән башлыча сәбәбидир.

Бизим биринчи јолумуз мәсәләни сүлһ јолу илә һәлл етмәк үчүн мүхтәлиф истигамәтләрдә данышыглар апармагдыр. Ејни заманда ордуну лазыми сәвијјәдә тәшкил етмәк, мөһкәмләндирмәк, һиссәләри јүксәк пешәкар сәвијјәдә гурмаг лазымдыр ки, Азәрбајчан бу күн дә, он ил сонра да мүдафиә олуна билсин. Азәрбајчан мүстәгил дәвләтдирсә, демәли, о, даим мүдафиә олуна билмәлидир. Она көрә дә һәм бу барәдә, һәм бизим сүлһ данышыгларымыз, һәм диқәр дәвләтләрин имканларындан истифадә олунмасы барәдә кимин конкрет нә төклифи варса, гој десин. Һансы јолу нәзәрдә тутурлар, бәјкә бундан кәнарда

ким исә һансыса бир иш көрә биләр, — кәлсин десин, мән јалныз миннәтдар оларам.

Ордунун јарадылмасына кәлдикдә исә, кәлин белә данышаг. Бурада бә'зи төклифләр олду ки, ордуја сијаси рәһбәрләр лазымдыр. Дүз дејирләр, гырх партија вар, һәрәсиндән бир нүмајәндә кәндәрилсә, бунун нә фәјдасы олар? Кечмишдә бир партија-Коммунист Партијасы вар иди вә ордуја взводдан башламыш һәр бәлмәдә партија тәшкилаты вә командирин сијаси ишләр үзрә мүавини вар иди. Дејирләр ки, бә'зи јерләрдә башга амилләрдән истифадә олунур. Анчаг мәнә елә кәлир ки, әкәр биз бүтүн гүввәләримизи топласаг, зијалылардан, дин хадимләриндән, һөрмәтли адамлардан истифадә етсәк, онлар бу иши мүтәшәккил апара билсәләр, һәрби һиссәләрдә лазыми иш көрәрәк тәрбијә, әхлаг, мә'нәвијјат мәсәләләрини дејүшчүләрә ашылаја билсәләр онларын мә'нәвијјатыны, ирадәсини мөһкәмләндирә билсәләр бу бизим һәм сијаси, һәм дә идеоложи ишимиз олачагдыр. Лакин бу иш пәрәкәндә шәкилдә дејил, мүтәшәккил апарылмалыдыр.

Бурада башга мәсәләләрә дә тохунулду. Мән бу барәдә данышмаг истәмирәм. Биз игтисадијјат саһәсиндә вә башга саһәләрдә ишләр көрәчәјик. Инди игтисадијјатла әлағәдар бәјүк мүшавирә һазырлајырыг, јәгин ки, ону чүмә күнү кечирәчәјик. Бә'зи мә'луматлар топламышыг. Бурада доғру дејилди ки, сон илдә истәһсал ардычыл олараг ашағы дүшүр, һәм сәнајәдә, һәм дә кәнд тәсәррүфатында чох ашағы сәвијјәдәдир. Истәһсал олунан мөһсул исә истифадә едилмәк әвәзинә дағыдылыр. Мәсәлән, бизә мә'лумдур ки, ихрачла идхал арасында бәјүк фәрг вар. Бир чох саһәләрдә ихрач олунмуш малларын дејәринин һеч 10 фаизи дә республикаја гајытмамыш, һарадаса галмышдыр, ајры-ајры адамларын әлине кечмишдир. Бир тәрәфдән республиканын торпаглары әлдән кедир, диқәр тәрәфдән исә онсуз да мөһдуд игтисади имканларымыз ајры-ајры адамлар тәрәфиндән дағыдылыр. Биз бу мәсәләләрә мөшгул олуруг.

Бурада игтисадијјат мәсәләси илә бағлы бә'зи адамлар чыхыш етдиләр. Хаһиш едирәм партијалар бу барәдә дә төклифләрини тәгдим етсинләр. Бу, бизә көмәк олачаг, биз онлара бахачаг вә истифадә едәчәјик. Бу барәдә мән кениш музакирә ачмаг истәмирәм.

Бајаг дедијим кими, әсас мәсәлә мүһарибә мәсәләсидир. Бу мәсә-

лөни јекунлашдырааг бир шеји дә гејд етмәк истәјирәм. Кәлин белә данышаг: гәзетләр мұһарибә мөвзусуну артыг мұбаризә трибунасына чевирмәсинләр. Әкәр бу, давам сдәрсә, мән сәләһијјәтимдән истифадә сдәрәк лазым тәдбирләр көрәчәјәм. Бурада республиканы мұһарибә шәраһинә, јахуд фөвгәл адә вәзијјәтә кесирмә, партијаларын, гәзетләрин фәалијјәтинин дајандырмаг барәдә тәклифләр олду. Бу тәклифләрин әсасы вар. Мән сизә ачыг демәк истәјирәм ки, президент кими бу тәклифләрн дәјерләндирирәм, бу барәдә дүшүнүрәм. Анчаг мән истәмир дим ки, белә чидди тәдбирләр көрәк. Лакин һәјатымыз тәләб сдирсә, јөгин ки, халгы, республиканы, Азәрбајҗаны хилас етмәк наһинә бу чидди аддымлары атмаға мөчбур олачагыг. Бурада доғру сдидиләр, Азәрбајҗаны бу вәзијјәтдән гуртармаг наһинә һәр бир аддым кәләчәкдә бағьшлана биләр.

Анчаг мән истәјирәм ки, бу мәсәләләр гаршылыгы алашма, милли һәмрәјлик, вәтәндаш бирлији јолу илә һәлл сдилсин. Бу, бизим јүксәк мәдәнијјәтимизн көстәрди, доғрудан да демократик принципләрә саниг олдуғумузу көстәрди. Амма сјни заманда көрсәк ки, һәр шеј дағьшыр, онла һәр васитә илә јарарлы олачаг, ондан истифадә зәрури олачагдыр. Унла көрә дә гәзетләрә мәбәрдарлыг сдирәм: президентә, президент апаратына, дәвләт катибинә вә башга вәзифәли шәхсләрә гаршы бөһтан компанијасына сон гојун. Тәнгидлә тәһгир арасында фәрг вар, бу биринчиси. Икинчиси, тәнгидин өзү дә әдаләтли олмалыдыр.

Бурада кадр сijasәти илә бағлы бәзи чыхышлар олду. Биз һәлә јатмамышыг ки, јуху көрәк. Һансы кадр сijasәтиндән данышмаг олар ки, һәлә слә бир бөјүк кадр тәјинатлары апарылмамышдыр. Белә сөһбәтләр узун мүддәтдир ки, давам сдир. Ејни заманда билин, кадр сijasәти ән чәтин саһәдир. Тәәссүф ки, бу кечид дәврүндә, бу дағьныгыг дәврүндә адамларын бир чохунун мәһәвијјәти позулуб. Бәли, бири сдир ки, мәни ишдән чыхардарсан, кедиб коммерсија структуру јарадыб бундан да јахшы јашајарам. Бу да һәгигәтдир.

Бурада сдирләр ки, рүшвәтхорлуғ инди ән јүксәк зирвәсинә чатыб. Мән буна разы сдиләм. Мән бу республикаја 14 ил рәһбәрлик етмишәм вә фәалијјәтә башладығым вахтдан сон күнәдәк, һәтта 1982-чи илдә бурадан кедиб Москвада ишләдикдән 1987-чи илин сонунәдәк, итефаја чыхана гәдәр рүшвәтхорлуғла мұбаризә апармышам. О доврәдә

дә рүшвәтхорлуғ вар иди вә она гаршы ән чидди мұбаризәни мән апармышам. О вахт нә иди? Ишдән чыхарьдыг, партијадан кәнар сдирдик (о вахт бу, чох бөјүк чәза иди. Инди партија јохдур вә партијадан чыхыб кетмәк слә бир иш сдил). Бәли, бу тәдбирләрн мән көрмүшәм. Һәбс чәзасына мәһкум сдиләнләр дә олду. Амма о вахт рүшвәтхорлуғ үстүндә тутулан адамларын һамысы сонралар дургунлуғ дәврүнүн гурбанлары ады илә ән јүксәк вәзифәләрә галдырылды. Бизим һәјатымызын керчәклији будурму? Будурму өтән ијирми иллик тарихимиз? Мән бу тарихин иштиракчысыјам. Мән, рүшвәтхорлуға гаршы амансыз олмушам. Рүшвәт алан адам да, верән адам да чинајәт мәс'улијјәти дашыјыр. О, рүшвәти нә үчүн верир? Чүнки рүшвәт вермәјә өјрәниб. Мән о вахт ишләјөндә сдирдиләр ки, бәзи адамлар рүшвәт вермәсә; өзүнү рүшвәт алана јахын һесаб етмир. Әкәр рүшвәт верирсә, демәк, о адамла бағлы олур.

Итефаја кәдәндән сонра мәним әтрафымда бир адам да галмады. Бәзиләрн сдирдиләр ки, бу онунла әләгәдардыр ки, сиз һеч кәслә бағлы олмамысыныз, тәкчә идеолокијаја бағлы олмуһунуз вә бу идеолокија да дағьлыб кетди. Амма сиздән сонра кәләнләрнн әтрафында адамлар вар. Бәзиләрн Москвада вә ја башга јердә јашајыр вә онларын әтрафында бағлы олдуғлары адамлар вар. Амма мән бағлы олмајачағам. Мән бу күн дә адамларә мәһәвијјәтлә бағлыјам вә о мәһәвијјәтлә да јашајачағам.

Сиз слә дүшүнмәјин ки, рүшвәтхорлуғла бир тәк мән мұбаризә апармалыјам. Һамыныз мұбаризә апармалысыныз. Амма кәлин көрәк, бу сijasәти партијаларын һансы бири рүшвәтхорлуға гаршы мұбаризә апарыр? Һансы бир мафиоз группарла мұбаризә апарыр? Инди спонсорлуғ дәб дүшүб. Һәрәнин бир спонсору вар. Гәзетләр нә илә чыхыр? Бу јахынларда мән Али Советдә ишләјөндә "Азәрбајҗан" гәзетини чыхармаг мүмкүн олмурду, дајанмышды, дәвләтин пулу јох иди. Амма "Чүмһуријјәт" гәзетн һәфтәдә үч дөфә чыхыр. "Азәдлыг" гәзетн ондан да јахшы чыхыр. "Мүсават" гәзетн "Азәрбајҗан"дан бөјүк чыхыр. Онлар бу пуллары һарадан алырлар? Бунлар ган-төрлә газанылмыш пуллардымы? Бу пуллар һарадан кәлир? Бу гәзетләр Һансы вәсантлә чыхыр? Бу, мафиоз группарын вәсанти сдилми? Бәлкә бу гәзетләрн бабаларыннан галмыш пулларла чыхарьрлар?

Калин ачыг данышаг. Мән бүтүн һәјәтым боју рүшвәтхорлуға гаршы мүбаризә апармышам вә бундан сонра да апарачагам. О вахт о систем-дә, өтрафымдакы адамлар мане олсалар да, мән төк мүбаризә апарырым. Елә вахт олурду ки, рајонун биринчи катибинин ишини јохламаг үчүн беш дөфә комиссија көндөрмишдим, үстүнү өрт-басдыр етмишдиләр. Алтынчы дөфә елә бир комиссија дүзәлтдим ки, кедиб һәр шеји үзә чыхартды. Һәмин адам һәм партијадан чыхарылды, һәм дә һәбс олунду. Сонра Вәзиров кәлди вә бунларын һамысыны галдырды, гәзетләр дә јаздылар ки, өкөр 1937-1938-чи илләрдә Сталинлә Бағыров репресијалар едибсә, 1970-чи илләрдә дә бу репресијаны һәјдәр Әлијев етмишдир. Мән һансы репресијаны етмишәм? Мән рүшвәтхора гаршы амансыз олмушам вә јенә дә олачагам. Оғруја-әјријә гаршы амансыз олмушам вә јенә дә олачагам. Мән һеч вахт шәхси мәнәфе далынча кетмәмишәм, бундан сонра да кетмәјәчөјәм. Анчаг сиз дә белә олмалысыныз, бүтүн халг да белә олмалыдыр. Инди һәрә бир сөз данышыр-“рүшвәтхорлуғ дүнјаны көтүрүб”. Јахшы, бу рүшвәтхору нијә тутуб кәтирмирсән? Сән ону тут кәтир, мәнә вер. Әкәр чәзасыны вермәсәм, онда дејәрсән ки, чәзасыз галды.

Мән тамамилә разыјам ки, инди јох, дүнән дә, он ил, ијирми ил бундан габаг да бизим мәнәвијјатымызы позан рүшвәтхорлуғ олуб вә илбәил инкишаф едибдир. Низам-интизам позулдугуна көрә, һүгүг мүһәризә органларынын өзүндә рүшвәтхорлуғ кениш јайылдыгына көрә бу, кет-кедә артыб вә она гаршы мүбаризә апармаг бизим борчумыздур. Бунунла һамы, һәм дә һәрә өз сәһәсиндә мүбаризә апармалыдыр. Әкәр сијаси партијаларын бу барәдә консепсијалары варса, јахуд конкрет бир јердә рүшвәтхорлуғ һаггында мәлуматы варса, биз онлардан истифадә етмәјә һазырыг.

Кадр сијасәтини дә кәнара гојун. Кадр сијасәтиндә сәһв ола биләр. Һәлә бизим төрөфдән кадр сијасәтинә башланмајыб. Дејирләр ки, һәјдәр Әлијевин өтрафында адамлар вар. Мәним өтрафымда ким вар? Онлар үч-дөрд нөфәрдир. Мән һесаб едирәм ки, онлар да халга сәдагәтлә хидмәт едирләр. Шәјиә јаймагла ичтимаи фикир формалашдырмаг лазым дејил.

Бурада али һәрби инспексија јаратмаг төклифи дә ирәли сүрүлдү. Һесаб едирәм ки, дөјәрли төклифдир, бундан да истифадә едә биләрик.

Күман едирәм ки, бу көрүшүмүз бүтүн ишләрин башлангычы ола-чагдыр. Биз бурада дејилән мәсләһәт шурасы вә диқәс төклифләр барәдә јахын вахтларда гәрар гәбул едәрик. Бир даһа хаһиш едирәм ки, сијаси партијалар беш күн әрзиндә өз төклифләрини версинләр: һәм данышыглар апармаг, һәм һәрби јолдан истифадә етмәк үчүн нә етмәк олар. Бу төклифләри верәнләрин һамысына әввәлчәдән миннәтдарлығымы билдирирәм.

Белә һесаб едирәм ки, вахт чох кетсә дә, сәмәрәли сәһбәт апардыг. Әкәр сизин етиразыныз олмаса, сиз дә мараг кәстәрсәниз, мән чалыша-чагам ки, көрүшләримиз давам етсин. Күман едирәм ки, бу көрүш-ләрин дә фәјдасы олачаг.

Вердијиниз төклифләрә, мәсләһәтләрә көрә бир даһа һамыныза тә-шәккүр едирәм вә арзу едирәм ки, бүгүнкү көрүшүмүз Азәрбајҗанда вәтәндаш бирлијинин, вәтәндаш һәмрәјлијинин әсасыны гојан амил-ләрдән бири олсун. Сағ олун.

ШИМАЛИ АТЛАНТИКА ШУРАСЫНДА БӨҮК СИЈАСӘТИН ТАРИХИ НӘТИЧӘСИ

Бөјүк сијасәт!

1994-чү илин мај ајынын 4-дә НАТО-нун “күләк-ләр чичәји”нә киләвар нәфәси тохунду“. Тарих өз сәһифәсинә Хәзәрдән әсән нарын мөһин - киләва-рын илыг нәфәсини јазыб кәләчәк нәсилләрә сах-лады. Бу, Һ.Әлијевин бөјүк сијасәтинин башлангычы олду. О, НАТО-нун баш гәраркаһында һөрмәтлә гаршыланды, дүнја дөвләтләринин түкү-түкдән сә-чән сијасәтчиләри гаршысында чыхыш едиб деди:

— Һөрмәтли Баш катибин мұавини, һөрмәтли НАТО шурасы үзвләри, һөрмәтли сәфирләр, ханымлар вә чәнаблар!

Мәни вә Азәрбајҗанын нұмајәндә һәјәтини сәмими гәбул етдијинизә көрә миннәтдарлығымы билдирирәм. Бу күн сизин аранызда олмаг имканына шадам вә буну Азәрбајҗан Республикасы үчүн мұһүм һадисә сајырам. Азәрбајҗан Республикасы барәдә дедијиниз сәмими тәбрик

сөзләринә вә хош арзуларыныза көрә чох саг олун. Өз инкишафында бөйүк тарихи јол кечмиш, чохлу чәтинликләрә вә мансәләрә раст кәлмиш Азәрбајчан халгы 1991-чи илдә милли истиглалийјәт газанмышдыр. Мүстәгил Азәрбајчан дәвләти јаранмышдыр вә инди о, Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатына, АТӘМ-ә, бир чох бејнәлхалг тәшкилатла дахилдир. Бу күн Азәрбајчан нүмајәндә һејәтинин Шимали Атлантика Иттифагынын игамәткаһында олмасындан бөйүк фәрәһ һисси кечирирәм.

Азәрбајчан Республикасы өз мүстәгиллијини мөһкәмләндирмәк јолу илә кәдир. О, дахили сипасәтдә демократик һүгүги дәвләт гуручудугу јолу тутур, бәшәријјәтин наил олдугу демократик дәјәрләрдән истифадә етмәклә шәхсијјәт азадлығы вә инсан һүгүгларынын мүдафиәси, чохпартијалы систем, сијаси плүрализм үчүн шәраит јарадыр. Игтисадијјәт саһәсиндә республика игтисади ислаһатларын һәјата кечирилмәси вә базар игтисадијјатынын, азад саһибкарлығын, азад тәшәббүскарлығын бәргәрар олмасы јолуну тутмушдыр. Биз белә һесаб едирик ки, бүтүн бунлар Азәрбајчанын дунја бирлијинә сых интеграсијасы үчүн јахшы зәминдир.

Азәрбајчан Республикасы өзүнүн харици сипасәтиндә дунјанын гаршылыгы алағәләри, гаршылыгы асылылыгы принципини әсас тутур. Бесвәр сипасәт јеридир вә суверенлијә һөрмәт етмәк, бир-биринин дахили ишләринә гарышмамаг, әрази бүтөвлүјүнә вә сәрһәдләрин тохунулмазлығына әмәл етмәк принципләри зәмининдә бүтүн өлкәләрлә мөһрибан мүнәсибәтләр сахламаға чалышыр.

Инди Азәрбајчан Республикасы агыр игтисади бөһран кечирир. Бу бөһран бир тәрәфдән 70 ил әрзиндә Азәрбајчанын да дахил олдугу Совет Иттифагынын дағылмасы, Совет Иттифагынын бүтүн башга республикалары арасындагы сых интеграсија алағәләринин позулмасы, бир игтисади системдән башгасына кечидлә алағәдардыр. Дикәр тәрәфдән, Азәрбајчанын гоншу Ермәнистан Республикасы илә мүһарибә вәзијјәтиндә олмасы, һәрби тәчавүзә мәруз галмасы бу игтисади бөһраны дәриләшдирир. Лакин, биз белә һесаб едирик ки, Азәрбајчанын мүстәгил инкишаф јолу илә гәтијјәтлә ирәдиләмәсини нәзәрә алсаг, бүтүн бу чәтинликләр арадан галдырыла биләр. Азәрбајчан дәвләтинин мүстәгиллији дөnmәз амилдир вә биз әминик ки, һәм дәвләт гуручудугу,

һәм игтисади дәјишликләр, һәм дә демократик ислаһатларын һәјата кечирилмәси саһәсиндә тутдугумуз јол бу чәтинликләри арадан галдырмаға вә бөйүк имканлары, зәнкин игтисади вә интеллектуал потенциалы олан Азәрбајчаны дунја игтисадијјатына, дунја бирлијинә говушдурмаға имкан верәчәкдир.

Бајаг дедијим ки, гоншу Ермәнистанын республикамыза гаршы алтынчы ил давам едән һәрби тәчавүзү Азәрбајчанын вәзијјәтинин мүрәккәбләшдирир. Ермәнистанын милләтчи даирәләринин төрәтдикләри бу тәчавүз һәм Азәрбајчан халгына, һәм дә ермәни халгына сајсыз-һесабыз бәдалар кәтирмишдир вә бу күн биздән өтрү чох чәтин проблемә чәвилмишдир.

Сизә јахшы мәлүмдур ки, Азәрбајчан әразисинин бир һиссәсини ишғал етмәк, Дағлыг Гарабагы Ермәнистана бирләшдирмәк мәгсәди күдән Ермәнистанын һәрби тәчавүзү нәтичәсиндә ермәни силаһлы бирләшмәләри Азәрбајчан әразисинин хәли һиссәсини ишғал етмишләр. Алты илдән бәри давам едән мүһарибә нәтичәсиндә 20 миңдән чох адам һәлак олмуш, тәгрибән 4 миң нәфәр әсир дүшмүш вә ја киров көтүрүлмүш, Азәрбајчан әразисиндә миңләрлә јашајыш сви, хәстәхана, мәктәб, социал объект, сәнајә вә кәнд тәсәруфаты мүәссисәси мәһи едилмишдир. Өлкәмизә милјардаларла доллар зәрәр дәјмишдир.

Лакин ән дәһшәтлисидур ки, Азәрбајчан әразисинин 20 фәизә гәдәри ермәни силаһлы бирләшмәләри тәрәфиндән ишғал олунмушдур вә бу рајонларын сакинләри — бир милјондан чох адам јашајыш јерләрини итирмишдир, чох агыр социал-игтисади вәзијјәтдәдир, өз өлкәсиндә гачгына чәвилмишдир. Дағлыг Гарабагы әразисиндә јашајан азербәјчанлыларын һамысы орадан говулмушдур. Дағлыг Гарабаг вә онун әтрафында Азәрбајчанын даһа једди рајону, бајаг дедијим ки, ермәни силаһлы бирләшмәләринин ишғалы алтындадыр.

Биз һәмишә мүнәгишәнин сүлһ јолу илә арадан галдырылмасына тәрәфдар олмушуг вә инди дә бу мәвгәдәјик. Бејнәлхалг тәшкилатларын-БМТ-нин, АТӘМ-ин вә онун Минск гурупунун имканларындан фәаллыгла истифадә етмәјә чалышырыг.

1993-чү илдә БМТ -нин Тәһләкәсизлик Шурасы дәрә гәтнамә гәбул етмишдир. һәмин гәтнамәләрдә ермәни ишғалчы гошунларынын Азәрбајчан әразисиндән чыхарылмасы гәти тәләб олунур. Лакин Ермәни-

тан бу сөнөдләрин һеч бирини јеринә јетирмәмишдир. АТӘМ-ин Минск группунун сәләри дә һәләлик мүсбәт нәтичә вермәмишдир. Һәрби әмәлијјатлар бу күн дә давам едир, Азәрбајҗан әразисинин хејли һиссәини ишғал етмиш ермәни силаһлы бирләшмәләри республикамызын мүдафиә мөгеләринә һүчүм едирләр. Һәр күн ган төкүлүр, адамлар һәлак олур.

Артыг бунлара дөзмәк мүнкүн дејил. Она көрә дә мән бу күн бурада, НАТО-нун игәмәткаһында олмағымдан истифадә едәрәк, Азәрбајҗанын мөвгејини бир даһа бөјән едирәм. Биз бу мәсәләнин сүлһ јолу илә һәллинә, атәшин вә бүтүн һәрби әмәлијјатларын дәрһал дајандырылмасына, ишғалчы гошунларын Азәрбајҗан әразисиндән дәрһал чыхарылмасынын вә бу заман онун әрази бүтөвлүјүнү, сәрһәдләринин тохунулмазлығыны тәмин едәчәк данышығлара төрәфдарыг. Биз бу шәртләрлә Дағлыг Гарабағын мухтаријјат статусу һағтында мәсәләни нәзәрдән кечирмәјә һазырыг.

Апрелин 12-дә Азәрбајҗан телевизијасы вә радиосу илә чыхыш едәркән мән ермәни халғына, Ермәнистанын рәһбәрлијинә, Дағлыг Гарабағын Азәрбајҗан вәтәндашы олан ермәни сакинләринә мүрачиәт едәрәк ган төкүлмәсини дајандырмаға чағырдым. Тәлејин һөкүм илә Азәрбајҗан вә ермәни халғлары јанашы јашамалыдырлар вә әсрләрлә јанашы јашамышдылар. Биз белә һесаб едирик ки, проблемин һәрби јолла һәллинин перспективни јохдур. Бу мүһарибә перспективсиз мүһарибәдир вә ган төкүлмәсинә мүмкүн гәдәр тезликлә сон гојмағ, рекионумузда сүлһү бәргәрар етмәк лазымдыр.

Бу күн бир даһа әмин олдуғумузу билдиририк ки, бизим сүлһ мәрәһләш тәшәббүсләримизин һөјата кечирилмәси үчүн бејнәлхалғ тәшкилатлар, илк нөвбәдә АТӘМ вә онун Минск группу әлавә тәдбирләр көрәчәкләр. Бу күн НАТО-нун гәраркаһында оларкән, јарандығы дөврдән бәри Авропада вә бүтүн дүнјада сабитлик јарадылмасына, сүлһ вә әмәкдашлығын мөһкәмләндирилмәсинә чох бөјүк төһфә вермиш Шимали Атлантика Иттифағына дәрин һөрмәтими билдирмәк истәјирәм. Биз НАТО-ја јүксәк еһтирамла јанашыр, онун мүасир мәрһәләдәки фәәлијјәтинә бөјүк әһәмијјәт веририк. Шимали Атлантика Әмәкдашлығы Шураһынын јарадылмасы НАТО-нун фәәлијјәтиндә мүһүм мәрһәлә олмушдур вә башға дөвләтләри НАТО-нун орбитинә чәлб етмәјә имкан

верәчәкдир.

Биз НАТО-нун бу ил јанварын 10-да “Сүлһ наминә төрәфдашлығ” сөнәдини гәбул етмәси барәдә гәрарыны разылығла гаршылајыр вә буну һәм дә өлкәләр арасында әмәкдашлығы даһа да инкишаф етдирмәк үчүн НАТО-нун фәәлијјәтиндә мүһүм аддым сајырыг. НАТО-нун 10 јанвар тарихли гәрарында Чөнубу Гағғазда јаранмыш хусуси вәзијјәтдән нараһатлығы ифадә олунмасына, рекионумузда, о чүмләдән Азәрбајҗанда, Ермәнистанда вә Күрчүстанда мұнағишәнин арадан галдырылмасынын зәрурилијинә әминлијин әксини тапмасына бөјүк әһәмијјәт веририк.

Бүтүн бунлар бизи чәлб едир вә бөјүк марағ доғурур. Бунлары әсас тутарағ биз НАТО-нун Шәрғи Авропа өлкәләрини вә кечмиш Совет Иттифағына дахил олан јени мүстәғил дөвләтләри “Сүлһ наминә төрәфдашлығ” сөнәдинә чағыран дөвәтини бөјүк разылығла гаршыламышыг. Биз һәмин сөнәди имзаламағы гәрара алмышыг вә НАТО илә әмәкдашлығы бөјүк үмүд бәсләјирик. Бу әмәкдашлығ һәм Азәрбајҗанын Гәрб демократијасына говушмасы, һәм НАТО илә әмәкдашлығ едәрәк рекионда вәзијјәти сабитләшдирмәјә, мүһарибәни дајандырмаға, Азәрбајҗан илә Ермәнистан арасында сүлһ вә мәррибан гоншулуғ мүнасибәтләри јаратмаға јөнәлдилмиш әлавә јоллар ахтармағ бахымындан биздән өтәри чох мүһүмдүр.

Биз бураја бу үмүдләр вә фикирләрлә кәлмишик вә бу күн “Сүлһ наминә төрәфдашлығ” програмыны имзаламаға һазырыг. Бир даһа үмид етдијими билдирмәк истәјирәм ки, Азәрбајҗан Республикаһынын бу аддымы НАТО төрәфиндән лајигинчә гижмәтләндириләчәк, гаршылығы сурәтдә фәјдалы олачағ вә башлычасы исә рекионумуздакы вәзијјәтин сабитләшдирилмәсинә көмәк едәчәкдир. Сизин тәшкилатыныза кәләчәк уғурлар арзулајырам. Дигәтинизә көрә миннәтдарам вә “Сүлһ наминә төрәфдашлығ” чәрчивә сөнәдини имзаламаға һазырам.

Беләликлә, журналистләрин дедији кими, тарих көһнә хәтдән јайырмаға башлады. “Бир заман бу хәттә “ғырмызы хәтт” дејәрдиләр, амма мүөјјән сијаси һәвәс вә мејилләр мәнәсында јох, бу сөзү илкин — јәни көзәллик, шухлуғ вә һармонија мәнәсында “ғырмызы” адландырадылар”.

Азәрбајҗан дөвләти, Шимали Атлантика Шураһынын 10-11 јанвар

...-чу ил тарихли сессиясында дәвләт вә һөкүмәт бшчыларынын
гәбул етдији сәнәдә гошулан дәрдүнчү МДБ дәвләти олды.

БИРЛӘШМИШ МИЛЛӘТЛӘР ТӘШКИЛАТЫ 49-чу СЕССИЈА

Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилаты 184 өлкөнин
иттифагындан ибарәтдир. О., дүнја халгларынын
тәһлүкәсизлијини горујан чох нүфузлу бир тәшки-
латдыр. Онун 49-чу сессиясында Азәрбајчан прези-
денти һ.Әлијев иштирак елиб, республиканын
башына кәтирилән мүсибәтләрдән данышыб, мә'лум-
ат вермәк истәјәндә, она Али Совет Сәдринин би-
ринчи мүавини Афијәддин Чәлиловун Хүсуси Ила-
рәнин рәиси полковник Шәмси Рәһимовун гә'лә је-
тирилдији хәбәрини вердиләр. Мәгсәд бу нүфузлу
мәчлисдә һ.Әлијев чыхыш етмәсин, халгын ермәни
ишғалына мә'руз галдыгыны дүнја дәвләт нүмәјән-
дәләринә чатдырмасын. Лакин онлар унутмушдулар
ки, әхлаги азадлыға наил олмуш инсан үчүн харак-
терик чәһәт будур ки, сәбәб илә нијјәт, фикир илә
һисс, һүгүг илә вәзифә, мөвчуд оланла арзу олуна
бир-бириндән ајрылмаздыр, диалектик гаршылыглы
әләгәдәдир, буна көрә дә террорчулар һ.Әлијевин
ләмир ирадәсини гыра билмәдиләр. О, БМТ-нин бо-
зумтул мәрмәрдән үзлүк чәкилмиш хитабәт күрсү-
сүнә дахили бир инамла галхды, ејнәјини тахыб
зала көзалты бахды...

Садыг Шүкүров

-һөрмәтли чәнаб Сәдр!

һөрмәтли чәнаб баш катиб!

Ханымлар вә чәнаблар!

Һәр шәјдән әввәл ичәзә верин, БМТ Баш Мәчлиси 49-чу сессиясы-
нын сәдри вәзифәсинә сечилмәси мүнәсибәтилә Амар Есси
чәнабларыны тәбрик едим вә она фәәлијјәтиндә уғурлар арзулајым.

һәмчинин өтән сессиянын сәдри чәнаб Самуел Инсанеллијә дә көрдүјү
ишә көрә тәшәккүрүмү билдирмәк истәјирәм.

БМТ-нин Баш катиби, зати-алиләри Бутрос Гали чәнабларына бү-
түн дүнјада сүлһүн вә тәһлүкәсизлијин мөһкәмләндирилмәсинә јөнәл-
миш јорулмаз сә'јләринә көрә дәрин тәшәккүрүмү билдирирәм. Мән өз
тарихинин чәтин дөврүнү јашајан кәнч дәвләтимизин проблемләринә
диғгәтлә јанашдыгына көрә она хүсусән миннәтдарам.

Ханымлар вә чәнаблар!

Ән мө'тәбәр бејнәлхалг мәчлисин трибунасында сизин гаршынызда
һәјечән вә гурур һисси илә чыхыш едирәм. Илк дөфәдир ки, мүстәгил
Азәрбајчанын Президенти дүнја бирлији тәрәфиндән танынмыш вә
бәрабәр һүгүгларла онун тәркибинә дахил олмуш өлкәсини Бирлијә
тәғдим едир.

Азәрбајчан халгы әсрләрлә азадлыға чан атмыш, Совет Иттифагы
дағылдыгдан сонра милли мүстәгиллик газанмышдыр. Бизим республи-
камыз гәтијјәтлә һүгүги, демократик, сивилизасиялы дәвләт гуручулу-
гу јолуну тутмушдур. Бүтүн бунлар мүрәккәб просессдир, бир күнүн
иши дејил, лакин биз гаршыја гојулмуш мәгсәдә доғру ардычыл сурәтдә
ирәлиләјирик. Гыса дөвр әрзиндә чох ишләр көрүлмүш, һүгүги демок-
ратик чәмијјәтин формалашмасы үчүн һәр чүр шәраит јарадылмышдыр.
Республикамызда артыг чохпартиялы систем мөвчуддур, сијаси плүра-
лизм, шәхсијјәт, сөз, мөтбуат, виңдан азадлыглары, инсан һүгүглары-
нын мүдафиәси вә ганунун алилији принципләри мөһкәм бәргәрар
олмушдур. Дәрисинин рәнкинән, дин вә дил мәнсубијјәтиндән асылы
олмајараг, чохмилләтли Азәрбајчанын бүтүн вәтәндашлары бәрабәр
һүгүглардан истифадә едирләр. Сијаси дәјишикликләр, өлкөнин демок-
ратикләширилмәси базар мүнәсибәтләринә кечиди тә'мин едән дәрин
игтисади ислаһатлар апарылмасы үчүн шәраит јаратмышдыр. Биз сәр-
бәст саһибкарлығын инкишафыны, шәхси тәшәббүскарлығы һәр васитә
илә тәшвиғ едирик. Үмүмбәшәр сәрвәтләрә әсасланан дүнја тәчрүбә-
синдән, сивилизасиялы, чичәкләнән демократик чәмијјәт гуручулугун-
да бөјүк уғурлара наил олмуш габагчыл дүнја өлкәләринин тәчрүбәсин-
дән истифадә едәрәк кенишмиғјаслы өзәлләширмә програмынын һәја-
та кечирилмәсинә башлајырыг.

Биз бир чох дәвләтләрин бөјүк марагыны доғуран өразидә — Авропа

вə Асијанын мұһүм сијаси-чографи говушугунда јерлөшөрөк, кениш тәбии еһтијатлара вə бөјүк сөнаје потенциалына малик олараг, Азәрбајчан халгынын гөт'и өзминө вə инамына архаланараг, өз мүстәгиллији-мәһәһи мөһкөмлөндирилмәсинө вə демократик ислаһатларын, базар ислаһатларынын һөјата кечирилмәсинө доғру јөнәлдилмиш бу стратеги хөтти апарырыг. Бу күн мөн бу јүксәк трибунадан гөтијјәтлө билдирирөм ки, һеч кәс Азәрбајчан халгыны тутдуғу јолдан чөкилмөјө мөчбур едө билмәз вə биз өлкөмизин көлөчөјинө никбинликлө бахырыг.

Бизим никбинлијимиз дүнјада баш верөн тарихи просеслөрө, бејнәлхалг мүнәсибәтлөр системиндөки чидди дөјишикликлөрлө дө бағлыдыр. Шүбһәсиз ки, артыг һәрби вə идеологи гаршыдурманы өвөз етмөкдө олан бәрәбәрһүгүглү бејнәлхалг мүнәсибәтлөр дүнја системинин көлөчөк әсасыны төшкил едөчөкдир. Бејнәлхалг һүгүга, Бирләшмиш Милләтлөр Төшкилаты низамнамәсинин принципләринө вə мүддәаларына ујғун олараг төрәфдашлыг, мөһкөм сүлһ вə һамы үчүн төһлүкәсизлик јени дүнја гәјдасынын фундаментал принципләринө чеврилир. Биз зор ишләдилмәсинө әсасланан дүшмөнчилик дүнјасындан өмөкдашлыг вə төрөгги дөврүнүн бүтүн өлкөлөри вə халглары илө әл-әлө вериб кетмөјө һазырыг.

Лакин бөшөријјет гаршысында дуран төһлүкөлөр һәлө һеч дө тамамилә арадан галдырылмамышдыр. Һәлө дө көһнө стереотиплөр мөвчудур, он иллөрлө давам етмиш гаршыдурма дөврү өрзиндө јыгылыб галмыш чохсајлы проблемлөр, хүсусән төрксилаһ, күтләви гыргын силаһларынын мөһв едилмәси саһәсиндөки проблемлөр арадан галдырылмамышдыр. Игтисади имканлары мүхтәлиф олан дәвләтләрин гаршылыглы мүнәсибәтлөри дө әввәлки кими, јенө дө кечмишин балаларына дүчар олмушдур. Заман еколожи төһлүкөлөр, өһали вə инкишаф проблемләри илө әлагәдар бизи јени-јени сынаглара чөкир.

Көһнө дүнја гәјдасынын позулмасынын реаллыгларына чеврилимиш азғын милләтчилик вə сепаратчылыг Гафгазы, Балкан жарымадасыны, Јер күрәсинин башга нөггөлөрини од-алова вə гана бүрүјөн мүнәгишәлөр доғурмушдур. Бу мүнәгишәлөр нөинки мүстәгил дәвләтләрин инкишафыны ләнкидир, һәлө мөһкөмләнмөмиш демократик чөмијјәтләрин варлыгы үчүн бирбаша төһлүкә доғурур, һәм дө бүтүн дүнјада сүлһ вə төһлүкәсизлик үчүн горху јарадыр.

Буна көрө дө чөбһөлөшмәдөн сонракы дүнјада нүфузлу бејнәлхалг төшкилатларын, бөјүк дәвләтләрин үзәринө хүсуси мөс'улијјет дүшүр. Онлар өз сијаси санбалындан, игтисади, малијјә вə һәрби имканларындан, истифадө едөрөк өз потенциалларыны мүнәгишәлөрин арадан галдырылмасына, Јер күрәсинин бүтүн күшәлөриндө сүлһүн, сабитлијин вə төһлүкәсизлијин мөһкөмлөндирилмәсинө даһа фәал јөнәлтмөлидирлөр.

Көлән ил 50 иллијини гејд едөчөк Бирләшмиш Милләтлөр Төшкилаты, бир сыра мүнәгишәлөрин вə бөһран вөзијјәтләринин арадан галдырылмасында төчрүбәси олан Төһлүкәсизлик Шурасы јени дүнја гәјдаларынын гурулмасында шүбһәсиз ки, апарычы рол ојнајырлар. Лакин Төһлүкәсизлик Шурасы гаршысында һәлө чөтин сынаглар дурур: јени шөраитдө өз сөмәрәли фәалијјәтини дүнја Бирлијинө сүбүт етмәк. Бу күн Төһлүкәсизлик Шурасы өз гөтнамәләрини төминатлы шөкилдө јеринө јетирилмәсинө наил олмагда һөмишөкиндөн даһа чох өзимкарлыг көстөрмөлидир. Үмид едирик ки, Шуранын төркибинин кенишлөндирилмәси онун мөһкөмлөндирилмәсинө көмөк едөчөкдир.

Биз Баш Мөчлисин ролуна бөјүк өһәмијјет веририк. Бу ролу һәр шејдөн әввәл онда көрүрүк ки, гаршылыглы күзөштлөрө вə мөнафәләрин таразлыгына әсасланан гәрарлар гөбул едилөркөн, дәвләтләрин ән сых гаршылыглы фәалијјәти төмин едилсин.

Индики шөраитдө БМТ Баш катибинин өз сәләһијјәтләриндөн сөмәрәли истифадө етмәсинин, һабелә бејнәлхалг сүлһүн вə төһлүкәсизлијин мөһкөмлөндирилмәсиндө онунла бирликдө мөс'улијјет дашыјан үзв-дәвләтләрин көстөрмәли олдуғлары көмөјин өһәмијјәти дө артыр.

Бүтөвлүкдө Азәрбајчан Республикасы көлөчөк үчүн БМТ-нин перспективләрини никбинликлө гијмәтлөндирир вə бундан сонра да Бирләшмиш Милләтлөр Төшкилатынын јүксәк пиринципләрини мүдафиә етмәк, төшкилатын нүфузунун вə сөмәрәсинин артырылмасына наил олмаг өзминдөдир.

Һөрмөтли ханымлар вə чөнаблар!

Сизин бир чохуруза, "мүһарибө", "силаһлы мүнәгишө" кечмиш мөфһумлары хатырладырса, мөним халгым үчүн бу, амансыз реаллыг, ганлы-гадалы ади күнлөрдир.

Алты илдир ки, Азәрбајчан торпағыны мүһарибө алову бүрүјүб.

Ермәнистан Республикасы Азәрбајҗанын Дағлыг Гарабаг реҗионунда јашајан ермәниләрин етник гурупунун өз мүғәддәратыны тәҗин етмәк һүғугуну реаллашдырмасы бәһанәси илә дәвләтимизин әразиләринин илһагы, онун дәвләт сәрһәдләринин зоракарлығла дәјишдирилмәси вә азәрбајҗанлы әһалинин өз доғма ев-ешијиндән говулмасы планларыны ачығ-ашкар һәјата кечирир.

Бүтүн бунлар халғларын өз мүғәддәратыны тәҗин етмәк һүғугларынын әсассыз оларағ һәр һансы бир етник ичманын өз мүстәғиллијини өзбашына елан етмәк вә башға дәвләтин тәркибинә дахил олмағ һүғу кими јозулмасы илә пәрделәнир. Өз мүғәддәратыны тәҗин етмәк һүғугунун бу чүр позулмасы дәвләтин суверенлији вә әрази бүтөвлүју принципләри илә кәскин зиддијәт тәшкил едир. Бу һүғугу мүтләғләшдирмәк саһәсиндә һәр һансы бир чәһд амансыз мұнағишәләрә кәтириб чыхарыр. Биз реҗионумузда вә планетимизин башға кушәләриндә буна шаһид олмушуг.

БМТ-нин Баш катиби чәнаб Бутрос Гали дә бу мәсәлә илә әлағәдар өз нараһатлығны билдирмишдир: “Әкәр һәр бир етник, дини вә ја лингвистик груп дәвләтчилик тәләб етсә, онда бөлкүнүн һәдди олмајачағ вә дүнја сүлһүн, тәһлүкәсизлијин вә игтисади фираванлығын әлдә едилмәси даһа чәтин олачағдыр”.

Мән һөрмәтли Бутрос Галинин белә бир фикри илә дә там шәрикәм ки, “тәшәккүл тапмыш бејнәлхалғ систем чәрчивәсиндә халғларын өз мүғәддәратыны тәҗин етмәси вә дәвләтләрин суверенлији, әрази бүтөвлүју вә мүстәғиллији кими ејни дәрәчәдә гијмәтли вә мұһүм олан мәсәләләри бир-биринә зиддијәт тәшкил етмәсинә јол вермәк олмаз”.

Реҗионумузда баш верән һадисәләр һағгында дүнја ичтимаијјәтинин кифајәт гәдәр мәлүматы олмадығны, бәзи һалларда исә биртәрәfli мәлүматы олдуғуну биләрәк сизи реал вәзијјәтлә ғысача таныш етмәк

әдәм. Ермәнистан Республикасы Азәрбајҗанын Дағлыг Гарабаг реҗионунун әразисиндә күчлү гошун гуруплашмасы јарадарағ республикамыза гаршы фәал дөјуш әмәлијјатлары апармышдыр. Шуша шәһәри вә Лачын рајону ишғал едилдикдән сонра Дағлыг Гарабағын илһагы баша чатдырылмыш, Дағлыг Гарабағда јашајан тәхминән 50 мин азәрбајҗанлы орадан говулмушдур. Ермәни силаһлы бирләшмәләри Дағлыг Гарабағ әразисиндән истифадә едәрәк, бундан сонра һүчүмүн

кедишиндә Азәрбајҗанын диқәр алты рајонуну- Дағлыг Гарабағ Мухтар Вилајәтинин һудудларындан Лачын рајону кими кәнарда олан вә саһәси кечмиш вилајәтин саһәсиндән дәрә дәфә чох олан Кәлбәчәр, Ағдам, Фүзули, Чәбрајыл, Зәнқилан вә Губадлы рајонларыны ишғал етмишләр. Тәчавүз нәтичәсиндә Азәрбајҗан әразисинин 20 фаизиндән чоху Ермәнистан Республикасынын силаһлы гүввәләри тәрәфиндән ишғал едилмишдир. Мән Азәрбајҗан тәрәфинин дәһшәтли иткиләрини сизә демәлијәм: 20 миндән чох адам һәлак олмуш, 100 минә јахын адам јараланмыш вә хәсарәт алмыш, 6 мин адам әсир дүшмүшдүр. Бир милјондан чох азәрбајҗанлы-өлкә әһалисинин тәхминән 15 фаизи гачғын вәзијјәтиндә, чадыр шәһәрчикләриндә јашајыр. Онлар өз вәтәнләриндә евсиз-ешиксиз галмышлар, јајын истисиндән, ғышын сојуғундан, епидемијалардан әзаб чәкир, ән зәрури шәјләрә ештијач дүјурлар. Азәрбајҗанын ишғал едилмәси әразиләриндән 700 шәһәр вә кәнд дағыдылмышдыр. һәммин шәһәр вә кәндләрдә демәк олар бүтүн евләр, мәктәпләр, хәстәханалар јандырылмыш вә талан едилмиш, гәдим мәдәнијјәт абидәләри мәһв едилмишдир.

Зәннимчә, сүбут етмәјә ештијач јохдур ки, белә бир вәзијјәтдә биз “өз мүғәддәратыны тәҗин етмәк һүғугунун һәјата кечирилмәси” илә дејил, бејнәлхалғ һүғугун кобудчасына позулмасы илә, БМТ үзвү олан дәвләтин суверенлијинә, әрази бүтөвлүјүнә вә сијаси мүстәғиллијинә гаршы тәчавүзлә гаршылашмышығ.

Мұһарибә халғымызы дөзүлмәз вәзијјәтә салыр, социал кәркинлији күчләндирир, Азәрбајҗан чәмијјәтинин демократикләшдирилмәсинә јөнәдилмиш игтисади вә сијаси ислаһатларын һәјата кечирилмәсинә мане олур.

Мұһарибә нәтичәсиндә Азәрбајҗан халғына милјардларла Америка доллары мәбләгиндә чох бөјүк мадди зијан вурулмушдур. Инсан тәләсләринә нурулмуш мәнәви зијан, халғын дәрә-бәласы һеч нә илә олчүлмәздир.

Бу күн тәкчә Азәрбајҗанда дејил, дүнјанын диқәр гајнар нөгтәләриндә дә ган төкүлүр. Халғлар мұһарибә кәдән јерләрдә баш верән фачиәли һадисәләрә бикәнә галмамалыдырлар. Силаһлы мұнағишәләрин күчләnmәсинә јол вермәмәк, онларын әдаләтлә вә гәти шәкилдә арадан галдырылмасына наил олмағ үчүн коллектив сәјләрә һәр шәј

етмөк лазымдыр.

Ханымлар və чөнаблар!

Ермөнистан Республикасынын силаһлы гүввөлөри төрөфиндөн Азербайжан Һразилөринин ишғал едилмөси илә әләғәдар оларағ сон ики ил әрзиндә Тәһлүкәсизлик Шурасынын 4 гәтнамөси və онун сәдринин 6 бәјанаты гәбул едилмишдир. Бүтүн гәтнамәләрдә Тәһлүкәсизлик Шурасы Азербайжан Республикасынын суверенлијини və әрази бүтөвлүјүнү тәсдиғ едир, әрази әлә кечирмөк үчүн зор тәтбиг едилмөсинин јолверилмәзлијини гејд едир, Азербайжанын ишғал едилмиш рајонларындан бүтүн ишғалчы гүввөлөрин дәрһал, тамамилә гејри-шөртсиз чыхарылмасыны, гачғынларын даими јашајыш јерләринә гајтарылмасыны гејтијәтлә төләб едир.

Лакин бүтүн бу гәрарлара Ермөнистан Республикасы һәлә дә гејтијән мөһәл гојмур. Бундан әләвә о, Азербайжанын ишғал едилмиш Һразилөриндә өз һәрби гүввөлөрини артырмағда давам едир.

Дикөр төрөфдән, Тәһлүкәсизлик Шурасы да гәбул едилмиш гәтнамәләрин јеринә јетирилмөси механизмини ишә салмамышдыр. Белә бир суал мејдана чыхыр: Тәһлүкәсизлик Шурасы нә дәрәчәдә ардычыл və гејтијәтлидир, һәр бир конкрет һалда онун сәләһијәтләринин тәтбиг дәрәчөси нә илә мүөјјән едилир?

Тәһлүкәсизлик Шурасынын гәрарларынын јеринә јетирилмөмөси БМТ-јә гаршы ишләјир və онун бејнәлхалғ сүлһү və төһлүкәсизлији горујуб сахламағ кими әсас вәзифәсини јеринә јетирмөк бачарығына инамы поза биләр.

Рекионал мұнағишәләрин арадан галдырылмасында топланмыш төчрүбә көстәрир ки, гәтнамәләрин јеринә јетирилмөси саһәсиндә сәјләр жалныз БМТ Низамнамөси илә нәзәрдә тутулмуш гејтијәтли тәдбирләрлә мөһкәмләндирилдикдә мүвәффеғијәт көтирир. Бејнәлхалғ һүгүг нормаларыны кобуд сурәтдә позан дөвләт барәсиндә тәсирли тәдбирләр көрмөк чох нүфузлу бејнәлхалғ тәшкилатын Дүнја Бирлији гаршысында борчудур.

Ермөнистан-Азербайжан мұнағишәсинин арадан галдырылмасы үчүн АТӨМ-ин јаратдығы Минск гурупу да ишғал едилмиш бүтүн Һразилөрин азад олунмасы və ишғалчы гүввөлөрин Азербайжанын һудудларындан тамамилә чыхарылмасы, онун суверенлијинә, әрази бүтөвлүјүнә və

бејнәлхалғ мигјасда танынмыш сәрһәдләринә һөрмөт едилмөси зәрурилијинә әсасланыр.

Лакин АТӨМ-ин мұвафиг механизмләри олмадығындан онун чохсајлы васитәчилик сәјләри, тәәссуф ки, индијәдөк һәр һансы бир нәзәрәчарпачағ конкрет нәтичәјә көтириб чыхармамышдыр. Бу күн биз жалныз бир мүсбәт нәтичә әлдә етмишик: Русија Федерасијасынын və АТӨМ-ин Минск гурупунун чох бөјүк сәјләри баһасына və фәал васитәчилик миссијасы сәјәсиндә мұнағишә зонасында атәшкәс әлдә олунмушдур.

Дөрд ајдан чохдур ки, атәш сәсләри ешидилмир, ган төкүлмүр. Бүтүн бунлары биз јүксәк гијмәтләндиририк. Лакин вәзијәт һәр һалда сон дәрәчә мүрәккәб оларағ галыр, атәшкәс исә олдуғча көврәкдир.

Ермөнистан Республикасы Азербайжанын ишғал едилмиш Һразилөринин бир һиссәсини Азербайжан Республикасынын Дағлығ Гарабағ рекионунун мүстәғиллик статусу илә дөјишдирмөк кими әсассыз шөртләр ирәли сүрүр. О, Азербайжанын бу рекионда өз һәрби гүввөлөринин галмасыны və Азербайжанын Шуша шөһәри və Лачын рајону үзәриндә нәзарәтинин сахланмасыны төләб едир ки, бу да әслиндә Һразилөрими-зин илһағынын тәсбит едилмөси демөкдир.

Ермөнистан мұнағишәнин башланмасынадөк Дағлығ Гарабағда мөвчуд олмуш демографик вәзијәтин бәрпасыны və азербайжанлы өһалинин ораја гајтарылмасыны, о чүмлөдөн Азербайжанын мөдәнијәтинин өн гөдим мөркөзләриндән бири олан Шушаја гајтарылмасыны тамамилә истисна едир.

Ермөнистан БМТ Тәһлүкәсизлик Шурасынын гәтнамәләрини јеринә јетирмөдөн, бу шөртләрлә бејнәлхалғ аралајычы гүввөләри Азербайжанын ишғал олунмуш Дағлығ Гарабағ рекионунун периметри бојунча јерләшдирмәји төклиф едөрөк, онлары вәзијәтин консервасијасы әләтинә, өз илһағчы сијасәтинин кировуна чевиrmәјә чөһд көстәрир.

Азербайжан Республикасынын мөвгеји һәмишә өмәли мөвге олмушдур və сүлһсөвәр характер дашыјыр. Бизә вурулмуш бүтүн зијанлара бахмајарағ, биз бејнәлхалғ һүгүг, әдаләт və һуманизм әсасында ермөни төрәфинә сүлһ төклиф едирик. Биз Дағлығ Гарабағын ермөни өһалисинин төһлүкәсизлијинә зөманәт вермәјә һазырығ. Биз рекионда комуни-касијаларын, о чүмлөдөн Дағлығ Гарабағ илә Ермөнистан Респуб-

ликасы арасында гуманитар дөһлизин нормал ишини гаршылыгы асасда бәрпа етмөк тәрәфдарыгы. Биз, лазым кәләрсә, мұнагишә зонасында бейнәлхалг сүлһпәрвәр гүвәләрин јерләшдирилмәсинә разыгы. Биз Азәрбајчан дәвләтинин тәркибиндә Дағлыг Гарабағын статусуну да мұзакирә етмәјә һазырыг.

Лакин бизим үчүн дәјишмәз норма вә пиринсипләр дә вар- бу, Азәрбајчанын суверенлији вә әрази бүтөвлүјүдүр, гачгындарын өз доғма очагларына, о чүмлөдән 50 мин азәрбајчанлы гачгынын Дағлыг Гарабага- өз вәтәнинә гајтарылмасыдыр.

Азәрбајчан Республикасы мұнагишәнин сүлһ јолу илә, сијаси јолла арадан галдырылмасына тәрәфдар олараг белә һесаб едир ки, јалныз Тәһлүкәсизлик Шурасынын гәтнәмәләрини јеринә јетирмөк јолу илә тәчавүзүн нәтичәләрини арадан галдырараг, узунмүддәтли мөһкәм сүлһүн бәргәрар едилмәси вә рекионун бүтүн әһалисинин тәһлүкәсизлијинин тәмин едилмәси мөгсәдилә сабит вә әмәли данышыг просеси апармаг мүмкүндүр. һәм дә биз бейнәлхалг гүвәләрин, гәбул олунмуш нормалара ујғун дәгиг мандата малик олмалары шәрти илә, разылашдырылмыш сүлһ гәрарларынын һәјата кечирилмәләринин тәмин едилмәсиндә дүңја бирлијинин көмәјинә үмид бәсләјирик.

Биз атәшин кәсилмәси һаггында әлдә едилмиш разылыгы јүксәк гижмәтләндирәрәк, баша дүшүрүк ки, бу һәлә сүлһ есмөк дејил, лакин атәшкәс тезликлә сүлһ әлдә едилмәси үчүн лазыми шәраит јарадыр. Биз сүлһ сазиши әлдә едиләнәдәк вә силаһлы мұнагишәјә тамамилә сон гојуланадәк атәшкәс режиминә әмәл етмөк өзминдә олдуғумузу дәфәләрлә билдирмишик. Бу күн мән Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатынын јүксәк трибунасындан бир даһа буну бәјан едирәм.

Биз АТӘМ-нин Минск групунун вә Русија Федерасијасынын сүлһпәрвәр фәалијәтинин мұдафиә едәрәк онларын сәјләринин бирләшдирилмәсинә тәрәфдарыг, мұнагишәнин арадан галдырылмасында биринчилик уғрунда һәр һансы бәһсләшмәнин әләјһинә чыхырыг. Белә бәһсләшмә Азәрбајчан вә Ермәнистан халқларынын сјни дәрәчәдә сһтијач дүјдүглары сүлһүн әлдә едилмәсини јалныз чәтинләшдирә беләр.

Азәрбајчанын ишғал олунмуш бүтүн әразиләринин тамамилә азад едилмәси барәдә тәләбләримиз һүгуга ујғун тәләбләрдир. Онлар БМТ Тәһлүкәсизлик Шурасынын гәтнәмәләринә тамамилә ујғундур. һәр

һансы бир рајонун илһагына чәһд кәстәрилмәси бизим үчүн мәғбул дејил вә бейнәлхалг һүгуг нормаларына зиддир.

Мүһарибәјә чәлб олунмағмыз нәтичәсиндә республикада сон дәрәчәдә ағыр гуманитар вәзијјәт јаранмышдыр. Једди милјонлуг өлкәдә һәр једди нәфәрдән бири- св-ешији, иши, јашамаг үчүн вәсаити олмајан гачгындыр. Гачгындар вә көчкүнләр мисилсиз мәһрумијјәтләрә дүчар олараг чадыр дүшөркәләриндә јашајырлар. Амансыз гыш шәраити, кифајәт гәдәр гида, дава-дәрман олмамасы әһалинин ән имкансыз олан бу гурупу арасында епидемија вә ачлыг тәһлүкәси јаратмышдыр. Гачгындар илә әлагәдар екстремал вәзијјәтин арадан галдырылмасы Азәрбајчан дәвләтинин башлыча гајғыларындан биринә чеврилмишдир.

Республикамызын тәчили чағрышына бейнәлхалг тәшкилатлар, бир сыра дәвләтләр сәс вердиләр вә биз Азәрбајчана гуманитар јардым кәстәрилмәсиндә БМТ програмларынын ән при донорлары олан Исвеч, Бөјүк Британја, Алманија, Јапонија, Исвечрә, Нидерланд, Данимарка һөкүмәтләринә ән сәмими миннәтдарлығмызы билдиририк.

Биз һәмчинин икитәрәфли әлагәләр хәтти илә Азәрбајчана хәјли гуманитар јардым кәстәрән Түркијәнин, Иранын, Сәудијјә Әрәбистанынын вә диқәр өлкәләрин һөкүмәтләринә дә миннәтдарыг.

Биз Азәрбајчан гачгындарына вә көчкүнләринә мүһүм көмәк кәстәрмиш БМТ-нин гачгындарын иши үзрә Али Комиссарынын Идарәсинә, Бейнәлхалг Гырмызы Хач Комитәсинә, БМТ-нин Ушаг фондуна, "Һәкимләр сәрһәл танымыр" тәшкилатына, чоҳсајлы мүстәгил тәшкилатлара да миннәтдарыг.

Һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Шәрг вә Гәрб мәдәнијјәтини вәһдәт һалында бирләшдирән өлкәминин чоғрафи мөвгәјиндән, социал- сијаси јөнүмүндән вә тарихи-мәдәни әһәналәриндән ирәли кәлән хусусијјәтләр бейнәлхалг мұнасибәтләр системиндә мәним республиканын ролуна вә јеринә сәчијјәви тәсир кәстәрир.

Мәһз өз хусусијјәтләримизи баша дүшәрәк вә дәјишикликләрин ирәли сүрдүјү тәләбләри нәзәрә алараг, биз аддым-аддым ирәлиләјәрәк харичи дүңја илә әмәкдашлыг бинасыны учалдырыг.

Азәрбајчан Республикасы бейнәлхалг миғјасда танындығы вахтдан сәтибарән биз әксәр өлкәләрлә бәрәбәрһүгуглу, таразлашдырылмыш

мүнасибәтләр жаратмыш, бир чох үмүмдүнја вә рекионал төшкилатлара дахил олмуш, бејнәлхалг мүнасибәтләримизин кенишләндирилмәси, мөвјән сәбәбләр үзүндөн итирилмиш әләгәләрин бәрпасы үчүн чидди сәјләр кәстәрмишик.

Биз кечмиш ССРИ-нин әразисиндә јаранмыш мүстәгил дәвләтләрләр тарихи, чографи, итисади вә гуманитар әләгәләрә хусуси әһәмијјәт верәрәк, истәрсә дә Мүстәгил Дәвләтләр Бирлији чәрчивәсиндә онларла, хусусән Русија илә бәрәбәрһүгүглү әмәкдашлығын инкишаф етдирилмәсинә тәрәфдар чыхырыг.

Америка Бирләшмиш Штатлары, Бөјүк Британија, Франса, Чин илә Азәрбајчанын достлуг әләгәләри мөвәффегијјәтләр инкишаф едир. Рекионумузун вә јахын рекионларын Түркијә, Иран, Сәудијјә Әрәбистаны, Мисир, Пакистан кими әлкәләри илә бизи сых, мәрһибан гоншулуг телләри бирләшдирир. Бу әлкәләрләр биз Ислам Конфрансы Төшкилаты чәрчивәсиндә дә сых әмәкдашлыг едирик.

Бу илин мајында НАТО-нун "Сүлһ наминә тәрәфдашлыг" програмына Азәрбајчанын гошулмасы онун сијаси һәјатында мүһүм һадисә олду. Бу програмда бизи үмуми төһлүкәсизлик мәнәфеји наминә әмәкдашлыг вә гаршылыглы фәалијјәт мәсәләләри чәлб едир. Мән Варшава мүгавиләсинин кечмиш үзвүләринин бу програма гошулмасыны алгышлајырам. Бу, бүтүн Аврасија гитәсиндә үмид јарадыр ки, кәләчәкдә ону сүлһ шәраитиндә әмәкдашлыг көзләјир вә бу әмәкдашлыг бүтүн халгларын төһлүкәсизлијини, инкишафыны вә тәрәггисини тәмин едәчәк, јени чәһәләшмә блокларынын јаранмасы имканыны һәмешәлик арадан галдырачагдыр.

Бу ил Азәрбајчан Республикасына блоклара гошулмамаг һәрәкатында мүшаһидәчи статусу верилмишди ки, бу да мүхтәлиф саһәләрдә икитәрәfli әләгәләри гајдаја салмаг вә һәмин һәрәкатын үзвүләри олан әлкәләрләр мөвгеләримизи јахынлашдырмаг үчүн гаршымызда кениш имканлар ачыр.

1992-чи илин јанварында кәнч Азәрбајчан дәвләтинин Бирләшмиш Милләтләр Төшкилатына там һүгүглү үзв гәбул едилмәси онун өккүлү просесиндә чох мүһүм мәрһәлә олду. БМТ-јә дахил олан бир чох бејнәлхалг төшкилатларла әмәкдашлығымызын мигјасы һәмин вахтдан етибарән артыр. Бејнәлхалг Валјута Фонду, Үмүмдүнја Банкы, Бејнәл-

халг Јенидәнгурма вә Инкишаф Банкы илә гаршылыглы фәалијјәтимиз бизим үчүн хусуси дөјәрлидир. Дүнјанын бу өн ири малијјә тәсисатлары мүтәхәссисләринин Азәрбајчандакы әмәли иши нәтичәсиндә әлкәмизин социал-игтисади инкишафы үчүн бөјүк әһәмијјәт дашыјан конкрет лајиһәләр мөјјәнләшдирилмишдир.

Күман едирик ки, бејнәлхалг малијјә тәсисатлары илә сәмәрәли әмәкдашлығымыз үчүн бөјүк имканлар вардыр. Биз Азәрбајчан Республикасынын дүчәр олдуғу фактики мүһарибә вәзијјәти илә әләгәдар Бејнәлхалг Валјута Фондунун вә Үмүмдүнја Банкынын рәһбәрләринин еһтијат етдијини вә нараһатлыг кечирдијини баша дүшүрүк. Лакин ејни заманда, Бејнәлхалг Валјута Фонду бизимлә мүһарибә апаран Ермәнистан сабитләшдирмә кредити вермишдир. Белә һесаб едирик ки, әдаләт бу мәсәләдә һеч олмаса симметрик мүнасибәт тәләб едир.

Биз базар итисадијјаты инфраструктурунын төшөкүл тапмасы, әлкәнин мүасир идарәетмә сәвијјәсинә чыхарылмасы, габагчыл технолокијаларын дәтбиги саһәсиндә милли програмларын һазырланмасына техники јардым кәстәрилмәси ишиндә БМТ-нин инкишаф програмындан вә БМТ-нин өтраф мүһитә даир програмындан чох шәј көзләјирик.

Биз бејнәлхалг итисади әмәкдашлыға хусуси әһәмијјәт веририк вә мән бөјүк мәмнунијјәт һисси илә сизә билдирмәк истәјирәм ки, Азәрбајчан Республикасы сентјабрын 20-дә Хәзәр денизинин Азәрбајчан секторунда нефт јатагларынын биркә истисмары саһәсиндә бир сыра ири дүнја ширкәтләринин консорсиуму илә 30 иллик мүгавилә имзаламышдыр. Бу, узун сүрән чәтин данышыгларын јекунудур. Бу ири итисади тәдбир бүтүн дүнја үчүн ачыг олмаг сијасәтимизин, итисадијјатын сәрбәстләшдирилмәси, харичи инвестисијаларын чәлб едилмәси сијасәтимизин сүбутудур.

Белә бир надир мүгавиләнин имзаланмасы әмәкдашлығын мөһкәмләндирилмәсинә, онун һәјата кечирилмәсиндә иштирак едән Азәрбајчанын, АБШ-ын, Русијанын, Бөјүк Британијанын, Түркјәнин, Норвечин, Сәудијјә Әрәбистаны халгларынын вә әлкәләринин јахынлашмасына көмәк едәчәкдир. Бу барәдә данышаркән мән бир даһа гејд етмәк истәјирәм ки, Азәрбајчан Республикасы дүнја бирлији илә тамһүгүглү интеграсијаја истигамәт кәтүрмүшдүр вә бунун үчүн бүтүн имканларла маликдир. Буна көрә дә онун сијасәти сүлһә әсасланыр вә биз буна

наил олмаг үчүн Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатына бөјүк үмидләр бәсләйрик.

Һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Азәрбајчан халгы мәни өзүнүн кәнч, мүстәгил дәвләтинин президенти сечәрәк, мәнә чох бөјүк с'тимад кәстәрмишдир вә бу күн мән онун ән хош арзу вә диләкләрини сизә чатдырмаг шәрәфинә наил олдум.

БМТ Баш Мәчлисинин бу јүксәк трибунасыны бәлә бир үмидлә төрк сдирәм ки, сиз халгымын сәсини сшидәчәксиниз, халгымын сәси үрәкләринизә јол тапачагдыр.

Диггәтинизә кәрә миннәтдарам".

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН БИРЛӘШМИШ МИЛЛӘТЛӘР ТӘШКИЛАТЫНЫН 50 ИЛЛИЈИ ИЛӘ ӘЛАГӘДАР БМТ БАШ МӘЧЛИСИНИН ХҮСУСИ ТӘНТӘНӘЛИ ИЧЛАСЫНДА Ч Ы Х Ы Ш Ы

Нју-Йорк, 22 октјабр 1995-чи ил

Һөрмәтли сәдр!

..өрмәтли дәвләт вә һөкүмәт башчылары!

Һөрмәтли Баш катиб!

Ханымлар вә чәнаблар!

Бүтүн дүнјада сүлһүн, төһлүкәсизлијин вә сабитлијин мөһкәмләнмәсинә чох бөјүк төһфәләр вермиш Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатынын әлли иллији мүнәсибәтилә мән сизи Азәрбајчан халгы адындан үрәкдән тәбрик сдирәм.

Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатынын јарадылмасындан кечән јарым әср әрзиндә бөјүк мүсбәт дәјишикликләр баш вермишдир. Бу да дүнјанын әсаслы шәкилдә јениләшмәсини вә БМТ Низамнамәсинин принципләринин әмәли сурәтдә һәјата кечирилмәсини сүбүт сдир.

Ән башлыча нәтичә будур ки, "сојуг мұһарибә" илләриндәки кәскин гаршыдурмаја бахмајараг, јени дүнја мұһарибәсинин мејдана чыхмасына јол верилмәмишдир. Мүстәмләкәчилик, апартеид, ирги

ајры-сечкилик кечмишдә галмышдыр. Халглар өз талеләрини һәлл етмәк имканы газанмышлар, милли азадлыг вә дәвләт мүстәгиллији әлдә етмишләр.

Вахтилә Советләр Иттифагынын тәркибиндә олмуш республикаларын инди дәвләт мүстәгиллији вә суверенлик газанмалары тарихи һадисәдир.

Үмумбәшәри дәјәрләр дүнјада кениш јайылыр вә бөргәрар олур. Бунларын арасында азадлыг, демократија вә инсан һаглары идејалары хусуси јер тутур. Ичтимаи-сијаси вә дәвләт гуручулуғунда, иғтисадиј-јатда, һәјатын бүтүн саһәләриндә демократик дәјишикликләр һәјата кечирмәк зәрурәти чох өлкәләр үчүн ән вачиб амил олмушдур.

БМТ-нин бүтүн үзвүләри, хусусән иғтисади чәһәтдән инкишаф етмиш вә демократик ән-әнәләри олан ири дәвләтләр бу нәтичәләрин әлдә олунмасы үчүн өз төһфәләрини вермишләр. Ләкин бурада хусуси рол Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатына мәхсусдур. О, 50 ил әрзиндә бәшәријјәтин тарихиндә ән нүфузлу вә ән сәләһијјәтли бејнәлхалг тәшкилата чеврилмишдир.

Үмидварам ки, бу тәшкилатын иши үчүн мејдана чыхмыш малијјә чәтинликләри онун кәләчәк уғурлу фәалијјәти намиңә арадан галдырылачагдыр.

Бүтүн бунлар бизи севиндирир вә биздә ифтихар һисси доғурур. Анчаг дүнја һәлә дә там төһлүкәсиз, мүкәммәл вә идеал вәзијјәтдә дејилдир. Елә проблемләр вар ки, бунлар көклү шәкилдә һәлл олунма-лыдыр. Дәвләтләр арасындакы мүнәсибәтләрдә бејнәлхалг һүғүг норма-ларынын позулмасы, бејнәлхалг терроризм, күтләви ғыргын силаһлары-нын јайылмасы, ачлыг вә сәфаләтин арадан галдырылмасы, еколожи фәлакәтләрин гаршысынын алынмасы мәһз бәлә проблемләрдир. Дүнја-нын бир сыра рекионларында ганлы мұһарибәләрә, милјонларла ин-санларын сәјсыз-һесабыз әзаб-әзијјәтләринә сәбәб олан төчавүзкар милләтчилик вә сепаратиам һаллары сүлһ үчүн бөјүк төһлүкәдир.

Ермәнистан Республикасы тәрәфиндән Азәрбајчана гаршы төчавүз-карлыг једди илдән чохдур ки, давам етмәкдәдир. Бу төчавүз өлкәм-зин Дағлыг Гарабаг бөлкәсини гәсб етмәк мәгсәди дашыјыр. Ермәни силаһлы гүввәләри Азәрбајчан әразисинин ијирми фаиздән чох һиссә-сини ишғал сдиб, һәммин әразиләрдән зорла говулмуш бир милјондан

чох вәтәндашымыз гачгына чеврилиб, һазырда чадыр шәһәрчикләриндә ағыр, дөзүлмөз вәзијјәтдә јашајыр. БМТ Тәһлүкәсизлик Шурасы Ермәнистан силаһлы гүввәләринин ишғал етдикләри Азәрбајчан торпагла-рыннан гејд-шәртсиз чыхарылмасыны тәләб едән дөрд гәтнамә гәбул едилиб. Анчаг һәмин гәтнамәләр тәчавүзкар тәрәфиндән јеринә јетирилмир. Буна көрә дә АТӘМ-ин Минск гурупу чәрчивәсиндә мунаги-шәнин сүлһ јолу илә низамланмасы үчүн апарылан процес һәләлик ис-тәнилән нәтичәләри вермир.

Һөрмәтли дәвләт вә һөкүмәт башчылары, мән бу күн Сизә, Бир-ләшмиш Милләтләр Тәшкилатына, АТӘТ-ә мұрачиәт едәрәк, Ермәнистан — Азәрбајчан мунагишәсинин сүлһ јолу илә низамланмасына, Азәрбајчанын әрази бүтөвлүјүнүн, онун бејнәлхалг миғјасда танынмыш сәрһәдләринин тохунулмазлыгынын бәрпа олунмасына тәсирли јардым көстәрмәнизи хаһиш едирәм.

Азәрбајчан халгынын ирадәсини ифадә едәрәк бәјан едирәм ки, биз Јер күрәсинин һәр һансы бир нөгтәсиндә вә һәр һансы бир формада тәчавүзкарлығы писләјирик. Биз сүлһ истәјирик. Биз бүтүн дүнјада сүлһ истәјирик, бизим рекионда сүлһ истәјирик, бүтүн гоншу дәвләт-ләрлә сүлһ вә мейрибан мунасибәтләр истәјирик. Бу үмидләрлә, бу инамла мән бу шәрәфли күрсүнү тәрк едирәм.

БИР АҒАЧЫН ИКИ ОХШАР БУДАҒЫ

Дејирләр тарих - тәкрары севмир. Тәкрарса - би-лијин анасыдыр. О, өвладыны сојкөкүнә, кечмишлә-ри јада салмагла ибрәт көтүрмәјә чагырыр:

-Еј бир милләтин ики дәвләт башчылары, тари-хин вердији бу имкандан истифадә един!

Еј гәһрәман Метенин өвладлары, Сәлчуг вә Оғуз икидләри, көјтүркләрин нәвә-нәтичәләри, бу күн бир-биринизә дајаг олмасаныз “Насыл чыхар гаран-лыглар ајдынлыға“... Аманды 1918-чи ил һадисәлә-рини унутмајын.

1994-чү илин феврал ајынын биринчи он күнүндә ХХ әср Түрк дүнјасынын икинчи Ататүркү Азәрбај-

чан Президенти һејләр Әлирза оғлу Әлијеви Түрки-јәнин Бөјүк Милләт Мәчлиси үзвләри һәрарәтлә гаршылајанда Н.Һикмәтин “Сән јанмасан, мән јан-масам“ мисрасы јада дүшдү. Н.Әлијев сивилизасија-лы сијасәтчиләр гаршысында сөзә белә башлады.

Садыг Шүкүров

...Бу күн мәни Түркијәнин Бөјүк Милләт Мәчлисинә дә вәт етдији-низә көрә, Мәчлисә мұрачиәт етмәјимә имкан јаратдыгыныза көрә һа-мыныза миннәтдарлығымы вә тәшәккүрүмү билдирирәм. Түркијә халгы тәрәфиндән сечилмиш милләт вәкилләри, халг елчиләри кими сизә вә сизин симанызда бүтүн Түркијә халгына Азәрбајчан халгынын сөмими-гәлбдән кәлән саламларыны, севкисини вә һөрмәтини билдирмәк истәјирәм.

Бөјүк Милләт Мәчлисинин зәнкин бир тарихи вар. Бу мөһтәшәм са-лонда, сизин гаршынызда белә бир јүксәк күрсүдән чыхыш етмәк мөним үчүн тарихи бир һадисәдир. Һәлә көнч јашларымда китаблар-дан, гәзетләрдән Түркијә һаггында, түрк халгы һаггында охујаркән Түркијәјә һәмишә һәсрәтлә бахыр, она бөјүк мараг көстәрир, Бөјүк Милләт Мәчлисинин иши барәдә, онун гәбул етдији гәрарлар барәдә мөлуматлары һәвәслә, диггәтлә охујурдум. Һәр дөфә дә дүшүнүрдүм ки, бу мөтәбәр вә нүфузлу Бөјүк Милләт Мәчлиси-түрк халгынын һәјатында дөјәрли вә диггәтәләјиг ишләр көрән бу мәчлис нә гәдәр дә гүдрәтли вә нә гәдәр дә мөгсәдјәнлү сијасәт апаран бир мәчлисдир. Инди мәнә бу мәчлисе кәлмәк, сизинлә көрүшмәк, сизин гаршынызда мұрачиәтлә чыхыш етмәк хошбәхтлији нәсиб олмушдур. Буна көрә дә чох бөјүк гүрүр һисси кечирирәм. Бу, һөрмәтә, сһтирама көрә бир даһа сизә дәрин миннәтдарлығымы билдирирәм.

Түркијә Чүмһуријјәтинин 70 иллик тарихи вар. 70 ил бундан өнчә онун башчысы, даһи вә бөјүк өндәр Мустафа Камал Ататүрк бу Бөјүк Милләт Мәчлисинин әсасыны гојмуш, Түркијә Чүмһуријјәтини јарат-мышдыр. Онун гојдуғу төмәл, бүнөврә о гәдәр давамлы олмушдур ки, 70 ил әрзиндә түрк халгы, Түркијә чәмијјәти, Түркијә дәвләти бүтүн сынаглардан чыхмышдыр, инди дә уғурла ирәлиләјир. Һазырда Түркијә бөјүк бир дөөвләтдир. Түркијәнин дүнја миғјасында бөјүк бир дәвләт

олмасына көрө биз дә ифтихар иисси кечиририк.

Бурада, сизин гаршынызда чыхыш сдөрөк бөйүк инсан, бүтүн түрк дүнјасынын даһи шәхсијјәти Мустафа Камал Ататүркү бир даһа сһти-рамла јад едирәм, онун көрдүјү ишләрә, онун башладыгы јола өз һәр-мәт вә сһтирамымы билдирирәм, онун хатирәси гаршысында баш әји-рәм.

Бизим үчүн чох өнәмли чәһәт будур ки, Түркијәдә чүмһуријјәтин јаранмасы, Түркијәнин бүтүн јабанчы өлкәләрин ишгалындан хилас едилмәси, истиглал мүчадиләсинин мүвәффәгијјәтлә баша чатдырыл-масы вә Түркијәдә демократик, дүнјәви бир дәвләтин әсасынын гојул-масы 70 ил бундан өнчә олмушдур. Түркијә ислам дәвләти олса да, һеч вахт дүнја демократијасындан, Шәрг аләминдән, ислам аләминдән ајры дүшмәмишдир. Бунун да әсасыны, төмәлини бизим өндәримиз, унутул-маз Мустафа Камал Ататүрк гојмушдур.

Биз Түркијәнин кечдији 70 иллик јола бөйүк сһтирам вә һәрмәтлә нәзәр салырыг. Биз бунун да шаһидијик ки, Мустафа Камал Ататүркүн вә онун силаһдашларынын гојдуғлары јол 70 илдир ки, давам етдири-лир. Онлардан сонра кәлән нәсилләр Түркијәнин даһа да инкишаф ет-мәси үчүн, дүнја миғјасында даһа өнәмли јер тутмасы үчүн бөйүк ишләр көрмүшләр. Түркијәнин хүсусән сон илләрдә газандыгы наилиј-јәтләр бүтүн дүнјаны һәјран етмишдир. Бу бахымдан сон илләрдә, јәни бизим јашадығымыз дәврлә Түркијәнин бөйүк шәхсијјәти, мәрһум Тур-гут Өзалын хидмәтләрини гејд етмәк истәрдим. Бу күн Түркијәнин президенти олан, өлкәдә узун илләрдән бәри чошгун сијаси фәалијјәт көстәрән һәрмәтли Сүләјман Дәмирәлин хүсуси хидмәтләрини дә гејд етмәк истәјирәм.

Мән Түркијәдә дәвәт едилдијимә көрә вә дүнәндән бәри бурада чох сәмәрәли данышығлар апардығымыза көрә Түркијә һөкүмәтинә, прези-дент-һәрмәтли достумуз, гардашымыз Сүләјман Дәмирәлә, Түркијә Бө-јүк Милләт Мәчлисинин сәдри һәрмәтли һүсамәддин Чиндорука, Түркијәнин баш назир һәрмәтли Тансу Чилләрә миннәтдарлығымы билтирир вә сизин гаршынызда демәк истәјирәм ки, Түркијәнин бүтүн дәвләт органлары бу күнләрдә Азәрбајҗанә бөйүк һәрмәт вә гајғы көстәрир, Азәрбајҗанла Түркијә арасында әлагәләрин сонра да инки-шаф етмәси үчүн вар гүввә илә сәј көстәрирләр.

Түркијә илә Азәрбајҗан арасында әлагәләрин бөйүк тарихи вар. Биз көкү бир олан халгыг. Бизим тарихимиз бир, дилимиз бир, динимиз бирдир. Әсрләр боју халғларымыз бир-биринә охшајан, јахуд азча фәргләнән адәт вә ән'әнәләрини, мәдәнијјәт вә елмини горујуб сахла-мыш вә инкишаф етдирмишдир. Әсрләр боју халғларымыз бир олмуш, чијин-чијинә вермишләр. Азәрбајҗан илә Түркијә арасында әлагәләри достлуг, гардашлыг әлагәләри адландырмашлар. Бу әлагәләр бир халғ-дан, бир көкдән кәлән халғларын әлагәләридир. Бу, кечмишдә дә белә олмушдур вә әлагә сахламаға имкан олмадыгы вахтларда да гәлбимиздә мәһз белә олмушдур, инди дә белә олмагда галыр. Она көрә дә тарихимиз, милли көкләримиз, адәт вә ән'әнәләримизин һамысы бизи бир-биримизә сых бағлајыб. Әсрләр боју, тарихин бүтүн мәрһәләләриндә бизи бир-биримиздән ајырмаға чох чалышсалар да, буна мүвәффәг олмамышлар. Одур ки, бундан сонра да һеч бир гүввә бизи бир-биримиздән ајыра билмәјәчәкдир.

Инди Азәрбајҗан Республикасы мүстәгил дәвләтдир. XX әсрдә бүтүн дүнја тарихиндә чох бөйүк дәјишикликләр баш вермишдир. О чүмлөдән дә Азәрбајҗан халғынын һәјатында. XX әсрин әввәлләриндә Азәрбај-чанда бир нечә сијаси гүввә, хүсусән Азәрбајҗанын милли азадлығы наминә чарпышан гүввәләр олмуш, онлар Азәрбајҗанын мүстәгиллији, истиглалы, милли азадлығы уғрунда мүбаризә апармышлар. О вахтлар Азәрбајҗан илә Түркијә арасында әлагәләр сых олмушдур. Бүтүн бун-ларын нәтичәсиндә 1918-чи илдә Азәрбајҗанда илк демократик дәвләт јарадылмышдыр.

Азәрбајҗан 200 ил әрзиндә Русија империјасынын тәркибиндә ол-мушдур. Шүбһәсиз ки, бу дәврлә Азәрбајҗанын һәјатында кешмәкешли мәрһәләләр, һәр чүр чәтинликләр олмушдур. Гејд етдијим кими, нәһә-јәт, 1918-чи илдә Азәрбајҗанда илк демократик чүмһуријјәт јарадыл-мышдыр. Әлбәттә, бу, тарихи проселәрин нәтичәси иди. Русија импе-ријасы дағылмыш, Русија әразисиндәки халғлар өз һәјатларыны истә-дикләри кими гурмаға чалышмышдылар. Еләчә дә Азәрбајҗан халгы мүстәгил дәвләт гурмағ арзусуну һәјата кечирмәјә чалышмыш вә 1918-чи илдә буна наил олмушду. Бу мүстәгил Азәрбајҗан Чүмһуријјәти ики ил јашамышдыр. һәмин дәвр чох агыр, зиддијјәтли вә чәтин дәвр ол-мушдур. Әвәзиндә Азәрбајҗан халгы илк дөфә мүстәгиллијин дадыны

көрдү, онда мүстәгиллијә наил олмаг инамы јаранды. Азәрбајчан халгы демократик принципләр әсасында дәвләт гурмаға башлады.

Һәмин дәврдә, халгымыз илк демократик дәвләт гурдугу бир дәврдә Түркияјә Азәрбајчанла бир олмуш, бәрабәр олмуш, Азәрбајчана чох бөјүк јардым етмишдир. Буну Азәрбајчан халгы һеч вахт унутмајыб вә унутмајачагдыр. О вахтлар халгымыз нечә-нечә дүшмәнин тәчавүзүнә мәрүз галмышды. Түрк ордусунун Азәрбајчана, Бақыја кәлмәси, Азәрбајчаны дашнакларын тәчавүзүндән хилас етмәси һәр бир азәрбајчанлынын гәлбиндә јашајыр. Азәрбајчан халгы һәмин ағыр дәврдә түрк халгынын она кәстәрдији кәмәји вә јардымы һеч вахт унутмајачагдыр.

Бу дәвләт сүгута уграды. О вахтлар кечмиш Русија империјасынын әразисиндә Советләр Иттифагы јарадылмыш, 70 ил әрзиндә Азәрбајчан бу иттифагын тәркибиндә олмушдур. Бу дәвр һагында да доғру-дүзкүн мәлүмат вермәк вә ону објектив гијмәтләндирмәк лазымдыр. Шүбһәсиз ки, Азәрбајчан халгынын өз мүстәгиллијини итирмәси она бөјүк бир зәрбә олмушдур. Лакин төк Азәрбајчан халгы дејил, кечмиш Русија императорлуғунун тәркибиндә олмуш бүтүн халqlар Совет Иттифагынын тәркибинә дахил едилмиш, Советләр Бирлији тәрәфиндән әлә кечирилмишди. Беләликлә, бүтүн кечмиш Русија империјасынын әразисиндә јени ичтимаи-сијаси, игтисади гурулуш јарадылмышды. Бу гурулушун, шүбһәсиз, зиддијјәтли чәһәтләри вар иди. Биз бундан имтина етмишик. Ону да демәк лазымдыр ки, 70 ил әрзиндә Азәрбајчан халгы өз милли мәнлијини, дилини, һәтта, дин јасаг олунса да, динини дә итирмәмишдир. Бу гурулушун имканларындан истифадә едән Азәрбајчан халгы елмини, тәһсилини, мәдәнијјетини јүксәк зирвәләрә галдырмышдыр.

Бу да там һәгигәтдир ки, XX әсрдә Азәрбајчан дүнја мәдәнијјетинә, дүнја елминә бөјүк төһфәләр вермишдир. Бизим бөјүк алимләр, јазычылар, шаирләр, меґмарлар, рәссамлар, бәстәкарлар, мусигичиләр һәм Азәрбајчан халгынын елмини, мәдәнијјетини, тәһсилини зәнкинләшдирмиш, һәм дә бүтүн дүнја мәдәнијјетинә, елминә бөјүк төһфәләр вермишләр. Бунунла јанашы, Азәрбајчан Республикасынын, Азәрбајчан халгынын ән бөјүк наилијјәтләриндән бири дә бундан ибарәтдир ки, онун билик сәвијјәси јүксәлмиш, Азәрбајчанда савадсызлыг ләғв едилмишдир. Республика әразисиндәки бүтүн тәһсил очаqlары халгы

савадландырмаг, онун билик сәвијјәсини јүксәлтмәк үчүн һәр чүр имканlara наил олмушдур. Бүтүн бунлар ону кәстәрир ки, һәтта бизә ујғун олмајан вә инди рәдд етдијимиз, социалист, коммунист гурулушу шәраитиндә дә Азәрбајчан халгы өз тарихинә, өз милли руһуна, өз милли ән-әнәләринә садиг галмыш, бу дујғулары, бу һиссләри гәлбиндә горујуб сахламышдыр. Халгымыз һәмин дәврдә газандығы наилијјәтләрдән инди, мүстәгиллијә наил олдуғу дәврдә кениш истифадә етмәк имканына маликдир.

Биз кечмиш гурулушдан имтина едирик. Бир мүстәгил дәвләт кими Азәрбајчан бәшәри дөјәрләр әсасында демократик һүғуи дәвләт гуручулуғу, демократик чәмијјәт гуручулуғу јолу илә кедир. Азәрбајчанын игтисадијјаты азад игтисадијјат јолу илә кедәчәкдир. Азәрбајчан бөјүк игтисади-социал ислаһатлар кечирмәк өзминдәдир. Азәрбајчан дүнјада сынанмыш, артыг өз мүсбәт нәтичәләрини вермиш олан игтисади-социал вә ичтимаи-сијаси систем јолу илә кедәчәкдир.

Бу бахымдан Азәрбајчанда демократијанын инкишафына, бүтүн сәһәләрдә бөргәрар олмасына имкан јарадылмыш вә јарадылачагдыр. Республиканын дахили һәјатында чохпартијалы систем артыг бөргәрар едилмишдир. Һазырда Азәрбајчанда 40-дәк сијаси партија вә ичтимаи тәшкилат фәалијјәт кәстәрир. Азәрбајчанда вичдән азадлығы, дин азадлығы, дил азадлығы тамамилә бөргәрар едилмиш, гәзетләрин, журналларын сәрбәстлији тамамилә тәмин олунмушдур. Бүтүн бунлар кәнчә мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын демократија, сијаси плүрализм вә базар игтисадијјаты сәһәсиндә атдығы илк аддымлардыр. Шүбһәсиз ки, бунлар һәләлик кичик аддымлардыр. Онлар, әлбәттә, даһа ири, даһа күчлү олмалыдыр. Лакин сиз разылашарсыныз ки, бунун үчүн һәм шәраит, һәм дә вахт лазымдыр.

Мән Түркияјә Чүмһуријјетинин тарихинә нәзәр саларкән белә чәһәтләри өзүм үчүн гејд етдим ки, 1923-чү илдә Түркияјәдә демократик чүмһуријјәт јарадылмышды. Анчаг бундан сонрақы дәврдә бир нечә ил вахт лазым олду ки, Мустафа Камал Ататүркүн рәһбәрлији алтында Түркияјәнин демократик фикирли адамларынын фәалијјәти илә јени-јени ислаһатлар кечирәрәк Түркияјәдә һәгиги демократик чәмијјәт гурулсун. Јәни, 1923-чү илдә Түркияјәдә илк демократик чүмһуријјәт гурулубса, бу чүмһуријјәтин бүтүн атрибутлары, башға сөzlә десәк,

демократик дәүләтә хас олан бүтүн чәһәтләр мәрһәлә-мәрһәлә ярадылыбдыр. Бу, бизим үчүн төчрүбә, өрнәкдир. Үмумијјәтлә, Түркия Чүмһуријјәтинин 70 иллик тарихи инди мүстәгил Азәрбајчан Республикасы үчүн өрнәкдир, төчрүбә мәктәбидир. Биз сизин төчрүбәниздән истифадә едир вә бундан сонра да истифадә едәчәјик.

Сизә садәчә олараг хатырлатмаг истәјирәм ки, Түркия дә лазыми сәвијјәгә бирдән, бир күнүн ичиндә, јахуд бир илин әрзиндә сычрајышла чатмамышдыр. Одур ки, биз нәзәрдә тутдуғумуз ислаһатлары тәдричән һәјата кечиририк. Шүбһәсиз ки, инди башга замандыр. Вахт о вахт дејил. Инди биз ислаһатлары кечикдирә билмәрик. Инди онлары сүр'әтлә һәјата кечирмәлијик. Лакин буну елә етмәлијик ки, бир игтисадисоциал системдән диқәр игтисади-социал системә кечид Азәрбајчан халгынын һәјаты, јашајышы үчүн чох да ағыр олмасын.

Сиз билирсиз ки, кечмиш Советләр Бирлијинин инди өз мүстәгиллијини әлдә етмиш диқәр республикалары кими Азәрбајчан да дәрин игтисади-социал бәһран ичәрисиндәдир. Бу бәһран давам едир. Амма Азәрбајчандакы бәһран даһа да дәринләшир. Мәһз она кәрә ки, Азәрбајчан мүһарибә шәраитиндәдир, Ермәнистанын тәчавүзүнә мә'руз галыб. Ермәнистанын силаһлы гүввәләри Азәрбајчан торпагларынын бир гисмини ишғал едиб. Азәрбајчан өзүнүн игтисади вә малијјә imkanларынын әксәр һиссәсини торпагларымызын мүдафиәсинә јөнәлдиб. Ишғал олунмуш торпаглардан бир милјон азәрбајчанлы өз ев-ешијиндән, ел-обасындан гачгын, диқәркин дүшмүшдүр. Онларын јашамага ев-ешији јохдур. Бу адамларын һамысыны тә'мин етмәк лазымдыр. Бүтүн бунлар Азәрбајчан игтисадијјатына чох мәнфи тә'сир кәстәрир, социал-игтисади бәһраны даһа да кәркинләшдирир. Белә бир дөврдә игтисади ислаһатлар апарылмасы, базар игтисадијјатына кечилмәси шүбһәсиз, гаршыја бөјүк чәтинликләр чыхарыр.

Бунлары сизә билдирмәкдә мәгсәдим будур ки, Түркиядә, хүсусән Бөјүк Милләт Мәчлисиндә Азәрбајчанын бүкүнкү реал вәзијјәти һаггында, керчәклији һаггында доғру-дүзкүн тәсәввүр јарансын, мә'лумат олсун. Бу, бизә онун үчүн лазымдыр ки, биз Түркияни өзүмүзә өн јахын дост, гардаш өлкә билирик. Бизим вәзијјәтимизә Түркиядә нә гәдәр доғру бәләд олсалар, Түркия илә әлағәләримиз дә бир о гәдәр сүр'әтлә инкишаф едәр вә биз Түркиянин төчрүбәсиндән даһа сәмәрә-

ли истифадә едәрик. Түркиянин дә Азәрбајчана көмәји даһа бөјүк олар.

Гејд етдим ки, 1918-чи илдә илк Азәрбајчан Демократик Чүмһуријјәти јарадыланда Түркия Азәрбајчаны биринчи таныјан дәвләтләрдән олмушдур. 1992-чи илин нојабр ајында да Түркия Чүмһуријјәти Азәрбајчаны дүнјада биринчи таныды. Бу, Түркиянин чәсарәтли аддымы вә Азәрбајчана гардашлыг мүнәсибәтинин нәтичәси иди. Азәрбајчанын өз мүстәгиллијинә наил олмасы вә бүтүн дүнја дәвләтләринин Азәрбајчаны танымасы үчүн Түркиянин чох бөјүк көмәји олмушдур. Буна кәрә дә ондан сонра Азәрбајчанын мүстәгиллији үчүн кәстәрдијиниз јардыма кәрә мән сизә Азәрбајчан халгы адындан тәшәккүрүмү билдирәм.

О вахтдан ики ил кечир. Ики ил о гәдәр дә бөјүк мүддәт дејил. Бу ики ил мүддәтиндә Азәрбајчанын башына чох бәлалар кәлиб. Тәк бу ики илдә јох, ондан әввәлки илләрдә дә. 1987-чи илин тәхминән сонларындан Азәрбајчаны парчаламаг, дағытмаг нијјәтиндә олан дүшмән гүввәләр Гарабаг проблемини ортаја атдылар. О вахтдан бәри Ермәнистанын Азәрбајчана гаршы тәчавүзү давам едир. Бу дөврдә биз Түркиядән даим јардым алмышыг, мә'нәви саһәдә, дәвләт гуручулуғу саһәсиндә, бейнәлхалг мејданда вә башга саһәләрдә көмәк көрмүшүк. Бу күн е'тираф етмәлијәм ки, тәәссүфләр олсун, биз Түркиянин Азәрбајчана кәстәрдији гајгы вә мүнәсибәтин мүгабилиндә лазыми тәдбирләр кәрә билмәмишик. Әкәр фәалијјәтимиз бизә кәстәрилән гајгы вә көмәк сәвијјәсиндә олсајды, бу күн Азәрбајчанын вәзијјәти индикиндән јахшы оларды.

Лакин бу да һәгигәтдир ки, алты илдир Азәрбајчан мүһарибә шәраитиндәдир. Елә бу мүһарибә шәраитиндә дә Азәрбајчанын дахилиндә чох бөјүк дәјишикликләр олмушдур. һәмин дөврдә Азәрбајчанда мүх-тәлиф сијаси гүввәләр арасында һакимијјәт уғрунда мүбаризә кетмишдир. Бу мүбаризә Азәрбајчанын дәвләтчилијини, Азәрбајчанын һәлә гурулмамыш, тәшәккүл тапыб формалашмамыш ордусуну вә мүдафиә imkanларыны зәифләтмишдир. Ермәни силаһлы гүввәләри, ермәни тәчавүзкарлар да бүтүн бунлардан истифадә едәрәк Азәрбајчана һүчумларыны давам етдирмишләр. Нәтичәдә Азәрбајчан торпагларынын 20 фаизи һазырда ермәни ишғалы алтындадыр.

Өкөр илк вахтлар сөһбөт Даглыг Гарабагдан кедирдисе, инди. Даглыг Гарабаг тамамиле ермөни силаһлы гүввөлөринин, Ермөнистанын нөзарәти алтындадыр. Билдијиниз кими, бундан сонра Даглыг Гарабагын әтрафындакы рајонлар Ермөнистан төрәфиндөн ишғал олунмушдур. Гејд етдијим кими, бир милјон азербайжанлы өз јурд-јувасындан дидеркин дүшөрөк гачгын везијјетиндө јашајыр. Бүтүн бунлар Азербайжанын мүстәгиллијинө, мүстәгил дәвләт кими инкишаф етмәсинө чох бөјүк манечилик төрәдир. Лакин биз никбиник. Биз һесаб едирик ки, мүстәгиллијимиз әбәдидир, бу мүстәгиллији һеч вахт, һеч вәһлә өлдөн вермәјөчөјик. Азербайжан халгы даим мүстәгиллик јолу илә кедөчөк, демократија јолу илә ирәлилөјөчөк, азадлыг јолу илә аддымлајачагдыр!

Одур ки, Түркіјә индијөдөк бизә көстәрдији гардашлыг, достлуг көмөји, гајгысы илә бундан сонра да бизимлә олачаг вә олмалыдыр. Бу күн бизим сизинлә бир јердә олмағымыз буна өјани сүбутдур. Бурада мән Мустафа Камал Ататүркүн чох дөјөрли бир фикрини јадыныза салмаг истәјирәм, чүнки онун бу фикри Түркіјөнин үзәринә дүшөн везифәләрин чох бөјүк олдуғуна вә Мустафа Камал Ататүркүн чох узагкөрән бир шәхсијјет олдуғуна дәләләт едир. О, Түркіјә Чүмһуријјетинин 10-чу илдөнүмү мүнәсибәтилә чыхышында демишди: “Бу күн Совет Иттифагы бизим достумуз, гоншумуз вә мүтәғигимиздир. Бу достлуға еһтијачымыз вар. Лакин сабаһ нә олачағыны бу күн һеч ким мүөјјән едә билмөз. Нәинки Османлы кими, Австрија-Мачарыстан кими парчалан биләр, кичилә биләр, бу күн әлиндә бөрк-бөрк тутдуғу милләтләр гоншуларындан гача биләрләр. Дүңја јени бир мүвазинәтә кечә биләр. О заман Түркіјә нә едәчөјини билмәлидир. Бизим бу достлуғумузу идарәчилији алтында дили бир, дини бир, маһијјети бир гардашларымыз вардыр. Онлара саһиб чыхмаға һазыр олмалыјыг. Сусараг ону көзләмөк дејил, һазыр олмаг лазымдыр. Милләтләр буна нечә һазырлашырлар, мәнәви көрпүләри мөһкөм сахлајырлармы? Биз бир көрпүјүк, Инам бир көрпүдүр, харич бир көрпүдүр. Көкләримизә гајытмалы вә һадисәләри бөлән тарихимизин ичиндә бүтөвләнмәлијик. Онларын, тарихи көкләрин бизә јахынлашмасыны көзләјә билмәрик. Бизим онлара јахынлашмағымыз лазымдыр”.

60 ил бундан өнчә Мустафа Камал Ататүрк бу күнләри көрмүш вә бу вәсијјәти етмишди. Инди һәмин дәвран кәлиб чатыб вә Түркіјә

дост, гардаш олан өлкәләр, милләтләр өз мүстәгиллијини әлдә едиб. О чүмлөдөн, Түркіјә өн јахын дост вә гардаш олан Азербайжан да мүстәгил бир дәвләтдир. Түркіјөнин достлуг вә гардашлыг мүнәсибәтләринә Азербайжанын бундан сонра даһа чох еһтијачы вар. Дүнөн апардығымыз вә бу күн апарачағымыз данышыглар ону көстәрир ки, биз Түркіјөнин Азербайжана мүнәсибәтләринин бундан сонра да јүксәлмәсинә вә кенишләнмәсинә там үмид бәсләјә биләрик.

Мән сизә мәлумат вердим ки, Ермөнистанын төчавүзү нәтичәсиндә Азербайжан торпагларынын 20 фаизи ишғал едилмишди. Биз бу мәсәләләри сүлһ јолу илә һәлл етмәк истәјирик. Чалышырыг ки, бејнәлхалг төшкилатларын, АТӨМ-ин Минск групунун, бөјүк дәвләтләрин имканларындан, о чүмлөдөн вахтилә биркә төшәббүс ирәли сүрән АБШ, Түркіјә вә Русијанын имканларындан истифадә едәк вә мәсәләни сүлһ вә данышыглар јолу илә һәлл едәк. Лакин, төәссүфләр олсун ки, бунлар индијөдөк бир нәтичә вермәмишди. Буна бахмајараг, биз үмидимизи кәсмәмишик. Билирик ки, бу саһәдә һәлә истифадә едилмәмиш имканлар вар вә биз кәләчөкдә бу имканлардан истифадә едәчөјик. Јәни бизим јолумуз сүлһ јолудур, барышыг јолудур. Биз ган төкүлмәсинин әсла төрәфдары дејилик, гырғынын төрәфдары дејилик. Бунунла бәрәбәр, бүтүн Азербайжан торпагларынын Азербайжан халгынын өз әлиндә олмасына наил олмаға чалышмышыг вә бундан сонра да чалышацагыг.

Буна көрә дә биз сон вахтлар Азербайжан Республикасынын дәвләт структурна чох фикир веририк, ордунун јарадылмасына фикир веририк. Сизә билдирмәк истәјирәм ки, сон дөврдә Азербайжан халгында милли руһ, вәтәнпәрвәрлик руһу, Вәтәни, торпағы горумаг руһу, Вәтәнин саһиб олмаг руһу, дөјүш руһу ојанмышдыр. Азербайжанлылар дәрк етмишләр ки, торпагларыны өзләри мүдафиә етмәлидирләр. Сон ајларда апарылан дөјүш әмәлијјатлары көстәрир ки, Азербайжан халгы вә онун јаранмагда олан ордусу буна гадирди. Ахырынчы дөјүшлөрдә ермәни силаһлы гүввәләри чох бөјүк зәрбәләр алмыш, бөјүк иткиләр вермишди. Ордумуз ишғал олунмуш әразиләримизи, торпагларымызы мүдафиә етмәјә, һамысыны кери гајтармаға гадирди. Сүлһ јолу, ејни заманда ишғал олунмуш торпагларын өз күчүмүзлә кери гајтарылмасы јолу бизим јолумуздур вә биз бундан сонра да һәмин јолла кедәчөјик.

Азәрбајҹан Республикасынын харичи сијасәти сизә мәлумдур. Биз бүтүн дәвләтләрлә бәрәбәр һүгүгү, гаршылыглы сурәтдә фәјдалы әләгәләр јаратмаг истәјирик. Истәр Гәрб, истәрсә дә Шәрғ дәвләтләри илә, о чүмлөдән гоншу өлкәләрлә белә әләгәләр јаратмаг үчүн лазыми тәдбирләр көрүрүк вә көрәчәјик. Бу сәһәдә дә Түркіјәнин тәчрүбәси, Түркіјә дәвләтинин харичи сијасәти биздән өтрү тәчрүбә мәктәбидир вә бундан истифадә етмәјә чалышырыґ.

Анчаг бир һәгигәти билмәлисиниз. Кечән илин сентјабрында Азәрбајҹан Республикасы Мүстәгил Дәвләтләр Бирлијинә дахил олмушдур. Бәзән харичи өлкәләрин, о чүмлөдән Түркіјәнин дә мәтбуатында белә јазылар кедир ки, кујә Азәрбајҹан Республикасынын Мүстәгил Дәвләтләр Бирлијинә дахил олмасы онун истиглаліјәтини әлиндән алыр. Бу, јанлыш фикирдир. Кечмиш Советләр Иттифагына дахил олан 15 республикадан 12-си, о чүмлөдән Азәрбајҹан инди Мүстәгил Дәвләтләр Бирлијинин үзвүдүр. Биз бу бирлијә дахил олмагла нә удуздуг? Неч нә удузмадыґ, амма газандыґмыз о олду ки, биз Мүстәгил Дәвләтләр Бирлијинә дахил оlanda, вахтилә мөһкәм, сых әләгәләримиз олан һәмин республикаларла әләгәләри сахлајараґ, һәм иғтисадіјатымызын инкишафы үчүн мүәјјән шәраит јарадырыґ, һәм дә Азәрбајҹанын мүстәгилліјини тәмин етмәк, Ермәнистанын республикамыза гаршы тәчаузкарлығыны һәмин дәвләтләрә сүбут етмәк үчүн имканымыз олур.

Өтән ил декабрын 24-дә Ашґабатда МДБ үзвү олан өлкәләрин дәвләт вә һөкүмәт башчыларынын топлантысы кечирилди. Орада мән Азәрбајҹан дәвләти адындан кениш бир бәјанат верәрәк Ермәнистанын өлкәмизә тәчавүзү, бунун нәтичәсиндә Азәрбајҹан торпагларынын ишғал олунмасы, әразимиздәки сәрвәтләрин дағдылмасы вә талан едилмәси мәсәләләриндән данышдым вә бу барәдә конкрет фактлар көстәрдим. Әкәр биз һәмин бирлијин үзвү олмасајдыґ, белә бир имканымыз да олмајачагды. Мәним бәјанатымдан сонра Ермәнистан президенти бәјанат вермәјә мәчбур олду. О, мәним дедикләримин һәгигәт олмадығыны сүбут етмәјә чалышды. Анчаг орада бизим мөвґејимиз чох ачыґ вә конкрет олду. Биз Ермәнистаны кунәһландырдыґ. Бирлијин үзвү олан башґа дәвләтләри дә кунәһландырдыґ ки, нә үчүн һәмин бирлијин чәрчивәсиндә бир дәвләт башґасына тәчавүз едиб. Сизә бу ғәбилдән башґа мисаллар да чәкә биләрәм. Јәни, демәк истәјирәм ки, Мүстәгил Дәв-

ләтләр Бирлијинә дахил олмаг Азәрбајҹанын мүстәгилліјинә һеч бир зәрәр көтирмәмишдир вә әмин ола биләрсиниз ки, һеч вахт көтирмәјәчәк, әксинә, биз бундан Азәрбајҹанын мүстәгилліјини даһа да инкишаф етдирмәк үчүн сәмәрәли истифадә етмәјә чалышаґаґыґ вә куман елирәм ки, буна наил олаґаґыґ.

Азәрбајҹанын мүстәгилліји мәсәләси чох мүһүм мәсәләдир. Билир-синиз ки, сизинлә вә бизимлә гоншу олан Күрчүстанда, Ермәнистанда харичи өлкәләрин гошунлары, һәрби базалары вар. Азәрбајҹанда исә бунларын һеч бири јохдур. Азәрбајҹан анчаг өз әскәрләри, өз ордусу илә јашајыр вә белә дә јашајачагдыр. Азәрбајҹанын мүстәгилліји әбәдидир вә мән президент кими сизин гаршынызда дејирәм: Түркіјәдәки гардашларымызда, достларымызда һеч бир шүбһә олмасын, биз Азәрбајҹанын мүстәгилліјини һеч вахт, һеч бир вәчһлә әлдән вермәјәчәјик.

Ола биләр, сизин вахтынызы чох алым. Анчаг белә фүрсәт әлимә илк дөфә дүшмүшдүр. Шүбһәсиз ки, мән дә бундан мүмкүн гәдәр истифадә етмәјә чалышырам. Лакин суи-истифадә етмәк дә истәмирәм. Сизә билдирмәк истәјирәм ки, халґларымызын кечмиш тарихи, бу даһа чох дост вә гардаш олмаґымыз үчүн бөјүк тәмәлдир. Әмин ола биләрсиниз ки, биз бу тәмәл әсасында бундан сонра да ирәли кедәчәјик, Түркіјә илә Азәрбајҹан арасында иғтисади, тичарәт, елм, мәдәнијјәт, тәһсил сәһәсиндә, бүтүн башґа сәһәләрдә әләгәләр хусуси характер дашыјачаґ, башґа дәвләтләрлә олан әләгәләрдән достлуг, гардашлыґ әләгәләри кими фәргләнәчәкдир. Бизим мөвґејимиз беләдир. Биз бу јолла кедәчәјик вә әмин олун ки, бүкүнкү Азәрбајҹан дәвләти бу јола садигдир вә садиг ғалаґаґдыр.

Мән бу фүрсәтдән истифадә едәрәк вә инди Түркіјәнин гаршысында уран бөјүк вәзифәләри дә дујараґ Түркіјә һөкүмәтинә, Бөјүк Милләт мәчлисинә вә Түркіјә халґына кәләчәк уғурлар диләјирәм. Сизин бөјүк наилијјәтләриниз вар, сјни заманда проблемләриниз дә вар. Биз дә бунлары диггәтлә изләјирик, гардаш кими мүнәсибәт бәсләјирик. Истәјирик ки, сиз бу проблемләри һәлл едәсиниз, Түркіјә бундан сонра да бүтүн сәһәләрдә даһа да сүрәтлә инкишаф едә билсин. Чүнки Түркіјәнин инкишафы, күчләnmәси Азәрбајҹан үчүн дајаґдыр вә она көрә дә гардаш кими Түркіјә халґына, сизләрә бүтүн кәләчәк фәалијјәтиниздә уғурлар диләјирәм.

Мөнә көстәрдијиниз диггәтә, һөрмәтә көрә миннәтдарам, һамыныза үрәкдән сағ ол дејирәм. Јашасын Бөјүк Түркия Чүмһуријјәти! Мустафа Камал Ататүркүн вәсијјәтләрини јеринә јетирәрәк ирәлиләјән Түркия халқынын көләчәјинә гардаш кими инанырыг вә үмидварыг ки, көләчәк һәјәтынызда јени-јени уғурлар олачагдыр.

Јашасын Түркия-Азәрбајчан достлуғу!

Јашасын түрк халқынын Азәрбајчан халгы илә гардашлығы вә сарсылмаз достлуғу!

АЗӘРБАЈЧАН — ТҮРКИЈӘ ДОСТЛУҒУ ВӘ ГАРДАШЛЫҒЫ ӘБӘДИ ВӘ САРСЫЛМАЗДЫР

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН НИТГИ

(10 ијул “Күлүстан” сарајы)

1995

— Һөрмәтли баш назир, әзиз бачымыз ханым Тансу Чилләр!

Түркия Чүмһуријјәтиндән кәлмиш гонағлар, һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Бу күн Түркия Чүмһуријјәтинин баш назир, әзиз бачымыз Тансу Чилләр Азәрбајчана рәсми сәфәрә кәлиб. Кәлән дәгигәдән биз ишә башламышыг вә бураја, “Күлүстан” сарајына һөрмәтли Тансу Чилләрин вә ону мүшәјиәт сдән түркияли гонағларымызын шәрәфинә зијәфәт мәчлисинә топлашмышыг. Бу, Азәрбајчанын һәјәтында әләмәтдар һадисәдир.

Түркия Чүмһуријјәти, Түркия халгы илә Азәрбајчан Республикасы. Азәрбајчан халгыны бағлајан ғырылмаз телләр вар. Бизим бу достлуг, гардашлығы әләгәләримизин гәдим тарихи вар. Улу бабаларымыз, кечмиш нәсилләр әсрләрдән әсрләрә бу достлуғу јарадыблар, горујуб сахлајыблар вә букүнкү күнә кәтириб чыхардыблар. Бир көкдән олан халғларымыз өз тарихи достлуғуна, ән’әнәләринә һәмишә садиг олмуш вә бу ән’әнәләр халғларымызын дилини, динини, мә’нәвијјәтини јашатмышдыр. Мәһз бунлара көрә Түркия Чүмһуријјәти илә Азәрбајчан арасында олан достлуг әләгәләри хүсуси характер дашыјыр. Мәһз буна көрә дә Азәрбајчанын һәр бир кушәсиндә Түркия Чүмһу-

ријјәтинә, Түркия халгына хүсуси һөрмәт вә мәһәббәт һиссләри јашајыр. Биз бу күн Түркиядән кәлән әзиз бачымызы, гонағларымызы бу һиссләрлә гаршыламышыг, бу һиссләрлә дә бу сараја топлашмышыг.

Түркиянин бөјүк тарихи вар. Түркия Чүмһуријјәти Бөјүк Милләт Мәчлисинин 75 иллик јубиләјини кечирди. Сон 75 илдә Түркия халгы һүрријјәт, азадлығы ичиндә, демократија шәрәитиндә јашајыр, дүнјәви, сивилизасијалы дәвләт кими дүнја бирлијинә дахил олмушдур. Дүнја бирлијиндә Түркия Чүмһуријјәтинин лајигли јери вар. Демократија тарихи, 75 иллик азадлығы, һүрријјәт тарихи, 75 иллик инсан һағларына 75 иллик һөрмәт вә сһтирамы дәврү, 75 иллик инкишаф дәврү Түркия Чүмһуријјәтинин дүнја бирлијиндә лајигли дәвләтләр сырасына чыхармышдыр. Дост өлкә, дост халг кими Биз Түркия Чүмһуријјәтинин бу пәлијјәтләринә севинирик вә ону үрәкдән алгышлајырыг.

Түркия халгы кечдији бүтүн мәрһәләләрдә гәһрәманлығы, рәшадәт нүмунәләри көстәрибдир, өзүнүн мәнлијини, дилини, тарихи ән’әнәләрини горујубдур. Бөјүк мәмнунијјәт һисси илә гәјд етмәк олар ки, Түркия Чүмһуријјәти, онун дәвләти, һөкүмәти бу күн дә һәммин ән’әнәләрин кешијиндә дуруб, бунлары инкишаф етдирир. Түркия бүтүн саһәләрдә инкишаф етмиш дәвләтләр сырасындадыр. Бу бизи севиндирир вә биздән өтрү бөјүк өрнәкдир.

Сон илләр Түркиянин һәјәтында мүрәккәб просесләр кедир, мүрәккәб һадисәләр баш верибдир. Түркия чөмијјәти, Түркия дәвләти, һөкүмәти, түрк халгы бунларын өһдәсиндән кәлмишдир. Она көрә ки, түрк халгы азадлығы, һүрријјәт ичиндә, демократија шәрәитиндә јашајыр. Мәһз демократик принципләр әсасында јашајән дүнјәви, сивилизасијалы дәвләт бүтүн бу чәтинликләрин өһдәсиндән кәлә билир.

Бунларын һамысында Түркиянин дәвләт башчыларынын, Түркия һөкүмәтинин, хүсусән баш назир, һөрмәтли ханым Тансу Чилләрин бөјүк ролу вар. Биз бу күн Түркиянин баш назирини дост, гардаш өлкәнин һөкүмәт башчысы кими гаршылајырыг. Ејни заманда ону Түркиянин һәјәтында бөјүк бир јол кечмиш, бөјүк рол ојнајән ичтимаи-сијаси, дәвләт хадими кими, бөјүк алим, игтисадчы кими гаршылајырыг. Мәһз бунлара көрә дә Тансу Чилләр Түркия һөкүмәтинә чох ләјәгәтлә башчылығы едир вә гаршыда дуран бүтүн проблемләрин мүвәффәғијјәтлә һәллине наил олур.

Түркіјә илә Азәрбајҗан арасындакы әлагәләр сон дөврдә даһа жүксәк сәвијјәгә галхмышдыр. Бу күн дәрин миннәтдарлыг һисси илә гејд едә биләрик ки, тарихин бүтүн мәрһәләләриндә Түркіјә Азәрбајҗана бөјүк диггәт кәстәриб, көмәк едибдир. 1918-чи илдә Азәрбајҗанда илк демократик һөкүмәт јарананда ону биринчи таныјан Түркіјә олмушдур. 1991-чи илдә Азәрбајҗан Республикасы дәвләт мүстәгиллијини әлдә едәндә дә дүнја дәвләтләри ичәрисиндә илк дәфә олараг Түркіјә Азәрбајҗанын мүстәгиллијини танымыш, она бөјүк дәстәк вермиш, көмәк етмиш, Азәрбајҗанын дүнја мигјасында танынмасы үчүн өз хидмәтләрини кәстәрмишдир.

1988-чи илдән башлајараг Азәрбајҗан Ермәнистан тәрәфиндән һәрби тәчавүзә мәрүз галмышдыр. О заман Азәрбајҗан мүстәгил дәвләт дејилди, Советләр Иттифагынын тәркибиндә иди. Шүбһәсиз ки, Түркіјә бөјүк бир дәвләтин ишинә мұдахилә едә билмәзди. Буна бахмајараг, Түркіјәнин ичтимаијјәти, вәтәндашлары, сијаси хадимләри, елм, мәдәнијјәт хадимләри Азәрбајҗанын бу вәзијјәтинә бикәнә галмамышлар, онун мұдафиәси үчүн өз сәсләрини дүнја мигјасында учалтмышлар, Азәрбајҗана мәнәви јардым кәстәрмишләр.

Азәрбајҗан мүстәгиллик әлдә едәндән сонра Түркіјә Чүмһуријјәти илә бәрәбәр һүгүглу, гаршылыглы сурәтдә фәјдалы әлагәләр гурмушдур вә бунлар достлуг, гардашлыг принципләринә, бизим тарихи көкләримизә әсасланыр. Мүстәгиллик јолу илә кетдији бир дөврдә бу әлагәләр Азәрбајҗан халгына чох көмәк едир вә бизим үчүн чох әһәмијјәтлидир.

Азәрбајҗанын проблемләри чохдур, өлкәмиз ағыр игтисади, социал бөһран ичиндәдир. Ермәнистанын һәрби тәчавүзү нәтичәсиндә Азәрбајҗан торпагларынын ијirmi фаизи ишғал олунубдур. Орадан говулмуш вәтәндашлар гачгын вәзијјәтиндә, ағыр шәрәитдә јашајырлар. Азәрбајҗан бу вәзијјәтдән сүлһ јолу илә чыхмаг истәјир. Атәшкәс һаггында сәзиш әлдә олунмушдур. Он үч ајдан чохдур ки, биз бу сәзишә риәјәт едирик. Јаранмыш вәзијјәтдән сүлһ јолу илә, бејнәлхалг тәшкилатларын васитәчилији илә чыхмаг истәјирик. Бүтүн бу дөврдә Түркіјә Чүмһуријјәти, онун дәвләти, һөкүмәти бизим јанымызда олуб, бизә әлиндән кәлән јардымы едиб, мәнәви дајаг олубдур. Гачгынларымыза едилән јардымлар да әвәзсиздир. Анчаг ән үмдәси, ән жүксәк гијмәтә

лајиг олан Түркіјәнин бејнәлхалг әләмдә Азәрбајҗаны бир мүстәгил дәвләт кими мұдафиә етмәси, Азәрбајҗанын һагларыны мұдафиә етмәси, Ермәнистан — Азәрбајҗан мұнагишәси һаггында бејнәлхалг тәшкилатларын әдаләтли гәрарлар чыхармасы саһәсиндә фәалијјәт кәстәрмәсидир. Азәрбајҗан ичтимаијјәти бүтүн бунлары жүксәк гијмәтләндирир.

Тәкчә бунлар јох, үмумијјәтлә Түркіјә илә Азәрбајҗан арасында олан тарихи әлагәләр, букүнкү әлагәләр, бизим гардашлыг мұнасибәтләримиз Азәрбајҗанда Түркіјә халгына, Түркіјә Чүмһуријјәтинә, бу өлкәнин һәр бир вәтәндашына бөјүк һөрмәт вә еһтирам һисси ојадыбдыр. Бу һиссләри биз бу күн Түркіјәнин баш назири һөрмәтли Тансу Чилләрә билдиририк. һөрмәтли бачымыз, әзиз бачымыз! Сизин бүтүн фәалијјәтинизи жүксәк гијмәтләндиририк вә сизин рәсми сәфәринизи бөјүк һадисә һесаб едирик, Азәрбајҗана олан диггәтинизә вә гардашлыг мұнасибәтинизә көрә сизә тәшәккүр едирик...

(11 ијүл "Республика" сарајы)
1995

Һөрмәтли баш назир, әзиз бачымыз ханым Тансу Чилләр!
Һөрмәтли гонаглар, ханымлар вә чәнаблар!

Бу күн Азәрбајҗан ичтимаијјәтинин нұмајәндәләри бураја, Республика сарајына әзиз гонагымыз, бачымыз, һөрмәтли ханым Тансу Чилләр илә көрүшмәк үчүн топлашмышлар. Сизин һаынызын адыныздан, Азәрбајҗан халгы адындан, республикамызын бүтүн вәтәндашлары адындан Түркіјә Чүмһуријјәтинин баш назири, халгымызын досту, әзиз бачысы һөрмәтли ханым Тансу Чилләри сәмими-гәлбдән саламлајырам, она Азәрбајҗан халгынын һөрмәт вә еһтирамыны билдирирәм.

Баш назир Тансу Чилләрлә бирликдә өлкәмизә гардаш Түркіјәдән һөрмәтли гонаглар кәлиб. Онларын һамсыны саламлајырам. Ханым Тансу Чилләрин вә диқәр гонагларымызын шәхсиндә Түркіјәнин бүтүн ичтимаијјәтини саламлајырам. Түркіјә Чүмһуријјәтинә вә халгына Азәрбајҗан халгынын гардашлыг һөрмәтини вә еһтирамыны билдирирәм.

Мән бу салондан Азәрбајҗан халгынын бөјүк досту, әзиз гардашымыз Сүләјман Дәмирәлә сәмими саламларымзы вә ән хош арзуларымы-

зы көндөрирөм.

Түркиянин баш назири, һөрмөтлү Тансу Чилләр мөним дөвөтими гөбул едиб ики күндүр ки, Азербайжана рәсми сөфәрә кәлибдир. Ики күндүр ки, биз бир йердәйик вә бу гыса мүддәтдә Түркия илә Азербайжан арасында әләгәләрин даһа да мөһкөмләнмәси, инкишаф етмәси үчүн чох сөмәрәли данышыглар апарылмыш, фикир мүбадиләси едилмиш вә чох дөйрлү сазышләр өлдә олунмушдур.

Һөрмөтлү ханым Тансу Чилләрин республикамыза кәлмәси, Азербайжан ичтимаийәти илә көрүшмәси вә сөфәр заманы бә'зи көрөкли ишләр көрмәси өлкөмизин һөјатында әләмәтдар һадисәдир. Биз буну жүксәк гијмәтләндиририк. Ејни заманда бу, Түркиянин Азербайжана нәзәр-диггәтини, һөрмәтинин вә мөһәббәтинин парлаг тәһәһүрүдүр. Бүтүн бунлара көрә мән сизин адыныздан вә өз адымдан һөрмөтлү гонагмыыз Тансу Чилләрә тәһәккүрүмү билдирирәм, она чан сағлығы, сәәдәт вә бөјүк ишләриндә уғурлар арзулајырам.

Түркия вә Азербайжан халглары арасындакы достлуг әләгәләри чох бөјүк тарихә маликдир. Бир көкдөн олан халгларымыз әсрләр боју бәрбәр јашамышлар, бөјүк сынаглардан бирликдә кечмишләр, әл-әлә вә рәрәк гаршыларына чыхан чәтинликләрин өһтәсиндән кәлмишләр. Онлар бу күн дө бир йердәдиләр.

Бизим халглары бирләшдирән ејни көкдөн олмагмыыз, ејни динә мөнсублуғумуз, дилимизин вә адәт-ән-әнәлримизин, мәдәнијјәтимизин бир-биринә бәнзәрлији, бирлији вә тарихән кечдијимиз јолларын охшарлығыдыр. Бунларын һамысы бөјүк диггәтәләјиг тарихи кечмишимиздир. Биз бунлары бу күн бир даһа јад едир, бөјүк еһтирамла кечмишимизә миннәтдарлығымызы билдиририк. Чүнки Түркия илә Азербайжанын бүкүнкү достлуғу кечмиш әләгәләримизин көзәл төмәли үзәриндә гурулмушдур. Түркия тарих боју бизә көмәк етмиш, арха олмушдур. Азербайжан халгы буну һеч вахт унутмајачаг, һөјатымызын чәтин дөврүндә Түркиянин бизә көстәрдији дөстәјә, мө'нәви дајаға көрә миннәтдар олачагдыр.

Биз Түркия Чүмһуријјәтинин кечдији бөјүк тарихи вә шөрәфли јолу билирик вә жүксәк гијмәтләндиририк. 1918-22-чи илләрдә түрк халгы ағыр саваш ичәрисиндә олмушдур. Јаделли гүввәләр о заман Түркияни тамамилә дағымтаг, түрк халгыны мөһв етмәк гәрарына кәл-

мишдиләр. Анчаг түрк халгынын гүдрәти, онун гәһрәманылығы, габаг-чыл адамларынын сәриштәси халгы бирләшдирди вә түрк халгына гәсд едән гүввәләр мөһв олду, гуртулуш савашы мүвәфғәийәтлә баша чатды вә 1922-23-чү илләр Түркия Чүмһуријјәтинин јаранмасы үчүн бөјүк дөнүш дөврү олду. О заман бөјүк Мустафа Камал Ататүркүн рәһбәрлији алтында Түркия Чүмһуријјәти јаранды. Түрк халгы һәмин вахтдан бәри бөјүк Ататүркүн гојдуғу јолу чәсарәтлә кедир вә бу күн Түркия Чүмһуријјәти дүнјанын 60 милјонлуг әзәмәтлү бир дөвләти кими бәјнәлхалг бирликдә өзүнә ләјиг йер тутмушдур.

Биз бу күн дост вә гардаш кими бөјүк мөмнунийәт һисси илә дејә биләрик ки, Түркия Чүмһуријјәтинин јаранмасы, түрк халгына вә онун сијаси хадимләринин бөјүк Ататүркүн вәсијјәтләринә, гојдуғу јола садиг олмасы инди Түркиянин зирвәләрә галхмасынын әсас сәбәбидир.

Сон илләрдә Түркия Чүмһуријјәтинин һөјатында бөјүк дәјишикликләр әмәлә кәлмишдир. Чүмһуријјәтин јарандығы дөврдән индијә гәдәр түрк халгы дүнјәви дөвләт, чәмијјәт гурмаг, сивилизасијалы өлкәләр сәвијјәсинә галхмаг уғрунда чалышмыш вә бу јолда бөјүк наилијјәтләр өлдә етмишдир. Түрк халгы азадлыг, һүрријјәт вә демократија ичәрисиндә јашамыш вә јашајыр. Мөһз бу принципләрә көрә түрк халгы, Түркия Чүмһуријјәти бөјүк наилијјәтләр өлдә етмиш вә дүнјанын һөрмәтлү өлкәләриндән, дөвләтләриндән бири олмушдур. Бунларын әсасында сон илләрдә Түркиянин һөјатында бөјүк дәјишикликләр әмәлә кәлмишдир. Өлкәнин игтисадијјаты бөјүк сычрајыш јолу кечәрәк, инкишаф етмиш өлкәләрин игтисадијјатынын сәвијјәсинә кәлиб чатмыш вә түрк халгынын рифаһы жүксәлмишдир. Бу, шүбһәсиз ки, түрк халгынын зөкасы, ағлы вә әмәксевәрлији нәтичәсиндә олмуш, ејни заманда Түркиядә демократик принципләрин даим һөјата кечирилмәси вә өлкәнин көркәмли сијаси хадимләринин, дөвләт адамларынын уғурлу фәалијјәти нәтичәсиндә өлдә едилмишдир.

Биз бу күн Түркиянин һөјатына бахаркән чох марағлы бир мәнзәрә илә растлашырыг. Бу мәнзәрәни түрк халгынын өзү јаратмышдыр. Бу күн бу барәдә данышаркән Түркиянин мәрһум президенти Тургут Өзалы јада салырыг. Онун атдығы аддымлар сәјәсиндә Түркия Чүмһуријјәтиндә игтисадијјат бөјүк сычрајыш јолу кечмишдир. Түркия Чүмһуријјәтинин көркәмли сијаси хадими, әзиз достумуз һөрмәтлү Сүләј-

ман Дамирәлин бөйүк фәалийәти нәтижәсиндә өлкәдә мұһүм дөјишикләр олмушдур. Бу күн Түркия һөкүмәтинә башчылыг сдөн өзиз гонагымыз, бачымыз, һөрмәтли ханым Тансу Чилләрин дәвләт вә сijasи фәалийәти нәтижәсиндә, һөкүмәтин рәһбәри кими апардыгы бөйүк сijasетин вә игтисади ислаһатларын сажәсиндә Түркия Чүмһурийјәти мұһүм наилийәтләр әлдә етмишдир. Бу күн бурада биз вә бүтүн азербайжанлылар түрк халгынын, Түркия Чүмһурийјәтинин әлдә етдији наилийәтләрн өз уғурларымыз кими гәбул едир, севинирик вә бу наилийәтләр мұнасибәтилә өз гардашларымыз, Түркиянин дәвләт вә һөкүмәт башчыларыны үрәкдән тәбрик едирик.

Түркия илә Азербайжан арасында әлагәләр XX әсрин әввәлләриндән башлајараг даһа да инкишаф етмишдир. 1918-чи илдә Азербайжанда илк демократик республика јаранан заман онун әсас дајагларындан бири олан илк демократик чүмһурийјәтимизи таныјан вә она јардым сдән өлкә олмушдур. Сонрагы дөвләрдә өлкәләримиз арасындагы бу әлагәләрн бәзи сәбәбләрдән — Азербайжанын Сәветләр Бирлијинин тәркибиндә олмасы сәбәбиндән четинләшмәсинә бахмајараг, халгларымызын бир-биринә олан һүсн-рәғбәти, мұнасибәти һеч вахт кәсилмәјибдир. Бу илләрдә биз Түркиягә бөйүк һәсрәтлә бахмышыг. Даим Түркия илә марагланмышыг, гардаш өлкәдә баш верән һадисәләри гәлбимиздә һисс етмишик. Онун наилийәтләринә сәвинмишик, һәјатында баш верән фәһиәләрә ағрымышыг, инчимишик. Мән буну дејәркән бөйүк Мустафа Камал Ататүркүн сөзләри јадыма дүшүр. О дејирди: “Азербайжан күләрсә биз дә күләрик, Азербайжан үзүләрсә биз дә үзүләрик”. Бу сөзләр Түркия Чүмһурийјәтинин Азербайжана олан мұнасибәтинин өн парлаг ифадәсидир.

Бу күн бурада мән Азербайжан халгынын ирадәсини ифадә сдәрәк дејирәм ки, Түркия күләрсә Азербайжан да күләчәк, Түркия инчијәрсә, сыхыларса, ағлајарса Азербайжан да инчијәчәк, сыхылачаг, ағлајачагдыр. Бу сөзләр сон илләрн сынагындан кечиб кәлмишдир. Азербайжан Республикасынын башына бөйүк бәлалар кәлән заман, 1988-чи илдән Ермәнистанын торпагларымызә тәчавүзү башлајан күндән Түркия ичтимаийәтиндә, гардаш өлкәнин һәр јериндә Азербайжана олан мұнасибәтләр чошмуш, артмыш, Түркиянин үрәји Азербайжанла бир дејүн-мүш, дост өлкәдә республикамызын һәјаты илә даим марагланмышлар.

О илләрдә Түркиядә кечирилән митингләр, топлантылар јахшы јадымыздадыр. Түркияли кәнчләрин күчәләрә, мејданлара чыхмасы, һәјәчанларынын чошмасы, халгымызла һәмрәј олмасы, Азербайжан халгына гаршы едилән һәрби тәчавүзә с’тираз етмәләри — бунларын һамысы халгымызын јадашына һәкк олубдур. Биз бунлары һеч вахт унутмајачагыг.

1990-чы илин 20 Јанвар фәһиәси — Азербайжан халгы өз суверенлији уғрунда мұбаризә апараркән, милли азадлыгы уғрунда ајага галхаркән, мұстәгиллик газанмаг үчүн чалышдыгы заман Азербайжана Совет империјасынын ордусу тәрәфиндән һәрби тәчавүз олду. Халгымызә чох бөйүк зәрбәләр вурулду. Азербайжан кими, Түркия дә бу фәһиәли һадисәгә кәрә ағлады, сызлады. Ејни заманда, Азербайжана едилмиш бу һәрби тәчавүзә гаршы Түркиянин һәр бир кушәсиндә с’тираз чыхышлары олду, гәзетләр бу барәдә јазды, теләвизија вә радиода бу һагда верилишләр кетди. Јәни Азербайжан халгынын азадлыг уғрунда мұбаризәсинә Түркия дәстәк верди.

Она кәрә дә биз һәр бир түрк вәтәндашынын Азербайжана олан мұнасибәтини јүксәк гијмәтләндиририк. һәр бир вәтәндашын мұнасибәтиндән Түркиядәки сijasи партијаларын, дәвләт вә һөкүмәт башчыларынын мұнасибәти јараныр. Биз бунлары јүксәк гијмәтләндиририк. Ән башлычасы исә 1991-чи илин сонунда Азербайжан дәвләт мұстәгиллијини әлдә сдән кими дүнја дәвләтләри ичәрисиндә биринчи олараг Түркия республикамызын мұстәгиллијини таныды вә һәмн дөврдән һәр бир аддымы атаркән өлкәмизә көмәк етди, јардымчы олду. Бүтүн өлкәләрин јанында, бејнәлхалг аләмдә Азербайжана әл тутан, көмәк дуран Түркия Чүмһурийјәти, онун сәләһијјәтли нұмајәндәләри олду. Буну биз һеч вахт унутмајачагыг.

Једди илдән бәри давам сдән мұһарибә заманы Түркия бизимлә бир ләвгәдә дурмушдур. Ермәнистанын бу тәчавүзкарлыгыны писләмишдир. Түркиянин бу өлкәгә мұнасибәти Ермәнистанын Азербайжана олан мұнасибәти әсасында мұәјјәнләшдирилмишдир. Хатиримдәдир, Парисдә бејнәлхалг топланты оларкән кечирилмиш мәтбуат конфрансында бир ермәни мұхбири Түркия президенти һөрмәтли Сүләјман Дамирәлә суал верди: “Сиз нә үчүн Ермәнистанла мұнасибәтләри јахшылашдырмырсыныз, ахы биз гоншу өлкәләрик”. Сүләјман Дамирәл она чох дә-

јерли чаваб веререк деди ки, “сиз нә вахт Азербайжан илә мунасибәтләри нормаллашдырачагынызса, Түркия дә о вахт Ермәнистан илә өз мунасибәтләрини нормаллашдырачагдыр”.

Биз бунлары жүксәк гијмәтләндиририк. Бу фикирләр бизим дүнән вә бу күн апардығымыз данышыгларын әсас мәркәзиндә дурурду. Түркия вә Азербайжан арасында достлуг вә гардашлыг әлагәләри, онларын кәләчәк инкишаф јоллары вә истигамәтләри, республикамызын ағыр вәзијјәтдән чыхмасы үчүн көрүләчәк тәдбирләр, мунагишәнин сүлһ јолу илә һәлл олунмасы барәдә өзиз гонағымыз ханым Тансу Чилләр өз мөвгејини бир даһа гәти билдирди — бу күн буну мөтбуат конфрансында да ифадә етди — вә әминәм ки, онун мөвгеји Түркия халгынын, Түркия һөкүмәтинин мөвгеји кими даим белә олачагдыр.

Республикамызын ән бөјүк проблеми Ермәнистанын әлкәмизә һәрби тәчавүзүдүр. Биз тәчавүздән хилас олмаг истәјирик, Азербайжан үч ил јарымдыр ки, мүстәгил дәвләт кими јашајыр вә азадлығы жүксәк наијјәт вә мәнәви сәрвәт кими гијмәтләндирир. Халғымыз, бүтүн ичтимаијјәтимиз вә мән бир президент кими Азербайжанын мүстәгиллијинин әбәди олмасы уғрунда чалышырыг вә чалышачагыг. Биз өз мүстәгиллијимизи вә азадлығымызы һеч вахт әлдән вермәјәчәјик.

Бунун үчүн Азербайжан Республикасынын әрази бүтөвлүјү бәрпа олунмалыдыр. Ермәнистанын республикамыза гаршы һәрби тәчавүзү, нәтичәсиндә торпагларымызын 20 фаизиндән чоху Ермәнистан силаһлы гүввәләри тәрәфиндән ишғал едилиб, Азербайжанын әрази бүтөвлүјү позулубдур. Азербайжан халгынын һәјатында бөјүк иткиләр олубдур. Ишғал олунмуш әразиләрдән бир милјондан артыг вәтәндашымыз дидәркин дүшүб, гачгын вәзијјәтиндәдир. Ишғал алтында галан 700-дән артыг шәһәр, гәсәбә, сәнајә, кәнд тәсәррүфаты мүәссисәләри, хәстәханалар, мәктәпләр, китабханалар, мәдәнијјәт објектләри, инсанларын гуруб-јаратдыгы евләр, тарихи абидәләр Ермәнистан силаһлы гүввәләри тәрәфиндән дағдылыбдыр. Азербайжан халгына бөјүк зәрбәләр вурулубдур. Биз бу чәтинликләрә дөзүрүк.

Гачгын дүшмүш вәтәндашларымыз ағыр вәзијјәтдә јашајырлар. Бу күн биз һөрмәтли гонағымыз ханым Тансу Чилләрлә бирликдә онларла көрүшәркән һәмин адамларын һөрмәтли гонаға севкисинин, мөһәббәтинин шаһиди олдуғ. Ејни заманда онларын нә гәдәр ағыр вәзијјәтдә

јашадығыны көрдүк.

Биз бу ағыр күнләрдән чыхмаг истәјирик. Она көрә дә биз кечән илин мајында атәшкәс барәдә сазиш әлдә етмишик. Он үч ајдан артыгдыр ки, атәшкәс дәврүндә јашајырыг. Биз бу мүддәтдән бөјүк сүлһүн әлдә олунмасы үчүн истифадә едирик. Е’тибарлы сүлһ әлдә едилмәсинә чалышырыг. Мүһарибә истәмирик, биз сүлһ истәјирик вә бу мунагишәни сүлһ јолу илә сона чатдырмаг истәјирик. Она көрә бир чох аддымлар атмышыг вә бундан сонра да атачагыг.

Бу мәсәләләр бејнәлхалг тәшкилатлар чәрчивәсиндә, Минск гурупу чәрчивәсиндә һәлл олунур. Бу мәсәләләрин һәлли үчүн Түркия Чүмһуријјәти даим бизә дајағ олур, көмәк едир. Анчаг бу күн мән бир даһа демәк истәјирәм ки, биз мүһарибә истәмирик. Буну Азербайжан халгы билир. Гој дүнја да билсин. Биз һеч бир әлкәнин торпагына кәз дикмәмишик. Анчаг өз торпағымызын бир гарышыны да башгасына вермәјәчәјик. Торпагларымызын ишғал олунмасына дөзә билмәрик. Бу мәсәләнин сүлһ јолу илә һәлл олунмасыны, Азербайжанын әрази бүтөвлүјүнүн тәмин едилмәсини, республикамызын сәрһәдләринин тохунулмазлығынын горунмасыны истәјирик. Биз чалышырыг ки, гачгын дүшмүш вәтәндашларымыз өз јурдуна, елиңә, обасына гајытсынлар.

Азербайжан сүлһсәвәр дәвләтдир. Биз сүлһ јолу илә кедирик. Халғымыз сүлһсәвәр халгдыр. Анчаг бүтүн дүнја да билсин ки, биз торпагларымызын бир гарышыны да һеч кәсә вермәјәчәјик вә әразиләримизин азад олунмасы үчүн сон дахла ганымыза гәдәр чалышачаг вә вурушачагыг.

Әминәм ки, бизим бу әдаләтли вә һагг ишимиздә түрк халгы, Түркия Чүмһуријјәти вә ичтимаијјәти индијә гәдәр олдуғу кими, бундан сонра да бизимлә олачаг, бизә дајағ дурачаг вә бу ағыр шәраитдән чыхмағымыз үчүн әлиндән кәләни әсиркәмәјәчәкдир.

Мүстәгил дәвләт олараг биз Азербайжан торпағында демократик гуручулуг јолу илә кедирик. Республикамызда сивилизасијалы чәмијјәт гуруруг. Азербайжанын мүстәгиллијини бу јолла инкишаф етдиририк.

Азербайжанын иғтисадијјатында бөјүк дәјишикликләр әмәлә кәлибдир. Бу, республикамызын базар иғтисадијјаты јолуна кечмәси илә әлагәдардыр. Бир чох аддымлар атмышыг. Ән бөјүк аддым өзәлләшдирмә барәдә програмын тамамланмасыдыр. Әминәм ки, бу програмы ја-

хын вахтларда әмәли олараг һәјата кечирмәјә башлајачагыг. Игтисадиј-
јатын бүтүн саһәләриндә, о чүмләдән ағрар бөлмәдә дә ислаһатлар апа-
рырыг. Бунларын һамысы Азәрбајчанын игтисадијјатыны бөјүк јола чы-
харачаг, дүңја игтисадијјатына бағлајачагдыр. Биз бүтүн саһәләрдә —
һәм дәвләт гуручулуғунда, һәм дә игтисади һәјатда демократик дәји-
шикликләр едирик. Бу јол сынагдан чыхмыш јолдур. Бу јолу Түрkiјә
Чүмһуријјәти, демократија вә игтисадијјат саһәсиндә инкишаф етмиш
өлкәләр кечмишләр. Биз дә һәмин јолу кедирик. Бу јолда биз инкишаф
етмиш өлкәләрин, Түрkiјәнин тәчрүбәсиндән истифадә едирик. Түрki-
јәнин тәчрүбәси бизим үчүн чох әһәмијјәтли мәнбәдир.

Республикамызын һәр јериндә демократик принципләри бәргәрар
дирик вә бундан сонра да едәчәјик. Бу ил нојабрын 12-нә Азәрбајчан-
да парламент сечкиләри тәјин олунуб. һәмин сечкиләр там демокра-
тик шәраитдә һазырланыр вә кечириләчәкдир. Азәрбајчанда чохлу пар-
тија фәалијјәт кәстәрир. Мәтбуат азадлығы вардыр. Инсан азадлығы
тамавилә бәргәрар олмушдур. Бүтүн азадлығлар тәмин олунмушдур.
Сијаси плүрализм ичтимаи һәјатымызын әсасыны тәшkil едир. Бу
принципләр әсасында парламент сечкиләринә кедирик вә мүстәгил
Азәрбајчанын јени, демократик парламентини јарадачагыг. һәмин күн
һәм дә үмумхалг сәсвермәси јолу илә мүстәгил Азәрбајчанын јени, де-
мократик конститусијасы гәбул олуначагдыр.

Шүбһәсиз ки, бу аддымлар Азәрбајчан Республикасыны даһа да
ирәли апарачаг вә дүңја мигјасында дәвләтимизи демократик, азад бир
өлкә кими даһа јүксәк сәвијјәгә галдырачагдыр. Әминәм ки, гаршымыз-
да дуран бу вәзифәләри лајигинчә јеринә јетирәчәјик вә 1995-чи ил
бизим үчүн бөјүк дәјишликликләр или олачагдыр. Бу тәдбирләри һәјата
кечирмәк үчүн дост өлкәләрин, о чүмләдән дә Түрkiјәнин көмәјинә
еһтијачымыз вардыр. Умидварам ки, биз һәмишә бу көмәкдән фәјдала-
начагыг.

Бу күн мән бир даһа гејд етмәк истәјирәм ки, һөрмәтли ханым
Тансу Чилләрин Азәрбајчана етдији рәсми сәфәр заманы биз мүһүм
мәсәләләри музакирә етмишик вә әһәмијјәтли разылыға кәлмишик.
Бунларын әсасында күман едирәм ки, өлкәләримиз арасында олан әла-
гәләр даһа да инкишаф едәчәкдир. Биз Түрkiјә Чүмһуријјәти үчүн иг-
тисади, сләчә дә диқер саһәләрдә һәм дост, һәм дә сәтибарлы тәрәфдаш

олмаг истәјирик. Күман едирәм ки, биз буна да наил олачагыг. Бунла-
рын һамысыны бу күн бурада бүтүн Азәрбајчан ичтимаијјәтинә
чатдыраркән бир даһа Түрkiјә Чүмһуријјәтинә вә халғына, онун чох
көркәмли нүмајәндәси, әзиз бачымыз ханым Тансу Чилләрә дә
билдирирәм. Бу күн шәһәримизин күчәләриндә сакинләр әзиз гонағы-
мызы бөјүк мәнәббәтлә вә севки илә гаршылајырдылар. Мүмкүн гәдәр
ону јахындан көрмәјә вә саламламаға чалышырдылар. Она өз хош мү-
насибәтләрини билдирмәк истәјирдиләр. һәмин бу бахышлар, көрүш-
ләр, инсанларын марағы Азәрбајчанын Түрkiјәгә, түрк халғына һөрмә-
ти, мәнәббәти, севкиси вә истәјидир. Бу һөрмәтлә, бу мәнәббәтлә вә бу
истәклә биз Түрkiјәдән кәлән әзиз гонағларымызы гәбул едир вә ејни
истәклә дә әзиз бачымыз Тансу Чилләрә көрүшүрүк. Бунунла да бү-
түн түрк халғына гаршысында дуран вәзифәләрин һәјата кечирилмә-
синдә уғурлар арзулајырыг.

Һөрмәтли бачымыз, Азәрбајчана етдијиниз бу сәфәрә көрә мән сизә
бир даһа тәшәккүрүмү билдирирәм. Сизә чансағлығы, хошбәхтлик, сә-
адәт вә бөјүк ишиниздә уғурлар арзулајырам. Сағ олун!

АЗӘРБАЈЧАНЫ ВӘ РУСИЈАНЫ ЗӘНКИН ТАРИХИ ОЛАН ДОСТЛУГ ТЕЛЛӘРИ БАҒЛАЈЫР

(14 ијул “Күлүстан” сарајы)
1995

Һөрмәтли чәнаб Шүмејко!

Һөрмәтли гонағлар!

Һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Русија Федерасијасы Шурасынын сәдри мөһтәрәм Владимир Флип-
пович Шүмејко башда олмагла Русија Федерасијасынын парламент нү-
мајәндә һејәти икинчи күндүр ки, Азәрбајчандадыр. Русија илә Азәр-
бајчан арасында достчасына гаршылығлы мүнасибәтләр мүһүм вә
санбаллы амилдир. Мән Русија Федерасијасынын парламент нүмајәндә
һејәтини Азәрбајчанда үрәкдән саламлајырам, онларын кәлиши вә
артыг көрә билдијимиз ишлә әлағәдар дәриндән мәннун олдуғуму бил-
дирирәм. Умидварам ки, бу сәфәр Русија илә Азәрбајчан арасында

достлуг мүнәсибәтләринин даһа да мөһкәмләnmәсинә хидмәт едәчәкдир. Сон илләр, Азәрбајчан дәвләт мүстәгиллији әлдә етдији вахтдан бәри бу һејәтин, Русија Федерасијасынын Азәрбајчана кәлән јүксәк сәвијјәдә илк парламент нүмәјәндә һејәти олдугуну сәјләсәм, мәнчә, јанылмарам. һәтта дејәрдим ки, бу, үмүмијјәтлә, белә јүксәк сәвијјәдә илк дәвләт нүмәјәндә һејәтидир. Биз буну јүксәк гijмәтләндирир вә һесаб едирик ки, бу сәфәр Русија илә Азәрбајчан арасында достлуг мүнәсибәтләриндә мөһз мөрһәләдир. Бир даһа үмидвар олдугуму билдирирәм ки, бу сәфәр, бу көрүшләр, бу данышыглар әлкәләримиз арасында, дәвләтләримиз вә халгларымыз арасында достлугун вә әмәкдашлыгын даһа да мөһкәмләnmәсинә хидмәт едәчәкдир.

Русија зәнкин чохәсрлик тарихә маликдир. Рус халгы, Русија дүнја сивилизасијасына көркәмли төһфә вермишләр. Одур ки, өзүнүн чохәсрлик тарихи әрзиндә Русија дәвләти дүнја бирлијиндә лајигли јер тутмушдур. Совет Иттифагы парчаландыгдан сонра Русија өз дәвләтчилијини бәрпа етмишдир. Русијада дәвләтчилији даһа да мөһкәмләтмәк, һүгуи демократик дәвләт гурмаг үчүн, әһалинин һәјат сәвијјәсинин јүксәлмәсинә вә тәбии олараг, Русијанын дүнјада игтисади чөһәтдән инкишаф етмиш дәвләтә чеврилмәсинә јөнәддилмиш азад базар игтисадијјатыны инкишаф етдирмәк үчүн әсаслы тәдбирләр көрүләр.

Биз Русијада ичтимаи-сијаси һәјатын демократикләшдирилмәси, демократик һүгуи дәвләт гурулмасы саһәсиндә көрүлән бүтүн тәдбир вә ишләри, азад базар игтисадијјатынын Русијада мөһкәм бәргәрар олмасы үчүн едилән һәр шеји үрәкдән алгышлајыр вә дәстәкләјирик. Биз өзүмүз, мүстәгил Азәрбајчан Республикасы да бу јол илә кедир вә Русијада һәјата кечирилән бүтүн тәдбирләрә, бир тәрәфдән, бөјүк тәчрүбә кими бахыр вә бу тәчрүбәдән фајдаланырыг, диқәр тәрәфдән исә, бу тәдбирләри истәр игтисадијјат саһәсиндә, истәрсә дә дәвләтләрарасы мүнәсибәтләримизин диқәр бүтүн саһәләриндә кәләчәк интеграсија үчүн имкан кими гijмәтләндиририк.

Азәрбајчаны вә Русијаны зәнкин тарихи олан достлуг телләри бағлајыр. Бу тарих илләрлә дејил, он илләрлә, әсрләрлә һесабланыр. һәмин дәвр әрзиндә халгларымыз арасында сых гаршылыглы мүнәсибәтләр, халгларымызын һәјатынын бүтүн саһәләриндә мөһкәм достлуг әлағәләри јаранмышдыр. Биз мөдәнијјәт, елм, төһсил саһәсиндә, сәнајә-

нин јарадылмасы, аграр бөлмәдә гуручулуг саһәсиндә, бүтүн саһәләрдә Азәрбајчана Русија васитәсилә кәтирилмиш нә варса, һамысыны јүксәк гijмәтләндиририк. Биз буну хүсусилә гijмәтләндиририк ки, халгымыз мөһз Русијанын көмәји илә, рус халгынын көмәји илә дүнја, Гәрб сивилизасијасына говушмуш вә төһсил, елм вә мөдәнијјәт саһәсиндә, зәннимчә, јүксәк сәвијјәдә галхмышдыр.

Биркә јашадыгымыз бир чох онилликләр әрзиндә халгларымыз арасында, тәқрар едирәм, сых достлуг мүнәсибәтләри јаранмышдыр. Бу мүнәсибәтләр мөһкәм әсаса маликдир вә халгымызын, республикамызын әһалисинин бөјүк әксәријјәтинин гәлбинә, үрәјинә дахил олмушдур. Биз буну бөјүк сәрвәт, бөјүк наилијјәт һесаб едирик. Одур ки, кечмишдә халгларымыз арасында гаршылыглы мүнәсибәтләрдә әлдә едилмиш нә варса, һамысыны вә газанылмыш бүтүн наилијјәтләри јүксәк гijмәтләндиририк. Биз бу достлуг мүнәсибәтләрини мөһкәмләтмәји вә инкишаф етдирмәји зәрури сајырыг. Тәбиидир ки, инди јени шәраитдә, һәм мүстәгил суверен Русија шәраитиндә, һәм дә мүстәгил суверен Азәрбајчан шәраитиндә.

Демәк олар ки, бу илләр әрзиндә дә, — мән Азәрбајчанын мүстәгил дәвләт олдугу вахтдан бәри кечән дәврү нәзәрдә тутурам, — гаршылыглы мүнәсибәтләримиз, бәлкә дә, һәмишә сәлис, һәмишә рәван олмашмышдыр. Көрүнүр, буна сәбәб кечмишдә бурахылмыш бу вә ја диқәр сөһвләрдир. Буна бахмајараг, халгларын бир-биринә, адамларын оир-биринә мүнәсибәтләри дәјишмәмишдир. Адамлар сәмини дүјгуларыны итирмәмиш, әлағәләри кәсмәмиш вә онилликләр әрзиндә мүнәсибәтләримизи сәчијјәләндирмиш олан чөһәтләри итирмәмишләр. Буна көрә дә дејә биләрик ки, чәтинликләрә бахмајараг, о илләрдә дәвләтләрарасы мүнәсибәтләримизин инкишафы илә, игтисадијјат, елм, мөдәнијјәт, техника саһәсиндә дә мүнәсибәтләримизин инкишафы илә сәчијјәләнмишдир.

Бүтүн бунлар даһа сых мүнәсибәтләрә малик олмаг үчүн јахшы әсас, јахшы зәминдир. Биз Азәрбајчанда буну истәјирик. Тәқрар едирәм, Азәрбајчан Русија илә бир чох он илләрдән, әсрләрдән бәри бағлыдыр. Биз истәјирик ки, бу әлағәләр олсун, инкишаф етсин вә мөһкәмләнсин. Русија бизим үчүн һәм бөјүк шимал гоншудур, һәм дә Русија халгы бизим үчүн дост халгдыр.

Одур ки, буну нәзәрә алараг, мүнәсибәтләримиз — инди достлуг характери дашыјан мүнәсибәтләримиз даһа да мөһкөмләнмәли вә даһа инкишаф етдирилмәлидир. Мәмнунлугла демәк олар ки, сон илләр аз иш көрүлмәмишдир. Москвада Русија Федерасијасынын президенти һөрмәтли чәнаб Борис Николајевич Јелтсинлә, баш назир һөрмәтли чәнаб Виктор Степанович Черномырдинлә, Русија парламенти палаталарынын сәдрләри, о чүмлөдән Федерасија Шурасынын сәдри, бизим мөһтәрәм гонағымыз чәнаб Владимир Филиппович Шумејко илә, Русијанын назирләри, дәвләт органларынын рәһбәрләри илә бир чох көрүшләр кечирилмишдир. Биз миннәтдарлыг һисси илә гејд едирик ки, Русија Федерасијасынын назирләри, дәвләт органларынын рәһбәрләри сон вахтлар биздә олмушлар. Истәр Азәрбајҗанда, истәр Москвада, истәрсә дә диқәс өлкәләрдә көрүшләр заманы, хусусән мөним Борис Николајевич Јелтсинлә көрүшләрим заманы биз мүнәсибәтләримизин даһа да инкишаф тапмасы илә бағлы мәсәләләри музакирә етмәк имканына малик олмушуг вә белә бир јекдил рәјә кәлмишиқ ки, бу мүнәсибәтләр әввәлки нәсилләрин јаратдыглары нә варса, бунларын әсасында, инди нәјимиз варса, бунларын әсасында инкишаф етдирилмәли вә мөһкөмләндирилмәлидир. Биз буна чалышырыг. Биз буну истәјирик.

Она көрә дә биз Русија Федерасијасынын парламент нүмајәндә һејәтини бөјүк достлуг вә дәрин мөһәббәт һисси илә гаршылајырыг. Биз белә һесаб едирик ки, Азәрбајҗанда да, Русијада да, башга өлкәләрдә дә әлагәләр даһа тез-тез, даһа нәтичәли олмалыдыр. Биз буна чалышырыг вә чалышачағыг, чүнки Азәрбајҗан илә Русија арасындакы мүнәсибәтләр достлуг характери дашыјыр. Биз истәјирик ки, бу мүнәсибәтләр һәмишә гардашлыг мүнәсибәтләри олсун. Диқәс тәрәфдән исә бу мүнәсибәтләрин биздән өтрү, зәннимчә, Русијадан да өтрү стратеги әһәмијәти вар.

Она көрә дә дүнән ахшам вә бу күн Владимир Филиппович Шумејко илә, нүмајәндә һејәтинин башга үзвүләри илә көрүшләр заманы — бу көрүшләр исә һәм мөнимлә, һәм парламентдә, һәм бизим парламентин сәдри Рәсул Гулијевлә, назирләрлә, баш назирлә олмушдур вә сабаһ давам етдириләчәкдир — музакирә етдijимиз мәсәләләр, зәннимчә, мүнәсибәтләримизин угурла инкишаф етдирмәјә көмәк кәстәрәчәкдир. Биз бир чох мәсәләдә разылыға кәлмишиқ. Үмидварам ки, бу кө-

рүшләр, сөһбәтләр, данышыглар әмәли нәтичәләрини верәчәкдир.

Бир даһа дејирәм ки, Азәрбајҗан рәһбәрлијинин ваһид рәји беләдир: Бизә дост өлкә олан Русија илә бу достлуг мүнәсибәтләрини дәринләшдирмәк вә инкишаф етдирмәк лазымдыр. һәм бу әсрдә, һәм та өтән әсрдә бизи бир чох телләрлә бағлајан әлагәләримиз јахшы бү-нөврә, јахшы базадыр вә бундан истифадә етмәјимизи тәләб едир.

Мәсәләләр, проблемләр чохдур. Лакин биздән өтрү ән мүһүм проблем муһарибә вәзијәтиндән чыхмаг, Ермәнистан илә Азәрбајҗан арасында једди илдән бәри давам едән мунагишәни дајандырмаг вә әлбәт-тә, Ермәнистан Республикасынын Азәрбајҗана гаршы тәчавүзүнүн нәтичәләрини ләғв етмәкдир. Бу тәчавүз нәтичәсиндә Ермәнистан силаһлы бирләшмәләри Азәрбајҗан әразисинин 20 фаизини ишғал етмиш, һәммин торпаглардан Азәрбајҗанын бир милјон вәтәндашы говулмушдур вә онлар инди чох агыр шәраитдә, гачгын вәзијәтиндә јашајырлар. Биз Ермәнистанла тарихән гоншујуг. Мүнәсибәтләримизин тарихиндә мунагишәләр олмушдур. Лакин тарих Азәрбајҗан вә Ермәнистан арасындакы мүнәсибәтләри даһа чох достлуг мүнәсибәтләри кими сәчијәләндирир. Индики мунагишә Азәрбајҗан үчүн ән агыр, ән дөһшәтли мунагишә олмуш, Азәрбајҗан Республикасына, Азәрбајҗан халгына чох бөјүк зәрәр вурмушдур. Биз чохлу инсан итирмишиқ, вәтәндашларымызын он илләрлә чәтин шәраитдә, кәркин әмәк һесабына гуруб-јаратдыгларынын һамысы ишғал олунмуш әразиләрдә дағыдылмыш, талан едилмишдир.

Тәбии ки, бүтүн бунлар биздән өтрү бөјүк иткидир. Азәрбајҗан халгынын гәлбинә вурулан агыр јарадыр. Бунула белә биз јаранмыш вәзијәти реалистчәсинә гијмәтләндирир вә белә һесаб едирик ки, мунагишәјә јалныз сүлһ јолу илә сон гојмаг олар. Она көрә дә биз өтән илин мајында атәшкәс һаггында сазиши имзаладыг. Он дөрд ајдыр ки, атәшкәс режими давам едир. Биз дөфәләрлә демишиқ вә бу күн дә мән бир даһа бәјан едирәм ки, Ермәнистан илә Азәрбајҗан арасында узунмүддәтли мөһкәм сүлһү тәмин едән Бөјүк Сүлһ Сазиши имзалананадәк биз бу өһдәлијә әмәл едәчәјик. Сүлһ сазиши исә тәбии ки, Азәрбајҗанын әрази бүтөвлүјүнү, сөрһәдләринин тохунулмазлыгыны, мүстәгил Азәрбајҗан Республикасынын суверенлијини тәмин етмәлидир.

Башга сөзлә, Ермәнистан силаһлы бирләшмәләрини ишғал олунмуш

бүтүн әразиләрдән чыхарылмасындан, Азәрбајчан вәтәндашларының: оз доғма јерләринә гәјтарылмасындан, онларын нормал јашајышы үчүн шәраит јарадылмасындан вә бир даһа дејирәм, Азәрбајчанын бејнәлхалг миғјасда танынмыш сәрһәдләринин тохунулмазлыгынын тәмин едилмәсиндән сәһбәт кедир.

Биз сүлһсәвәр өлкәјик, Азәрбајчан халгы сүлһсәвәр халгдыр. Биз өүтүн халгларла, хүсүсән һәмсәрһәд, гоншу олдуғумуз, тарихән ән'әнәви әлагәләр сахладығымыз өлкәләрлә, халгларла достлуг вә гаршылыгы алашма шәраитиндә јашамағ истәјирик. Бунунла јанашы, һамы билмәлидир ки, биз һеч кимә бир гарыш да олсун торпағымызы күзәш-тә кедә билмәрик. Әкәр дүнја һәгигәтән бејнәлхалг һүгүг нормаларыны таныјырса, әкәр дүнјада инсан һүгүглары реал шәкилдә горунурса, онда һеч ким Азәрбајчанын бу күн дүшдүју вәзијјәтлә разылашмама-лыдыр. Бүтүн дүнја бирлијинин көзү гаршысында бир милјондан чох азәрбајчанлынын һүгүглары тапдаланмыш, инсанлар һәлак олмуш, биз бөјүк иткиләр вермишик. Бурадан бир гәдәр аралыда чәми бир нечә ил әрзиндә Шәһидләр хијабаны јаранмышдыр, орада дәфн олуналар әсәсән 20-25 јашлы, јәни һәјатдан наһам кетмиш чаванлардыр. Онлар Азәрбајчанын әрази бүтөвлүју, Азәрбајчанын суверенлији уғрунда һәлак олмуш, чанларындан кечмишләр.

Лакин белә вәзијјәт узун сүрә билмәз вә хүсүсән дә һәмишәлик да-вам едә билмәз. Она кәрә дә биз белә һесаһ едирик ки, Азәрбајчанын һәјатынын мүхтәлиф мәрһәләриндә мүһүм рол ојнамыш Русија бу күн дә һәмин мұнағишәнин арадан галдырылмасына, рекионумузда сүлһүн бәргәрар олунмасына өз төһфәсини вермәлидир. Јери кәлмиш-кән, демәлијәм ки, мұнағишәнин лап әввәлиндән Русија сүлһ јаратмағ вәзифәсини һәјата кечирир. Лакин тәәссуф ки, истәр бу сәјләр, истәрсә дә бејнәлхалг тәшкилатларын сәјләри, диқәр өлкәләрин сәјләри дәлә индијәдәк өз нәтичәләрини вермәмишдир. Зәннимчә, артығ он дөрд ај давам едән барышығ имкан вә әсас верир ки, һәм бејнәлхалг тәшкилатлар, хүсүсән дә мөһз Ермәнистан — Азәрбајчан мұнағишәси-нин арадан галдырылмасы үчүн АТӘТ-ин тәркибиндә јарадылмыш Минск групунун һәмсәдрләриндән бири олан Русија бу мәсәләнин гәти һәллинә мүһүм төһфәсини верә биләчәкдир.

Бир шәј ајдындыр, Азәрбајчан гоншу Ермәнистан Республикасы тә-

рәфиндән тәчавүзә мә'руз галмышдыр. Бир шәј ајдындыр, Азәрбајчан Республикасына бөјүк зәрәр вурулмушдур, биз чох шәј итирмишик. Лакин мұнағишәнин арадан галдырылмасы вә мөһкәм, узун сүрән сүл-һүн јаранмасы јәгин ки, заман кечдикчә букүнкү јаралары сағалда биләр. Бу мәсәләдә дә Русијанын ролу шүбһәсиз ки, әвәзсиздир. Мән бу фикри бу күн һөрмәтли Владимир Филиппович Шумејко илә сәһбә-тимдә демишәм. Мәсәләнин сон дәрәчә вачиб олдуғуну нәзәрә аларағ, инди бурада, Русијанын парламент нұмајәндә һәјәтинин шәрәфинә тәшкил олунмуш гәбулда да бир даһа тәқрар едирәм.

Бир даһа дејирәм, Русија илә Азәрбајчан арасында, рус халгы илә Азәрбајчан халгы арасында достлугун зәнкин тарихи вар. Белә наилиј-јәтләримизин олмасындан биз севинә биләрик. Биз үрәкдән арзулајы-рығ ки, әлдә едикләримизә әсасланарағ бу мұнасибәтләри давам вә тәқишаф етдирәк. Инди Азәрбајчанда да бөјүк дәјишикликләр баш верир. Русијада олдуғу кими, биздә дә демократик һүгүги дәвләт гуру-лур. Биз бүтүн адамлар үчүн азад чәмијјәт, сијаси плүрализм чәмијјәти јаратмағ истәјирик. Елә бир чәмијјәт ки, орада һәр бир адам өзүнү азад һисс едә, өз һәјаты үчүн вә тәбии ки, чәмијјәт, дәвләт үчүн бүтүн им-канларыны реаллашдыра билсин.

Нојабрда мүстәгил Азәрбајчан дәвләтиндә илк парламент сечкиләри кечириләчәкдир. һөрмәтли гонағларымыз, сизи әмин едирәм ки, бу сечкиләрин демократик принципләр әсасында, там азад кечирилмәси үчүн һәр шәј едиләчәкдир. Бу сечкиләрдә бүтүн партијалар вә һәр бир вәтәндаш там демократик әсасда иштирак едә биләчәкдир. Бу ил биз Азәрбајчанын Конститусијасыны, мүстәгил Азәрбајчан Республикасы-нын илк Конститусијасыны гәбул едәчәјик. Бир сөзлә, биз бөјүк дәји-шикликләрә доғру кедирик, өзү дә инамла кедирик. Бахмајарағ ки, сон үч илдә Азәрбајчанда вәзијјәтин сабитлијини поэмаға, Конститусијаја зидд әмәлләр төрәтмәјә, дәвләт чеврилиши етмәјә дәфәләрлә чәһд кәстәрилмишдир.

Лакин биз бүтүн бунлары арадан галдыра билдик. һәлә 1993-чү ил-дә јаранмыш вәтәндаш мұһарибәси төһлүкәсини арадан галдыра бил-дик. Конститусијаја, дәвләтә зидд јол тутмуш ајры-ајры гурупларын төрәтдикләри башға чәтинликләри дә арадан галдыра билдик. Бизим бу күн дә чәтинликләримиз, игтисади чәтинликләримиз, базар игтисадиј-

жатына кечидлө баглы четинликлөрүмиз, Чеченстандагы һадисәләр нәтижәсіндә Шимал сөрһәдимизин алты ајдан артыг багланмасы илә әләгәдар четинликлөрүмиз, бир чох башга четинликлөрүмиз вар. Лакин бүтүн бунлара бахмајараг, биз демократија принципләриндән, шөхсијјәтин азадлыгы принципләриндән кері чәкилмәјечәјик вә Азәрбајчанын бундан сонра да бу јолу инамла кетмәси үчүн һәр шеј едәчәјик. Тәбии ки, биз бу сәһәдә Русијанын тәчрүбәсиндән чох шеј кәтүрүрүк вә кәләчәкдә дә бу истигамәтдә тәчрүбә мүбадиләсинә еһтијачымыз вар. Белә һесаб едирик ки, Русија кими бөјүк өлкәдә топланмыш тәчрүбәни, биликләри вермәк үчүн бизә мөһз јардым вә көмәк чох лазымдыр.

Дөвләтләрарасы әләгәлөрүмиздә, Русија парламенти илә Азәрбајчан парламенти арасында јахшы мүнәсибәтләр јаранмышдыр. Билирсиниз ки, өтән ил Москвада Русија парламенти илә Азәрбајчан парламенти арасында сәзиш имзаланмышдыр. Русија парламенти Федерасија Шурасынын сәдри башда олмагла белә јүксәк сөвијјәдә мөһз парламент нүмајәндә һејәтинин Азәрбајчана сөфәри дә ону кәстәрир ки, дөвләтләрарасы мүнәсибәтлөрүмизин инкишаф етдирилмәси, халгымызын арасында достлуг вә гардашлыгын мөһкәмләндирилмәси үчүн парламентләр даһа мүһүм рол ојнајырлар вә ојнаја биләләр.

Бир даһа билдирмәк истәјирәм ки, биз Русијада көрүлән бүтүн ишләрә дәрин һөрмәтлә јанашырыг. Орада четин проблемләр һәлл олунур, лакин биз һесаб едирик ки, бунлар уғурла һәлл едилір. Үмидварыг ки, бу проблемләр һәлл едиләчәк вә Русија һәгигәтән јени Русијаја, демократик Русијаја, бүтүн өлкәләрә, хусусән бир чох онилликләр әрзиндә онунла достлуг вә јахын мүнәсибәтләр шөраитиндә јашајан халглара хејрхәһлыглар јанашан Русијаја чевриләчәкдир. Русија сүлһсөвәр өлкә олмушдур вә белә һесаб едирәм ки, һәмишә сүлһсөвәр олачаг, бу сүлһсөвәрлији илә јахын гоншулуг мүнәсибәтләри олан бүтүн башга халглара, о чүмләдән Азәрбајчана вә Азәрбајчан халгына көмәк вә јардым кәстәрәчәкдир.

Рус халгына, Русија дөвләтинә бир даһа һөрмәт вә еһтирамымы билдирир вә Русијанын, азад демократик Русијанын, рус халгынын, Русија дөвләтинин, Русија Федерасијасынын президенти, бизим бөјүк достумуз һөрмәтли Борис Николајевич Јелтсинин, инди бизим арамызда

олан Русија Федерасијасы парламент нүмајәндә һејәтинин, Русија Федерал Мәчлиси Федерасија Шурасынын сәдри, бөјүк достумуз, Русијанын гаршысында дуран нөһәнк вәзифәләрин һәјата кечирилмәси үчүн чох иш көрән, Русија илә Азәрбајчан арасында достлуг мүнәсибәтләринин мөһкәмләндирилмәси үчүн чох иш көрән инсанын, һөрмәтли Владимир Филиппович Шумәјконун шөрәфинә, бадә галдырырам. Сизин саглыгыныза!

(15 ијул "Күлүстан" сарајы)

1995

Һөрмәтли Владимир Филиппович!

Һөрмәтли гонаглар, ханымлар вә чәнаблар!

Биз Русија Федерасијасынын парламент нүмајәндә һејәтини достлуг һиссләри илә гаршыладыг. Бу гыса вахт әрзиндә, зәннимчә, сәмәрәли иш көрдүк. Елә бир иш ки, Русија илә Азәрбајчан арасында достлуг мүнәсибәтләринин кәләчәк инкишафында өз ролуну ојнајачагдыр. Бу күн гонагларымызы даһа бөјүк достлуг вә һөрмәт һиссләри илә јола салырыг.

Биз шадыг ки, белә јүксәк нүмајәндә һејәти кәлмишдир. Шадыг ки, Русија Федерасија Шурасынын сәдри, һөрмәтли Владимир Филиппович Шумәјко бу гыса вахт әрзиндә букүнкү реал һәјатымызын бәзи чәһәтләри илә шөхсән таныш ола билмишдир. Биз шадыг ки, онларын бурада көрдүкләри, чох әтрафлы сөһбәтлөрүмиз заманы һаггында данышдыгымыз мәсәләләр достларымызын, Владимир Филипповичин вә нүмајәндә һејәтинин башга үзвләринин Азәрбајчан һаггындакы, онун реал вәзијјәти, хусусән Азәрбајчанын артыг једди ил әрзиндә мәруз галдыгы тәчәвүзүн ағыр нәтичәләри һаггындакы тәсәвүрләрини кенишләндирир.

Нүмајәндә һејәти бу күн јола дүшүр. Үмидварам ки, белә јүксәк сөвијјәли илк сәфәр кәләчәкдә даһа тез-тез көрүшмәјимизин башлангычы олачагдыр. Јери кәлмишкән дејим ки, биз бу барәдә Владимир Филипповичлә шөртләшмишик. Јәгин ки, о јенә кәләчәк, Русијанын ди-кәр дөвләт хадимләри дә республикамыза сәфәр едәчәкләр. Биз ачыгыг, Азәрбајчан халгынын үрәји кенишдир. Биз бүтүн дүнјаја ачыгыг,

бизə дост олан өлкəжə — Русијаја ачыгыг. Биз достлуг, сүлһ истəжи-
рик, əдалəт истəжирик, сəмими достлуг мүнəсибəтлəри истəжирик. Елə
бу һисслəрлə дə Владимир Филипповичə, нүмəжəндə һеј'əтинин бүтүн
үзвүлəринə мұраһиəт едирəм. Бу һисслəрлə дə дејирик: Сизə јəхшы јол,
рус халгына, Русијаја чохлу саламлар, сизин өлкəһиздəки чохсајлы
достларымыза чохлу саламлар јоллајырыг. Тəшəккүр едирəм...

ЈУКСƏК СƏВИЈƏДƏ АЗƏРБАЈЧАН — УКРАЈНА ДАНЫШЫГЛАРЫ БАША ЧАТДЫ

ҺЕЈДƏР ƏЛИЈЕВИН НИТГИ
(27 ијул “Күлүстан“ сарајы)
1995

Чəнаб Украјна президенти, һөрмəтли Лeонид Данилович Кучма!

Һөрмəтли гонаглар!

Һөрмəтли ханымлар вə чəнаблар!

Украјна президентинин Азəрбајчана бу күн башланан рəсми сəфəри
республикамызын һəјатында мұһүм һадисəдир вə дəвлəтлəрарасы мүнə-
сибəтлəримизин даһа да инкишаф етмəсинə шүбһəсиз тəкан верəчəк-
дир. Украјна вə Азəрбајчан халглары арасында əлағəлəр зəнкин чох-
əсрлик тарихə маликдир. Бу əлағəлəр јазычыларын, алимлəрин, мұтə-
фəккирлəрин, мəдəһијјəт вə инчəсəнəт хадимлəринин əсəрлəриндə əк-
сини тапмышдыр. Бу əлағəлəр Украјна вə Азəрбајчанын шəһəрлəри,
рајонлары арасында, сəнајə мұəссисəлəри вə онларын коллективлəри
арасында итгисади, социал вə мəдəһи һəјатын бүтүн саһəлəриндə чох-
иллик əмəкдашлыгдə əксини тапмышдыр. Бу əлағəлəр јазычыларын,
шаирлəрин, бəстəкарларын əсəрлəриндə даһа парлаг əкс олунмуш вə
елə бир достлуг вə əмəкдашлыг көрпүсү јаратмышлар ки, бу көрпү
узун иллəрдəн, онилликлəрдəн вə əсрлəрдəн бəри халгларымызы бир-
лəшдирир вə достлуг мүнəсибəтлəри үчүн, сəмəрəли əмəкдашлыг үчүн
шəраит јарадыр.

Украјнанын əдəбијјат, инчəсəнəт хадимлəринин əсəрлəри Азəрбај-
чанда мəшһүрдур. Онларын чоху Азəрбајчан дилинə тəрчүмə едилмиш

вə кениш шəһрəт газанмышдыр. Тарас Шевченко, Иван Франко, Лесја
Украинка, Максим Рыльский, Микола Бажан, Александр Корнејчук, Олес
Гончар кими көркəмли Украјна јазычы вə мұтəфəккирлəринин, дикəр-
лəринин əсəрлəринин күллијјаты, дечилимиш əсəрлəри Азəрбајчан
дилинə тəрчүмə олунмушдур вə бир даһа тəкрат едирəм ки, бу əсəрлəр
кениш шəһрəтə маликдир вə тəбии олараг, Украјна халгынын һəјат вə
тарихини даһа јəхшы баша дүшмəјə, достлуг мүнəсибəтлəримизин даһа
да мəһкəмлəнмəсинə кəмəк едир.

Һəлə өтəн əсрдə, XIX əсрдə көркəмли Украјна јазычысы вə мұтə-
фəккири Николај Иванович Гулак мəшһүр Азəрбајчан шаирлəри вə
мұтəфəккирлəри Низами Кəнчəвинин “Искəндəрнамə”, Фүзулинин
“Лејли вə Мəчнун” посмаларыны, XIX əсрдə јашајыб-јаратмыш јазычы,
мұтəфəккир Мирзə Фəтəли Ахундовун əсəрлəрини Украјна, рус вə ал-
ман диллəринə тəрчүмə етмишдир. Белə мисаллардан чох чəкмəк
оларды. Лакин елə дејилəнлəр дə сүбүт едир ки, халгларымыз бир-
бириндəн узагдə јашасалар да, бир-бири илə сых бағлы олмушлар. Бу
күн халгларымыз арасында мөвчуд олан мүнəсибəтлəри дə, əслиндə,
мəһз һəмин əлағəлəр јаратмышдыр.

Бу күн һөрмəтли Лeонид Данилович Кучма Азəрбајчан нефт сəнајə-
синин нүмəжəндəлəри илə көрүшдү. Гыса сəһбəт əһсəсында мəлүм олду
ки, Азəрбајчан нефтчилəри илə Украјнанын сəнајə мəркəзлəри арасын-
да кениш əлағəлəр мөвчуддур. Бу əлағəлəр əслиндə бир чох ониллик-
лəр əрзиндə, əсрин əввəлиндəн, Азəрбајчанда, Бақыда нефт сəнајəси
сүр'əтлə инкишаф етмəјə башладыгы вахтдан бəри мөвчуддур. Бу əла-
ғəлəр Харьковла да, Днепропетровск илə дə, Николајевлə дə, Одесса илə
дə вə бир чох дикəр шəһəрлəрлə дə јарадылмышды. Бу əлағəлəр инди-
јəдəк мөвчуддур.

60-чы, 70-чи вə 80-чи иллəр Украјна илə Азəрбајчан арасында əла-
ғəлəрин кур инкишафы илə сəчијјевидир. һаымызын јадындадыр, нə
гəдəр фестиваллар, достлуг күнлəри, һабелə Азəрбајчанда Украјна əдə-
бијјаты вə инчəсəнəти күнлəри кечирилмишдир. һəттə һесабламаг белə
чəтиндир ки, Украјнанын нə гəдəр мəдəһијјəт, инчəсəнəт хадими Азəр-
бајчанда олмуш, Азəрбајчанын нə гəдəр əдəбијјат вə инчəсəнəт хадими
Украјнада олмушдур. Бир даһа тəкрат едирəм, бунларын һаысы елə
бөјүк сəрвəт, елə гиймəтли дəјəрдир ки, онлар халгларымыз тəрəфиндəн

топланмышдыр, бу күн вә кәләчәкдә мүнәсибәтләримиз үчүн әсасдыр.

Лакин бу күн мүнәсибәтләримиз принципчә башга характер дашы-
ыр. Украина мүстәгил дәвләтдир. Азәрбајчан да мүстәгил дәвләтдир.
Одур ки, биз өз дәвләтләрасы мүнәсибәтләримизи дүнја практика-
сында һамылыгла гәбул едилмиш принципләр әсасында гуруруг. Өзү дә,
зәннимчә, јакшы гурур, мүвәффәғијјәтлә гуруруг. Ири Авропа дәвләти
кими, бөјүк игтисади потенсиала, күчлү елми потенсиала вә гаршылыг-
лы әмәкдашлыг үчүн кениш имканлара малик олан өлкә кими Украина
биздән өтрү бөјүк мараг доғуруг. Белә дүшүнүрәм ки, Азәрбајчан да
Украина үчүн һеч дә аз мараг доғурмур.

Бизим үчүн чох мүһүмдүр ки, мүстәгил бир дәвләт кими Украина
мүстәгиллик мөвгеләриндә мөһкәм дурур вә өз дәвләтчилијинин, өз иг-
тисадијјатынын инкишафы үчүн фәал тәдбирләр көрүр. Биз Украинада
баш верән бүтүн просесләри изләјирик, һәм дә Украина халгына, мүс-
тәгил Украина дәвләтинә хош дүјүларла, бөјүк еһтирам һисси илә из-
ләјирик вә әминик ки, һазырда мүстәгил Украина дәвләтинин јолунда
дуран бүтүн чәтинликләр, бүтүн проблемләр уғурла арадан галдыра-
чагдыр.

Биз истәр Бирләшмиш Милләтләр Тәшкилатында вә АТӘТ-дә —
Авропада Тәһлүкәсизлик вә Әмәкдашлыг Тәшкилатында, истәр МДБ-
дә, истәрсә дә диқәр бејнәлхалг тәшкилатларда Украина илә фәал
әмәкдашлыг едирик. Буна көрә дә бу күн гејд етмәк хошдур ки, беј-
нәлхалг саһәдә, бејнәлхалг тәшкилатларда әмәкдашлығымыз әмәли
характер дашыыр, бир-биримизә хош тәсир бағышлаыр вә әсас јара-
дыр ки, белә әмәкдашлыг кәләчәкдә даһа мүвәффәғијјәтлә давам етди-
риләчәкдир.

Мән дедим ки, Украинада игтисади саһәдә, ичтимаи-сијаси һәјатда
бәзән мүрәккәб просесләр кедир. Лакин, тәқрар едирәм, биз әминик
ки, мүстәгил Украина бу мәрһәләни уғурла кечәчәк, мүстәгил дәвләтин
инкишафы үчүн лазым олан һәр шәјлә өз халгыны, өз чәмијјәтини та-
мамилә тәмин едәчәкдир. Биз буну јүксәк гіјмәтләндиририк ки, Ук-
рајна мүстәгиллик принципләриндә мөһкәм дурур, өз өлкәсинин әрази
бүтөвлүјүнү, сәрһәдләринин тохунулмазлыгыны гәтијјәтлә горујур. Бу
бахымдан Украинада вә Азәрбајчанда олан проблемләр мүөјјән дәрәчәдә
охшардыр. Буна көрәдә биз Украинада көрүлән ишләрә бөјүк һөрмәтлә

јанашырыг.

Мүстәгил Азәрбајчан дәвләти гаршысында, республикамызын гар-
шысында да чохлу мүрәккәб проблем дурур. Тәқрар едирәм, онлар Ук-
рајнада кедән просесләрлә, Украинада гаршыја чыхан проблемләрлә чох
охшардыр. Украина да демократик дәвләт, демократик чәмијјәт гурур,
базар ислаһатлары кечирилмәси јолу илә кедир, өз дәвләт мүстәгилли-
јини мөһкәмләтмәк јолу илә кедир. Бунлар Азәрбајчанда да едилір.
Биз демократик һүгүги дәвләт гуручулуғу јолу илә кедирик, демокра-
тик чәмијјәт јарадырыг, бүтүн саһәләрдә кениш игтисади ислаһатлар
кечирилмәси јолу илә кедирик. Дәвләт мүлкијјәтини өзәлләшдирмәк
һаггында бу јакынларда програм гәбул едилмишдир, аграр секторда
ислаһат апарылыр. Мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын парламен-
тинә сечкиләр нојабрын 12-нә тәјин олунмушдур, мүстәгил Азәрбајчан
Республикасынын Конститусијасы һазырланыр.

Бунула јанашы, бизим бөјүк бир проблемимиз, агыр проблемимиз
дә вар. Бу да ондан ибарәтдир ки, Азәрбајчан једди илдир Ермәнистан
Республикасы тәрәфиндән тәчавүзә мәруз галыр. Бу һәрби тәчавүз нә-
тичәсиндә Азәрбајчан әразисинин бир һиссәси — тәғрибән 20 фаизи
Ермәнистан силаһлы бирләшмәләри тәрәфиндән ишғал олунмушдур.
Ишғал едилмиш торпаглардан Азәрбајчанын бир милјондан чох вәтән-
дашы говулмушдур вә онлар чох агыр вәзијјәтдәдирләр, чадыр шәһәр-
чикләриндә јашаырлар, мөшәггәт ичиндәдирләр.

Бу күн һөрмәтли гонағымыз Леонид Данилович Кучма Зәнкилан,
Губадлы вә Чәбрајыл рајонларындан олан гачгынларын јашадыглары
кичик бир рајона кетмиш, орада чох тәсирли көрүш олмушдур. Гач-
гынлар бөјүк үмидлә Леонид Даниловичә мүрачиет едәрәк, онларын
доғма јерләринә гајытмаларына көмәк кәстәрмәсини хаһиш едиләр.
Адамлар даһа һеч нә истәмирләр, онлар һагг-әдаләт истәјирләр, истә-
јирләр ки, ишғал едилмиш торпаглар азад олунсун, өзү дә бу мәсәлә
сүлһ јолу илә һәлл едилсин. Онлар истәјирләр ки, өз јерләринә гајыда
билсинләр, бахмајараг ки, бу јерләрдә чох шәј дағыдылмыш, талан
олунмушдур.

Она көрә дә инди бу проблем биздән өтрү ән мүһүм проблемдир.
Һамы билир вә мән бу күн Леонид Даниловичә дә данышдым ки, биз
әмәли јол тутуруг, һәмин мәсәләнин сүлһ васитәсилә һәлли јолуну ту-

туруг. Он дөрд ајдан артыгдыр ки, атөшкөс режими мөвчуддур. Биз бундан сонра да, Азербайжанын там әрази бүтөвлүүнү вә онун бејнәлхалг мигјасда танынмыш сәрһөдләринин тохунулмазлыгыны тәмин едә биләчөк сүлһ сазыши имзаланана гәдәр бу режимә өмөл едәчөјик.

Биз әминик ки, мәсәләнин бу чүр һәллиңә наил олачагыг. Әминик, она көрә ки, бејнәлхалг тәшкилатлар, хусусән АТӨТ бунунла фәал мөшғул олур. Әминик, чүнки бејнәлхалг ичтимаийјет кетдикчә даһа чох етираф едир ки, Азербайжан тәчавүзә мәруз галмышдыр. Азербайжана гаршы тарихи әдаләтсизлик едилмишдир, сепаратчылыға јол вермәк олмаз, бир дөвләтин зор ишләтмәклә башга дөвләтин әрази бүтөвлүүнү позмасына јол вермәк олмаз. Она көрә дә биз әминик ки, бу мәсәләләри сүлһ јолу илә һәлл едәчөјик.

Лакин бу бизим проблемимиздир, Украинанын проблеми бир гәдәр башгадыр. Һәр һалда бүтүн бунлары әсас тутараг, һамы төрәфиндән танынмыш бејнәлхалг нормалары әсас тутараг биз белә һесаб едирик ки, һәр бир дөвләтин әрази бүтөвлүју онун дөвләт мүстәгиллијинин сарсылмаз бүнөврәсидир вә Азербайжанын дөвләт мүстәгиллијинин мөһкәмләnmәси, Азербайжанын әрази бүтөвлүјүнүн вә сәрһөдләринин тохунулмазлыгынын мөһкәмләnmәси үчүн әлимиздән кәләни едәчөјик.

Чох һөрмәтли Леонид Данилович Кучманын Азербайжана кәлмәси бир чох мәсәләләрә даир фикир мүбадиләси апармаға, лакин илк нөвбәдә инди тамамилә башга зәминдә гурулан икитәрәфли мүнәсибәтләримизлә бағлы мәсәләләри мұзакирә етмәјә имкан верир. Бизим дөвләтләрарасы мүнәсибәтләримизин перспективи бөјүкдүр. Игтисадијјатын бир чох саһәләриндә, слм, мәдәнијјәт, тәһсил саһәсиндә, бүтүн дикәр саһәләрдә әмәкдашыг етмәк үчүн бизим бөјүк имканларымыз вар. Мән белә һесаб едирәм ки, биз бу мәсәләләр барәдә разылыға кәлөчөк вә бу мүнәсибәтләрин инкишафына күчлү төкан верәчөјик.

Биз Украина президентини хејрхәһ дост, Украинанын һөрмәтли нұмајәндәси кими гәбул едирик. Биз ону Украина халгына, мүстәгил Украина Республикасына дәрин һөрмәт һисси илә гәбул едирик. Украина халгына бу күн бир даһа ән хош мүнәсибәтләр, достлуг мүнәсибәтләри бәсләдијимизи билдиририк.

Украјна халгынын шәрәфинә, мүстәгил Украинанын шәрәфинә, Украина вә Азербайжан халглары арасындакы достлугун шәрәфинә, Украинанын

президенти, һөрмәтли достumuz Леонид Данилович Кучманын шәрәфинә бадә галдырмағы төклиф едирәм.

АЗӘРБАЈЧАНЫН СӘНАЈЕ МҮӘССИСӘЛӘРИНИН РӘҺБӘРЛӘРИ ВӘ ИШКҮЗАР ДАИРӘЛӘРИН НҮМАЈӘНДӘЛӘРИ ИЛӘ КӨРҮШ

28 ијул 1995

— Һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар!

Билирсиниз ки, Украина президенти, һөрмәтли достumuz Леонид Данилович Кучма икинчи күндүр Азербайжанда рәсми сәфәрдәдир. Биз дүнөн вә бу күн чох сәмәрәли ишләмишик, данышыглар, сәһбәтләр, фикир мүбадиләси олмуш, имзаланмаг үчүн бир сыра сәнәдләр һазырланмышдыр. Леонид Даниловичин сәфәр програмында истеһсал мүәссисәләринин рәһбәрләри вә ишкүзар адамларла көрүшү дә нәзәрдә тутулмушдур. Бунунла әлагәдәр сизи бу көрүшә дә вәт етмишик.

Данышыглар вә көрүшләр нәтичәсиндә Леонид Данилович вә мән, нұмајәндә һејәтләримиз белә бир ваһид фикирә кәлмишик ки, игтисади әлагәләримизи даһа да инкишаф етдирмәк үчүн бөјүк имканларымыз вар. Әлбәттә, бүтүн көрүшләримиз вә данышыгларымызда биз дөвләтләрарасы мүнәсибәтләрлә бағлы кәниш мәсәләләри өһатә етмиш, бир чох бејнәлхалг проблемләрә даир фикир мүбадиләси етмишик. Лакин биз белә һесаб едирик ки, бүтүн бунлар игтисади әлагәләрә әсасланыр. Бир чох ониликләр әрзиндә Азербайжан илә Украина арасында бу әлагәләр олдуғча сых иди вә мүвәфғәијјәтлә һәјатә кечирилирди. Азербайжанын вә Украинанын бир чох истеһсал мүәссисәси бир-бири илә игтисади интеграсијадә иди вә бу, игтисадијјатын, о чүмлөдән Азербайжан сәнајесинин вә Украинанын бир чох рекионунун сәнајесинин уғурла ишләмәсини тәмин едирди.

Сон илләр баш вермиш һадисәләр, Совет Иттифагынын дағылмасы, дөвләтләримизин мүстәгиллик газанмасы вә бәзи дикәр сәбәбләр нәтичәсиндә, хусусән Азербайжанын нәглијјәт әлагәсини, онун шимала, о чүмлөдән Украинаја чыхышыны мөһдудлашдыран сәбәбләр нәтичәсиндә оу интеграсија әлагәләри зәифләмиш, бир сыра һалларда исә тамамилә

кәсилмишдир. Лакин бүтүн бу мәсәләлери музакирә едәрәк биз белә бир гәти фикрә кәлдик ки, мухтәлиф сәһәләр, хусусән Азәрбајчан вә Украинанын сәнајеләри арасында интегрәсија әләгәләрини бәрпа етмәк, һабелә јени мунасибәтләр вә әләгәләр гурмаг үчүн индинин өзүндә дә бөјүк имканлар вар.

Һәр һалда һәм Украинанын, һәм дә Азәрбајчанын игтисади ислаһатлар апармаг, базар мунасибәтләри, сәрбәст игтисадијјат, сәрбәст саһибкарлыг јаратмаг јолу илә кетдијини әсас тутараг, — һазырда өлкәләримиздә хусуси бөлмә мөвчуддур, доғрудур, о үмумән игтисадијјатда һәләлик әсас јер тутмур, лакин инкишаф перспективи бөјүкдүр — бир тәрәфдән сәһәләр, ајры-ајры сәнајә муәссисәләри арасында интегрәсија әләгәләрини бәрпа етмәк, диқәр тәрәфдән игтисади дәјишикликләри һәјата кечирмәклә истәр Азәрбајчанда, истәрсә дә Украинада мөвчуд олан мувафиг ширкәтләр, фирмалар, ассосиәсијалар, консернләр арасында әләгәләр гурмаг лазымдыр. Бурада бәзи һалларда биркә муәссисәләр јаратмагдан, биркә фәалијјәтин башга формаларындан сәһбәт кедир ки, бүтүн бунлар өлкәләримизин игтисадијјатына фәјда кәтирсин.

Биз нәглијјат әләгәләри мәсәләләрини дә музакирә етмишиқ, бәзи тәклифләримиз, вариантларымыз вар. Бунлар барәдә разылыға кәлмишиқ вә јегин ки, һәјата кечирәчәјиқ. Ејни заманда ону да билирик ки, биркә фәалијјәти, јахуд мал мубадиләсини һәјата кечирмәк, гаршылыглы сурәтдә фәјдалы тичарәт апармаг үчүн нәглијјат әләгәләринин ахтарылымасында хусуси саһибкарлыг һәмишә даһа фәал олур. Әлбәттә, биз буну әсас тутуруг ки, кәләчәкдә бүтүн игтисади әләгәләр мөвчуд бәјнәлхалг принципләрә сәјкәнмәли, сәрбәст сурәтдә дәјишидирилән валјута илә апарылмалыдыр. Лакин мәсәлән, дүнән Леонид Даниловичин Азәрбајчан нефт сәнајәсинин рәһбәрләри илә көрүшү заманы биз белә бир фикрә кәлдик ки, клирингдән истифадә етмәјә имкан вар. Бу, чоҳ јайылмыш формадыр. Кечмишдә Совет Иттифагы да бир чоҳ өлкәләрлә гаршылыглы әләгәләрдә, јәни тичарәтдә, мал мубадиләсиндә ондан истифадә едирди. Она көрә дә кечид дөврүндә бу үсулдан Украина илә Азәрбајчан арасында да истифадә олуна биләр. Лакин башга јоллар вә васитәләр дә вар. Һәр һалда индики мөрһәләдә һеч нә гадаған дејил, һеч нә мөһдудлашдырыла билмәз. Өлкәләримиз арасында игтисади мунасибәтләри инкишаф етдирмәк үчүн, о чүмлөдән Азәрбајчан сәнајә-

синдән, онун ири муәссисәләриндән данышаркән Украина илә олан әләгәләрдән, орадакы муәссисәләрлә олан әләгәләрдән истифадә едәрәк Азәрбајчанын ири муәссисәләринин истиһсал күчү һәддиндә фәалијјәт кәстәрмәсини тәмин етмәк үчүн бүтүн форма вә имканлардан истифадә етмәлијиқ. Әлбәттә, бурада гаршылыглы әләгәләрин мухтәлиф формаларындан, о чүмлөдән өлкәләримизин сәнајә муәссисәләри арасында билаваситә әләгәләрдән сәһбәт кедир. Гаршылыглы сурәтдә фәјдалы мөһсул мубадиләси етмәк, тичарәт апармаг вә игтисади әләгәләр сахламаг үчүн һәмин муәссисәләрә фәалијјәт сәрбәстлији верилә биләр.

Бах, биз бу гәнаәтә кәлмишиқ. Буну сизә билдирмәк истәјирдим. Зәннимчә, Леонид Данилович дә өз чыхышында бүтүн бу мәсәләләрә вә тәбии ки, демәк истәдији башга мәсәләләрә тохуначагдыр. Бујурун, Леонид Данилович.

**АЗӘРБАЈЧАН ВӘ УКРАЈНА АРАСЫНДА
ТӘРӘФДАШЛЫГ МӨҢКӘМЛӘНӘЧӘК
БАККОНДИСИОНЕР ИСТЕҢСАЛАТ БИРЛИЈИНИН
БАШ МУӘССИСӘСИ
28 ијул 1995**

— Әзиз вә һөрмәтли бачылар, гардашлар, мөним һәмвәтәнләрим!

Өнчә сизи сәмими гәлбдән саламлајырам, сизә һөрмәт вә сһтирамымы билдирирәм. Сизинлә јенидән көрүшмәк фүрсәти әлдә етдијимә көрә мөмнун олдуғуму билдирирәм. Сизә өз мөһәббәтими, һөрмәтими билдирирәм.

Бу күн сиз бизим һөрмәтли гонағымызы, Украинанын президенти Леонид Данилович Кучманы гәбул едирсиниз. Мәнә чоҳ хошдур ки, сиз бурада, зәннимчә, Бакынын бүтүн нормалары ашмыш бу гызмар һавасында Украина президентинин кәлишини бөјүк сәбирсизликлә көзләмисиниз вә ону белә сәмими вә севинчлә гаршылајырсыныз. Бу мөни тәәччүбләндирир. Она көрә ки, Азәрбајчан халгынын Украина халгына вә онун рәһбәринә, президент Леонид Данилович Кучмаја олан һөрмәт һиссләринин ифадәсидир.

Мән тәгрибән ијирми ил бундан әввәл бу заводун ишә салынмасыны

нечә төнтөнә илә гејд етдијимизи хатырлајырам. Өтән ијirmi ил әрзиндә бу заводун чохмилләтли коллективи формалашмышдыр. Чох хошдур ки, ијirmi ил өтмүшдүр, республикада, дүнјада вә кечмиш Совет Иттифагында чохлу дәјишкликләр, чохлу просесләр олмуш, чүрбөчүр чохлу милләтләрасы мұнагишәләр баш вермишдир, бизим Азәрбајчан Республикасында исә бүтүн милләтләрдән олан халглар ваһид аиләдә, достлуг вә һәмрәјлик шәраитиндә јашајырлар. Истәнилән милләтдән олан, истәнилән дилдә данышан, истәнилән динә етигад едән адамлар бәрәбәр һугуглардан истифадә едирләр вә сиз буну бу күн бурада нұмајиш етдирисиниз.

Бу, мәнә чох хошдур, бу, Азәрбајчан Республикасынын бөјүк сәрвәтидир. Севинирәм ки, бизим республикамыз чохмилләтлидир. Фәхр едирәм ки, республикамызда бүтүн халглар ваһид аиләдә достлуг вә һәмрәјлик шәраитиндә јашајырлар. Бурада сизинлә бирликдә бир чох милләтләрин нұмајәндәләри иштирак едирләр. Бурада украјналы гадын, техникуму јеничә битирдикдән сонра кәлмиш Татјана Санкова чыхыш етди. О бураја ишләмәк үчүн кәлмишдир. Көрүнүр, Азәрбајчан, Бакы, ону нәјә көрә исә чәлб етмишдир. Лакин бу, мұһүм чәһәт дејилдир. Мұһүм оланы будур ки, о, ијirmi илдир бурада ишләјир вә Азәрбајчаны өзүнүн икинчи вәтәни сајыр. Бу мәни севиндирир, сизи дә севиндирир. Бу, Азәрбајчан Республикасынын, чохмилләтли чәмијјәтинизин сәчијјәви хүсусијјәтидир.

Тәбии ки, Азәрбајчан кими белә өлкәдә, белә дәвләтдә, белә чәмијјәтдә башга өлкәнин рәһбәринә ајры чүр мұнасибәт ола билмәз, нечә ки сиз көстәирисиниз. Хүсусән дә Украјна кими өлкәнин рәһбәринә, Украјна халгына. Бу, тәбиидир.

Биз Украјна президенти, һөрмәтли достумуз Леонид Данилович Кучма илә дүнән вә бу күн о дәвләтләрасы мұнасибәтләримизлә бағлы олан бир чох мәсәләни музакирә етдик. Кәлдијимиз башлыча нәтичә будур ки, Украјна вә Азәрбајчан халгларынын гаршылығлы мұнасибәтләринин тарихи зәнкин, чохсәрликдир. Бу тарих достлуг, гардашлығ вә әмәкдашлығын бир чох парлаг сәһифәләрини өзүндә һифз едир. Ики мүстәгил дәвләт, ики мүстәгил республика — Украјна вә Азәрбајчан бу зәминдә мұнасибәтләримизи даһа јүксәк сәвијјәгә галдырмаг, Украјна халгынын вә Азәрбајчан халгынын рифаһы наминә

достлугу вә гаршылығлы јардымы даһа да мөһкәмләндирмәк имканына маликдирләр.

Биз бүтүн бунлар бәрәдә разылыға кәлмишк, бир сыра сөнәдләр имзаламышыг. Тапшырмышыг ки, өлкәләримизә — мүстәгил Украјнаја вә мүстәгил Азәрбајчана һәјатын бүтүн саһәләриндә гаршылығлы әлағәни, әмәкдашлығы даһа чох инкишаф етдирмәјә имкан верәчәк јени сөнәдләр ишләјиб һазырласынар. Үмидварам ки, гаршылығлы әлағәләримиз вә әмәкдашлығымыз үчүн јахшы перспектив ачылыр. Әминәм ки, Авропанын белә бир бөјүк өлкәси бөјүк сијаси, иғтисади, интеллектуал потенсиала малик олан Украјна илә достлуг Азәрбајчана фәјда көтирәчәкдир. Биз шадыг ки, белә дост өлкә, белә дост дәвләт вә Украјна президенти Леонид Данилович Кучма кими белә достумуз вар.

Леонид Данилович, сәфәринизә көрә, сәфәр програмынызын көркинлијинә бахмајараг, бу заводу кәлмәк, адамларла, Азәрбајчанын садә вәтәндашлары илә, һәјатын чох мүрәккәб дөврүнү јашајан инсанларла, чохлу чәтинликләр — мадди, мәишәт чәтинликләри чәкән инсанларла, Ермәнистанын тәчавүзүндән зәрәр чәкмиш инсанларла, бу тәчавүз нәтичәсиндә бир чох јахын вә әзиз адамларыны итирмиш инсанларла көрүшмәк үчүн имкан тапдығыныза көрә сизә үрәкдән тәшәккүр едирәм. Сиз бурада бу мұһарибә заманы гурбан вермиш аиләләрдән олан инсанлары, јахын адамлары һәлак олмуш инсанлары көрә биләрсиниз. Буна бахмајараг, бу халг, бу инсанлар, Азәрбајчанын бу садә вәтәндашлары белә бир үмидлә јашајырлар ки, бүтүн бунлара сон гојулачаг, чәтинликләрин һамысы архада галачаг, Ермәнистан илә Азәрбајчан арасындакы мұнагишә гуртарачаг, Азәрбајчанын әрази бүтөвлүјү тәмин олуначаг, Ермәнистан силаһлы бирләшмәләри тәрәфиндән ишғал олунмуш Азәрбајчан әразиләри азад едиләчәк, гачынлар доғма јерләринә гајыдачаглар. Мүстәгил суверен дәвләт кими Азәрбајчан өз торпағынын, өз әразисинин, бејнәлхалг миғјасда танынмыш сәһнәләринин саһиб олачагдыр.

Адамлар бу инамла бүтүн чәтинликләрлә барышыр, мәшәгәтләрлә, иткиләрлә барышырлар. Кәләчәјә үмидлә јашајараг барышырлар.

Әзиз һәмвәтәнләрим, һөрмәтли гардаш вә бачыларым. Сизи әмин едирәм ки, белә дә олачагдыр. Биз бу вәзијјәтдән чыхачағыг, јахшы сәвијјәјә, хошбәхт һәјата чыхачағыг. Сизин дөзүмүнүз, гәтијјәтиниз вә

әмәксевәрлијиниз, мүстәгил Азәрбајчан дәвләтинин сijasи хәтти әтрафында сых бирләшмәјиниз бизим кәләчәк уғурларымызын тәминаты-пыр.

Леонид Данилович, Азәрбајчан вәтәндашлары, кондиционерләр заводунын ишчиләри бураја сизинлә көрүшмәк үчүн, Украјна президентини көрмәк, она өз hisсләрини билдирмәк үчүн топлашмышлар. Онлар бу үмидлә јашајырлар вә тәбии ки, бејнәлхалг мигјасда, дүнја сijasи чәкисини нәзәрә алараг, һәм Азәрбајчанын бүтүн вәтәндашлары, һәм дә мөним кими Украјна илә, Украјна халгы, Украјна дәвләти илә достлуғун мөһкөмләнәчәјинә бејүк үмид бәсләјирләр. Әминәм ки, сизин һөјатынызла шөхсән танышлыгдан сонра Леонид Данилович Кучма халгларымыз вә дәвләтләримиз арасында достлуғун мөһкөмләндирилмәсинә, төкчә Азәрбајчан халгынын дејил, һәм дә бүтүн гитәнин, бүтүн рекионун фачиәси олан һөмин чох мүрәккәб мәсәләнин һәллинә даһа фәал көмәк кәстәрәчәкдир. Әминәм ки, Украјнанын, онун президентинин симасында бизим етибарлы достумуз, төрәфдашымыз вә тәбии ки, мәнәви вә һәр чүр дикәр һөјанымыз олачагдыр.

Әзиз гардашлар вә бачылар, сизин адыныздан, бүтүн Азәрбајчан халгынын адындан, Азәрбајчан вәтәндашларынын адындан Украјна халгына, мүстәгил Украјна Республикасына вә онун лајигли президенти, чох һөрмәтли Леонид Данилович Кучмаја һөрмәт hisсләримиз билдирирәм.

Јашасын Украјна — Азәрбајчан достлуғу! Јашасын мүстәгил Украјна! Јашасын мүстәгил Азәрбајчан!

Хај живе самостийна Украина!

Сизин вә Азәрбајчанын бүтүн вәтәндашларынын hisсләрини ифадә едәрәк мән Леонид Данилович Кучманы гучаглајырам. Она уғурлу учуш, јахшы јол арзулајыр вә Украјна халгына сөмими саламымызы кәндәрирәм.

**АЗӘРБАЈЧАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ПРЕЗИДЕНТИ ЁЛДӘР ӘЛИЈЕВИН
1995-ЧИ ИЛ АПРЕЛИН 7-ДӘ
МҮҲАРИБӘ ВӘ ӘМӘК ВЕТЕРАНЛАРЫ ИЛӘ
КӨРҮШДӘ КИРИШ СӨҢҮ**

Әзиз ветеранлар, 1941-1945-чи илләр мұһарибәсинин ветеранлары, бизим һөрмәтли, дөјерли достларымыз!

Мұһарибәнин баша чатмасындан 50 ил кечир. Мај ајынын 9-да 1941-1945-чи илләр мұһарибәсиндә әлдә олунмуш гәләбәнин 50-чи илдөнүмү гејд олуначагдыр. Хүсусән бу гәләбәнин чалынмасында иштирак етмиш дәвләтләр ону јүксәк сөвијјәдә гејд едәчәкләр. Биз дә Азәрбајчанда буну гејд етмәк фикриндәјик вә билирсиниз ки, бу барәдә лазыми ишләр көрүлүр. Бу гәләбәнин лајигли гејд олунмасы үчүн дәвләт комиссијасы јарадылыб. Дәвләт комиссијасына Баш назир вәзифәсини ичра едән Фуад Гулијев башчылыг едир. Дәвләт комиссијасынын тәркибиндә рәһбәр вәзифәли шөхсләр вар, ејни заманда ветеранлар да иштирак едирләр. һөмин о әләмәтдар күнә бир ај вахт галыр вә мән арзу етдим ки, сизинлә көрүшүб сөһбәт ејләјәк, мәсләһәтләшәк. Шүбһәсиз ки, комиссија сизин фикирләринизе ејрәнәр, бунлары нәзәрә алар. Анчаг кұман едирәм ки, комиссија ветеранлары бу чүр кениш тәркибдә дәвәт етмәсин. Елә буна көрә дә мән истәдим ки, шөхсән сизинлә көрүшүб сөһбәт еләјәк.

Әввәлә, мән сизи үрәкдән саламлајырам, сизә вә сизин шөхсиниздә 1941-1945-чи илләрдәки мұһарибәдә, Бејүк Вәтән мұһарибәсиндә, Икинчи дүнја мұһарибәсиндә иштирак едәнләрин һамысына һөрмәт вә етирамымы билдирирәм вә әминәм ки, Азәрбајчан халгы, Азәрбајчан ичтимаијјәти сизи бу 50 илдә јүксәк дәрәчәдә гијмәтләндирдији кими, бу күн дә сизин фәалијјәтинизе, сизин әмәјинизе, сизин хидмәтләринизе, сизин рәшадәтинизе јүксәк гијмәтләндирир вә бундан сонра да гијмәтләндирәчәк. Сизин мұһарибәдәки хидмәтләриниз, рәшадәтиниз, гәһрәмәнлығыңыз бу мұһарибәнин тарихиндә әкс олунуб, Азәрбајчан халгынын тарихиндә әкс олунубдур вә сиз хошбәхт адамларсыңыз ки, 50 ил бундан өнчә гәләбәнин әлдә олунмасында хидмәтиниз олуб. 50 илдә халгыныза, өлкәнизә, милләтинизә хидмәт едәрәк инди гәләбәнин

50 иллик юбилејиндө иштирак етмөк сизө нөсиб олубдур. Мөн сизи гөлөбө мүнәсибәти илә тәбрик едирәм. Бу гөлөбәдөн кечән 50 илин һәр бир или халгымыз үчүн бөјүк бир мөрһәлө олуб, бу 50 ил ичәрисиндө халгымыз бөјүк тарих јашајыбдыр вә нөһәјет, милли азадлыгыны газанмаға, өз мүстәгил дәвләтини јаратмаға наил олубдур. Инди Азәрбајчан мүстәгил дәвләтдир вә нө гәдәр чәтин олса да мүстәгиллик шөраитиндө халгымыз өзү өз тәләјинин саһибидир.

Сизин хошбәхтлјиниз бир дө ондан ибарәтдир ки, 50 ил бундан өнчө Азәрбајчанын бүкүнкү кәләчәји үчүн дәјүшмүсүнүз, вурушмусунуз, ган төкмүсүнүз, рәшадәт кестәрмисиниз вә бу күн, 50 илдөн сонра, Азәрбајчаны бир мүстәгил дәвләт кими көрүрсүнүз. Бу, бөјүк хошбәхтликдир, бөјүк сәадәтдир, бу да сизө нөсиб едирәм. Бах бунларын һамысы мүнәсибәти илә мөн сизи үрәкдөн тәбрик едирәм, сизин һамыныза чан салығы, хошбәхтлик арзу едирәм. Сизин симанызда бүтүн 1941-1945-чи илләр мұһарибәсиндө иштирак едәнләрин, бу гөлөбәнин чалынмасында хидмәт кестәрәнләрин һамысыны үрәкдөн тәбрик едирәм, һөрмәт вә еһтирамымы билдирирәм.

Мөн истәрдим ки, бу күн бизим сәрбәст сөһбәтимиз олсун. Бир нечө мәсәлә әтрафында, шүбһәсиз ки, әсас мәсәлә — бу 50 иллик юбилејин һазырланмасы вә кечирилмәси һаггында данышаг. Бу, сизин юбилејиниздир. Она көрө сизин фикриниз әсасдыр. Бу юбилеј нө чүр кечирилсин, һансы шөкилдә кечирилсин? Сизин нө арзунуз олса, шүбһәсиз ки, биз дө бунларын һамсыны нөзәрә алмалыјыг вә онларын әсасында өз тәдбирләримизи гурмалыјыг. Бир даһа гејд едирәм. Дәвләт комиссијасы бу ишлә мөшғүл олур, анчаг бу мәсәләјө мөн хүсуси мүнәсибәт кестәрдијимә көрө вә хүсуси фикир вердијимә көрө шөхсән истәдим ки, сизинлө көрүшәм.

Икинчи, шүбһәсиз ки, бу һадисә һаггында, јә'ни бу гөлөбә һаггында сон илләр чох сөһбәтләр кедир. Һәтта, бир мәсәлә хатиримдәдир ки, дејәсән 1991-чи илдә, ја 1992-чи илдә бу бајрамы Азәрбајчанда һеч гејд етмөмишдиләр вә демишдиләр ки, белә бир гөлөбә јохдур. Мөн о вахт Нахчыванда јашајырдым. Нахчыванда биз буну гејд етдик. Бизим һөрмәтли Совет Иттифагы Гәһрәманы Зија Бүнјадов да көрдү ки, бурада гејд етмирләр, кәлди Нахчывана ки, һеч олмаса бу гөлөбәни гејд етсин. Јә'ни, белә јарамаз фикирләр дө мејдана чыхмышды. Инди Фуад Гули-

јев кәлиб мөним јаныма мәсләһәт алмаг истәјир ки, бу гөлөбәнин адыны нө чүрә јазмаг лазымдыр? Чүнки комиссијада чүрбәчүр фикирләр сөјлөнилир. Русијада јазылыр: “1941-1945-чи илләрдә Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндө гөлөбә”. Инди кимсә һесаб едир ки, Бөјүк Вәтән мұһарибәси олмајыбдыр, нө мұһарибәсисә олубдур. Она көрө дө бунлар чашбаш галыблар, буну нө чүр јазаг, бу медал нө тәһәр олмалыдыр. Бу, нөдөн әмәлә кәлир? Чүнкү сон илләрдә бизим тарихимизи тәһриф еләмәјә чөһдләр чох олубдур. Амма бу да јени бир шеј дејил. Тәәссүф ки, елә бу XX әсрин әввәлләриндөн, даһа дәгиг десәк, ола биләр ки, 1920-чи илдөн биз тарихимизи елә тәһриф едә-едә кәлиб чыхмышыг. Бир дөврдә тарихимизи бир гүввәләр тәһриф едирди, сонра да ки, бу сон илләрдә, хүсусән 1991-1993-чү илләрдә, тарихи башга чүр тәһриф етмәјә башладылар. Јенә дө дејирәм, мәсәлән, 1992-чи илдә ешитдик ки, бу гөлөбә бајрамыны Азәрбајчанда гејд етмирләр, мөн тәәччүбләндим. Нахчыванда биз ветеранларла көрүшдүк, данышдыг, һазырладыг вә гејд етдик. Сонра мөн арашдырмаға башладым ки, бәс буну нијә гејд етмирләр. Билдирдиләр ки, о вахт һакимијјәтдә олан адамлар дејирдиләр ки, бу Вәтән мұһарибәси дејил, бу гөлөбә дејил. О вахтлары мөн дө орадан-бурадан ешидирдим, бәзиләри дејирдиләр ки, елә јахшы оларды ки, о фашистләр кәлиб Азәрбајчаны тутадылар. Белә сөзләр данышанлар да вар иди. Јә'ни елә идеологлар мејдана чыхмышдылар ки, тарихи тәһриф едирдиләр. Ахы бундан да бөјүк чинајет ола билмәз. Өзү дө ахы көрөк тарихи тәчрүбәдөн дәрс кәтүрөк. Әкәр 1920-чи илдөн сонра — коммунист режими вахтында, социалист режими вахтында кечмиш тарихимиз тәһриф олунмушдуса, марксизм-ленинизм идеолокијасына ујғунлашдырылмышдыса вә ујғун кәлмәјәнләр о тарихдөн, бизим тарих китабларындан, дәрсликләрдөн чыхарылмышдыса вә әкәр биз буну инди е'тираф едириксә, буну дејириксә, демәк, бундан сонра тәһрифә јол вермөк олмаз.

О вахт бир чүр тәһриф олунубдур, инди мејдана јени идеологлар чыхыб, һансылар ки, һеч дүнјаны көрмәјибләр, әкәр сиз ветеранларын сөзү илә десәк “пороха не нјухәли”, кәлибләр башлајыблар ки, јох, мұһарибә дө олмајыбдыр, бу һеч Вәтән мұһарибәси дө дејилдир вә саирә. Она көрө доғрудан да Фуад Гулијев мәнә дејөндә, мөн тәәччүбләндим. Дедим ахы, буна көрө нијә наһаһат олурсунуз, бу, нечәдирсә,

еләдир. Буну инди бүтүн дүнја гејд ејләјир. Буну Русија гејд ејләјир, МБД-јә дахил олан дәвләтләрин һамысы гејд едир. Бу барәдә биз декабр ајынын 10-да Алматыда МДБ дәвләт башчыларынын көрүшүндә гәрар гәбул етдик ки, гәләбенин 50 иллији кениш гејд олунсун. Бу бизим биркә гәрарымыздыр. Доғрудур, орада бир аз сөһбәт дүшдү, мәсәлән, Русија истәјир ки, мај ајынын 9-да бүтүн МБД дәвләтләринин башчылары Москвада топлашсынлар. Бир аз мүбәһисә кетди, сонра буна разылыг өлдә олунду. Белә олан сурәтдә инди бу дәвләт башчылары өз өлкәләриндә дә, өз дәвләтләриндә дә бу бајрамда иштирак етмәдирләр. Нә чүр олсун? Мәсәлән, мај ајынын 6-7-дә Бөјүк Британијада - Лондонда гејд олуначагдыр, бизим өлкәмиз, шөхсән мәнә рәсми дә'вәт кәлибдир. Мај ајынын 8-дә Франсада гејд олуначагдыр. Америка Бирләшмиш Штатларында да гејд олуначагдыр. Инкилтәрәјә, Франсаја, демәк олар ки, Авропа Шурасына дахил олан 52 дәвләтин башчыларынын һамысы дә'вәт олунубдур, о чүмләдән Азәрбајҗанын дәвләт башчысы дә'вәт олунубдур. Сизә јәгин ки, телевизија вә мөтбуатдан алдығыныз мә луматлардан бәллидир ки, мај ајынын 9-да кечмиш коалисија төвләтләринин башчылары Москваја кәләчәкләр. Орада бу гәләбә күнү гејд олуначаг. Бу барәдә Алматыда сөһбәтләр кетди ки, - билирсиниз, бунлар бир нечә бөјүк мәркәздә гејд олуначаг, - нә чүр олсун ки, һәрә өз өлкәсиндә дә буну гејд ејләјә билсин. Бу, башга мәсәләдир. Буну һәр һалда мүзакирә ејләјиб, һәлл етмәк олар. Анчаг буну шүбһә алтына алмаг, јахуд ки, бунун адыны дәјишдирмәјә чәһд етмәк, бу, тамамилә јарамаз бир шәјдир. Она көрә бу барәдә дә мән истәдим сизин фикирләринизи биләк ки, бизим комиссијамаз бу барәдә өз принципал мөвгејини тутсун вә өз ишини апарсын.

Шүбһәсиз ки, бу 50 иллик јубилеј мүнәсибәти илә бизим ветеранлара мөјјән күзәшtlәр, мөјјән мүкафатлар, мөјјән јардымлар да олмалыдыр. Бу барәдә дә комиссија өз төклифләрини һазырлајыбдыр. Бунлары да јәгин ки, мөјјән гәдәр инди нәзәрдән кечирмәк олар. Сонра комиссија буну тамамилә һазырлајыб төгдим ејләјәр вә бунлар мәним фәрманымда өз әксини тапа биләр.

Кимин үрәјиндә нә варса, — шүбһәсиз ки, сизин дә, бизим дә о гәдәр вахтымаз јохдур — она көрә дә чох вахт сәрф етмәдән бу күн анчаг јығчам бир фикир мүбадиләси апарыб сөһбәт еләмәк вә гаршы-

дакы бир ај мүддәтиндә көрүләчәк һазырлыг ишләрини күчләндирмәк мәгсәди илә бу күн сизи бура дә'вәт етмишәм.

Мүһарибәнин битмәсиндән 50 ил кечибдир. Азәрбајҗан халгы бу мүһарибәдә иштирак едиб, гурбанлар верибдир. 1941-1945-чи илләр мүһарибәсиндә һәлак олмуш сојдашларымызын, вәтәндашларымызын хатирәсини бир дәгигәлик сүкутла јад етмәјинизи рича едирәм.

ҺЕЈДӘР ӘЛИЈЕВИН ВЕТЕРАНЛАР ИЛӘ КӨРҮШДӘ ЈЕКУН СӨЗҮ

Мән бир даһа бөјүк мә'мунијјәтлә гејд етмәк истәјирәм ки, бу күн бизә бу көрүш нәсиб олду вә биз Азәрбајҗан халгынын чох дәјәрли инсанлары илә көрүшдүк вә шөхсән мәним үчүн бу, бөјүк бир һадисәдир. Бизим һамымызда бурада ејни фикир һасил олду ки, 1941-1945-чи илләр мүһарибәси Азәрбајҗан үчүн дә Бөјүк Вәтән мүһарибәсидир. Бу, Икинчи дүја мүһарибәсидир. Бу, дүнја тарихиндә, бәшәријјәт тарихиндә ән дәһшәтли мүһарибә олубдур. Ән ағыр мүһарибә олубдур. Ән кениш мигјаслы мүһарибә олубдур. Нә гәдәр инсанлар төләф олубдур. О вахт биз һамымаз Совет Иттифагына дахил идик.

Инди сон төдгигатлар ону кәстәјир ки, Совет Иттифагынын әһалисиндән 27 милјон нәфәр адам бу мүһарибәдә һәлак олубдур. Башга өлкәләрдән дә һәлак олублар. Бу мүһарибә һитлер фашизминә гаршы олан мүһарибәдир вә бу гәләбә һитлер фашизми үзәриндә олан гәләбәдир. Бу, бөјүк гәләбәдир. Вә буну тарихдән һеч кәс силә билмәз вә силмәјә дә һеч кәсин һаггы јохдур. Мән бу күн сөһбәтимизи башлајаркән дедим ки, үмумијјәтлә тарихи төһриф едәнләр артыг өзләринә кечмиш тарихимздән дәрс көтүрмәлидирләр. Неч кәс тарихи төһриф етмәмәлидир. Неч кәс тарихи дәјишдирмәјә чалышмамалыдыр. Тарих нечә вар, елә дә вар. Нәјатда нә олуб, олубдур вә тарихин о парлаг сәһифәләрини биз гүрур һисси илә гејд етмәлијик, нәинки бу күн кимсә утана-утана, кимсә чәкинә-чәкинә данышсын, кимсә фикирләшсин ки, бу гәләбә һаггында, јахуд мүһарибә һаггында һансы сөзү дејим, нә сөзү дејим. Јахуд ки, инди Дүррә ханым бурада деди ки, она дејибләр ки, сән бу медаллары көтүр сал ајагынын алтына, тапдала. Билирсиниз,

Белә инсанлар садочә олараг ја һөјаты баша дүшмөјөн адамлардыр, јахууд да ки, халгына, милләтинә хөјанәт едөн адамлардыр. Нө чүр ола биләр ки, инсанларын чанынын, ганынын баһасына алдыгы мұкафатлар, орденләр, медаллар инди бу күнләр көздөн дүшсүнләр.

Билирсиниз, һәр дәвләтин өз медалы вар, һәр дәвләтин өз ордени вар. Јенә дә тарихә гајыдырам. 1917-чи ил Октябр ингилабындан сонра бизим Азәрбајчанда да совет һакимијјети гуруландан сонра чар дәвләтинин бүтүн орденләри, бүтүн медаллары, бүтүн мұкафатлары гадаған олунду, јасаг олду. Кимдә дә вар иди, о, горхусундан кизләдирди, ашкара чыхармырды вә кимин дә белә гоһум-әгрәбасы вар идисә, онун адыны чөкмөјә дә горхурду. Мөкәр бу дүз идими? Хејр. Бу да өдәләтсизлик иди. Амма сонра нә олду? Сонра һөмин елә бу Бөјүк Вөтөн мұһарибәси вахтында Биринчи дүнја мұһарибәсиндә рус ордусунда - чар Русијасы ордусунда гөһрәмәнлыг көстөрмиш адамлар, бу икинчи дүнја мұһарибәсиндә дә гөһрәмәнлыг көстөрдиләр вә онларын чар Русијасында алдыглары орденләри, медаллары да елә бөјүк һөрмөтлә галды. Доғрудур, бүтүн бу тәһрифләрин чоһу һөмин о октябр ингилабындан сонра, болшеви́змин гөләбәсиндөн сонра олубдур. Амма ејни заманда Кремлдә, билирсиниз ки, бөјүк салонлар вар, онлардан да бири Кеорки залыдыр. Мөсөлән, Кеорки залында оланлар билирләр — орада һансы һәрби һиссәнин һансы дөјүшдә иштирак етдији, һансы ордени, һансы медалы, һансы нишаны алдыгы һәкк олунубдур, ону һеч кәс дә пәһмур. Она көрә ки, тарих, тарихдир.

1941-1945-чи илләр мұһарибәси Азәрбајчан халгынын тарихиндә дә чоһ көркәмли јер тутуб. Азәрбајчан халгынын тарихинин парлаг сөһифәләридир. Биз бунлары бөјүк һөрмөт вә еһтирамла хатырламалыјыг. Бу дөврүн инсанларыны, бу дөврдә һәм чөһһәдә дөјүшүб һәлак оланлары, чөһһәдә јаралананлары, чөһһәдә рәшадәт көстөриб бу күн јашајанлары һөмишә бөјүк һөрмөт вә еһтирамла хатырламалыјыг, онлара бөјүк һөрмөт вә еһтирамымызы билдирмәлијик. Бурада тамамилә доғру дејилди ки, 1941-1945-чи илләр мұһарибәсиндә Азәрбајчан халгынын иштиракы тәкчә чөһһәдә, дөјүшдә олмајыбдыр. Бәли, Азәрбајчанын нефти һөмин о мұһарибәдә, о гөләбәнин әсасыны тәшкил еләјөн амилләрдөн бири иди. Тәсадүфи дејилди ки, һитлер ордусу чан атырды ки, Бақыны кәлиб зәбт етсин, ишғал етсин. Әкәр һитлер ордусу Бақыны ишғал едә

билсәјди, бәлкә дә вәзијјәт тамам башга чүр ола биләрди. Бәлкә дә вәзијјәт бамбашга ола биләрди. Тамамилә доғру дејилди ки, о вахт Совет Иттифагында һасил олан нефтин 70 фаизиндөн чоһуну Азәрбајчан верирди вә бизим Азәрбајчан нефтчиләри нә гәдәр әзаб-әзијјәтлә бу нефти чыхарырдылар.

Билирсиниз ки, Гафгаза јол бағланмышды, һитлер ордусу кәлиб Моздокда дурмушду. Орадан дөмир јолу јоһ иди, анчаг Хәзәр дөнизи илә, Орта Асија васитәсилә, - о дөврү индики дөврлә мұгајисә етсәк, онда чөтинликләр даһа да чоһ иди, - о чөтинликләрин һамысынын өһдәсиндөн кәләрәк чөһһә үчүн нефт чыхарылырды, нефт дә көндөрилирди. Бир нефт дејилди. Азәрбајчанын о вахткы машынгајырма заводларында силаһ истәһсал олунурду. Бу, Азәрбајчан халгынын тарихидир. Азәрбајчанын тарихиндә өн чоһ нефт 1941-1945-чи илләрдә чыхарылыбдыр. Бурада бизим инсанлар ишләјибләр. Бурада бизим фөһлөләр чалышыблар. Бунлары унутмаг олармы? Биз һәзи Асланову унуда биләрикми? Бизим Азәрбајчан халгынын о чүр гөһрәмәнлыг көстөрмиш нұмәјәндәсини унуда биләрикми? Бу күн дејә биләрикми ки, һәзи Асланов чаныны елә-белә верибдир? О, Вөтөн јолунда чаныны верибдир. Сиз јөгин Сталинградда олмусунуз, Мамај төпәсиндәки музејдә. Мән, мөсөлән, ораны зијарәт едөркөн һәзи Аслановун фамилијасыны башга Совет Иттифагы Гөһрәмәнларынын фамилијасы илә бирликдә көрдүм, чоһ фөһр етдим ки, бизим азәрбајчанлынын да фамилијасы бурада вар.

Јахууд Мөһди һүсәјнзадәни көтүрүн. О вахтлар о дөјүшдә вә дөјүшдә әсир дүшдү. Әсирликдән гачды, кетди Југославијада, Италијада бөјүк гөһрәмәнлыглар көстәрди. Гөһрәмәнчасына да һәлак олду. Ону биз унуда биләрикми? Амма бир о дејил. Бир бунлар дејил. Инди вахтынызы алыб һамынын адларыны чөкмәк истәмирәм. Амма кұман едирәм ки, бу бајрам әрәфәсиндә, бајрам күнләриндә мүтләг Бөјүк Вөтөн мұһарибәсинин гөһрәмәнлары тәблиг олунмалыдыр, онлар јада салынмалыдыр, онларын һаггында телевизијада, радиода верлишләр верилмәлидир. Бунлар бизим тарихимизин, јенә дә дејирәм, өн парлаг, өн көзәл сөһифәләридир. Биз бунлары һеч вахт унуда билмәрик. Јахууд да ки, јенә дә дејирәм, бизим арха чөһһәдә олан нефтчиләр. Бир нефтчиләр дејил, үмумијјәтлә чалышанлар. Мөсөлән, хатириниздәдир, о вахтлары јүксәк кејфијјәтли бензин ичад етдији үчүн бизим бөјүк алимләримиз

Јусиф Мөммәдәлијев вә Әли Гулијев дәвләт мұкафатлары алмышдылар. Буну биз унуда билмәрик. О вахткы нефтчиләр мәним хатиримдәдир, бөјүк нефтчи, чох тәчрүбәли инсан Сүләјман Вәзирев, Рүстәм Исмајлов мұһарибә вахты Сосиалист Әмәји Гәһрәманы ады алмышлар. Мәһз нефт һасил етмәк үчүн, нефт е'малы үчүн вә чәбһәни нефтлә тә'мин етмәк үчүн. Әлиш Ләнбәрәнски о вахтлар һәм чәбһәдә олмушдур, һәм дә Бакыја дәнәндән сонра нефт сәнајесиндә чох бөјүк фәәлијјәт тәстәрмишдир. Чохларынын адларыны чәкмәк олар. Бәс нә чүр демәк олар бу гәләбә бизим гәләбәмиз дејил. Бөјүк Бәстәкарымыз Үзејир һачыбөјөв өз шәхси мөвачибиндән, өз шәхси пулундан бир тәјјарә алыб чәбһәјә кәндәрмишди.

Бәли. Буну Үзејир һачыбөјөв еләмишди. Бәс, Үзејир һачыбөјөв билмирди нәдән өтрү өз пулундан тәјјарә алыб кәндәрмиди? Танк алыб бизим Азәрбајҗандан кәндәрәнләр вар иди. Азәрбајҗанын бу кәндләри, бу баґагчыл колхозчулары о вахтлар өз пуллари илә танк алыб кәндәрмидиләр, тәјјарәнин алынмасына пул верирдиләр. Бурада нә гәдәр вәсайтләр топланырды. Бунларын һамысыны унутмаг олармы? Онлар бизим гардашларымыз, аталарымыз, бабаларымыз, бизим, нә тәһәр дејәрләр, вәтәндашларымыздыр, бизим азәрбајҗанлылардылар. Бурада деди-ләр, Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндә 700 мин нәфәр азәрбајҗанлы иштирак едиб, 300 мин нәфәри һәлак олубдур. Бунларын хатирәсини унутмаг олармы? Јенә дә дејирәм, о вахтлар арха чәбһәдә, Азәрбајҗанда ағыр шәраитдә нефт чыхарылырды, сәнајә ишләјирди, кәнд тәсәррүфаты мөһсуллары истәһсал олунурду. Бизим шаирләримиз, бәстәкарларымыз Вәтән мұһарибәсинин гәһрәмәнларына һәср олунмуш нә гәдәр кәзәл маһнылар јазырдылар, әсәрләр јарадырдылар. Үмүмијјәтлә, халгы дејүшә чағыран, халгда вәтәнпәрвәрлик руһу јарадан әсәрләр јаратдылар. Бунлар һамсы бизим тарихимиздир. Инди јени мејдана кәлмиш, күчәдән кәлмиш ики-үч нәфәр адам кәлиб һакимијјәти мүвәггәти слараг әлиһә кечириб буну да гаралајыр, буну да гаралајыр, буну да гаралајыр, Азәрбајҗанын тарихиндә һеч кәс галмыр. Өзү дә Азәрбајҗан халгы үчүн бир гәпиклик иш көрмәјибдир. Әкәр бир гәпиклик иш көрмүш олсајды, дејәрдим, бәли, бу да бу иши көрүб, она көрә бу иши онун гараламаға һаггы вар. Она көрә дә онлар, шүбһәсиз бурада һакимијјәтдә мүвәггәти олан адамлар ки, о чүр һәрәкәтләр етдиләр,

бизим бу тарихимизә бу гәдәр зәрбә вурмаг истәдиләр, шүбһәсиз ки, онлар Азәрбајҗан халгы гаршысында бөјүк чинајәтләр етдиләр. Ејни заманда кедиб о дөврдә фашизмин мәркәзи олан Берлиндә Һитлерлә, Һеббелслә көрүшүб сәһбәт еләјән адамлары башладылар тәблиг етмәјә. Јарамаз ахы бунлар. Тарих, тарихдир. О олуб, бу да олубдур. Анчаг биз азәрбајҗанлы кими бурада өзүмүзү горумушуг, өз Вәтәнимизи горумушуг. Бизим о вахтлар бир Вәтәнимиз вар иди. Бәли, 1922-чи илдә Азәрбајҗан башга республикаларла бирликдә Совет Иттифагына дахил олду. О вахт Азәрбајҗана рәһбәрлик едән адамлар буну мұнасиб билдиләр, бу да олду вә бу дөврдә дә Азәрбајҗан бөјүк наилијјәтләр елдә етди. Буну нә унутмаг олар, нә дә позмаг олар. Она көрә дә кұман едирәм ки, бу чүр һаллар тамамилә арадан галдырылачаг. Бизим чәмијјәтимиздә белә һаллара јол вермәк олмаз. Вә һеч дә мұбаһисә апармаг лазым дејил ки, бу медалын үстүндә нә јазылсын. Нечә вар, елә дә јазылсын: "1941-1945-чи илләр Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндә гәләбә". Нечә вар елә дә јазылмалыдыр. Амма оланы да керижә гајтармаг олмаз. Ады нә чүр олуб, елә дә олубдур. Онун адыны дејишдирмәк дә мүмкүн дејил. Ким дә орада нә чүр вурушубдур, ону да дејишдирмәк мүмкүн дејил. Кимин дә һансы ордени вар, һансы медалы вар, һансы нишаны вар, ону бөјүк ифтихар һисси илә дашыја биләр. Нечә кәс дә нә утансын, нә чәкинсин. О гәдәр бөјүк бир өлкәнин, о гәдәр бөјүк бир савашын, бөјүк бир вурушун, бөјүк бир мұһарибәнин гәһрәманы олуб фәргләнәсән, орден аласан, медал аласан. Ону да 50 илдән сонра фикирләшәсән ки, буну мән бу күн сахламалыјам, ја сахламамалыјам. Әксинә, онлары сиз дашымалысыныз, сиздән сонра сизин нәвәләриниз дә онлары бир тарих кими сахламалыдырлар вә нәсилләрдән-нәсилләрә чатдырмалыдырлар. Елә бизим тарихимиз белә олубдур.

Инди көтүрүн кечмиш рус ордусунда, чар Русијасы ордусунда бизим нә гәдәр кенералларымыз олмушдур. Һәмин совет һакимијјәти вахтын-да бунларын һамсынын үстүндән гәләм чәкдик. Ики кенерал сонрадан-сонраја Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндән сонра јада дүшдүләр. Мәһмәндаровла Шыхлински — онлар мәһз бу Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндән сонра јада дүшдүләр. О вахта гәдәр онларын ады белә чәкилмирди, онлар халг дүшмәни кими идиләр. Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндән сонра бир аз

аб — һава дәјишилди. 1941-1945-чи илләр мұһарибәсиндән сонра онлар јада дүшдү. Онларын һаггында јазмаға башладылар. Амма бизим кенераллар төк бунлар идими? Хејр. Нүсејн хан Нахчывански, Көлбәли хан Нахчывански, Талышынски — чар Русијасында бизим нә гәдәр кенералларымыз олубдур. Инди көрөк бу күнләри биз Әлиаға Шыхлинскини күнаһландыраг ки, о Порт-Артур мұһарибәсиндә иштирак ејләјибдир, чар Русијасыны мұдафиә еләјибдир? Биз ону күнаһландырмалығымь рус ордусунда она “бог артиллерии” дејирдиләр? Бу, бизим фәхримиздир. Еләчә дә бу 1941-1945-чи илләр мұһарибәсиндә иштирак едән гәһрәманлар да, кенераллар да, забитләр дә, ади дөјүшчүләр дә. Бурада кимсә мәнә Көнчәдән Мәһәррәм Очагвердијеви төгдим еләмәк истәди. Очагвердијев Мәһәррәм дә — һамысы да бизим фәхримиздир.

Она көрә бөјүк ифтихар һисси илә биз бу Гәләбә бајрамына һазырлашмалығь. Бу бајрамы лајигли кечирмәлијик. Бу бајрамын кечирилмәси, үмүмијјәтчә бу гәләбәнин төбгиб олунмасы Азәрбајчан халгынын гәһрәманлыг нүмүнәләринин кәнч нәслә кәстәрилмәси, кәнч нәслә чатдырылмасы, бизим мүстәгил Азәрбајчан Республикасынын Милли Ордусунун јаранмасында, инкишаф етмәсиндә чох бөјүк мәнфәәт верәчәкдир. Бәли, бизим индики кәнчләримиз билмәлидирләр ки, вахты илә бизим чар Русијасы ордусунда да чох көркәмли забитләримиз, кенералларымыз вар иди. Чох бөјүк шүчаәт кәстәрән, гәһрәманлыг кәстәрән инсанларымыз вар иди, азәрбајчанлылар вар иди. Онлар билмәлидирләр ки, 1941-1945-чи илләр мұһарибәсиндә, дүнја тарихиндә, бәшәр тарихиндә ән дәһшәтли мұһарибәдә Азәрбајчан халгынын гәһрәманлыг кәстәрән кенераллары, забитләри, сыравиләри олубдур. Онлар өз гәһрәманлығь илә Азәрбајчан халгынын һөрмәтини галдырыблар. Азәрбајчан халгыны таныдыблар. Бунлар һамсы бизим кәнч нәсл үчүн өрнәкдир вә өрнәк олмалыдыр. Бизим инди јаратдығьмыз, гурдугумуз Милли Ордунун јаранмасында, гурулмасында бу төчрүбәдән истифадә олунмалыдыр. Бунлар һамсы бир-бири илә бағлы силсиләдир, бир-бири илә бағлы тарихимиздир. Биз бу тарихимизә һәмишә бөјүк һөрмәтлә јанашмалығь вә тарихимизи гүмәтләндирмәлијик. 50 илликлә әлагәдәр мұһарибә ветеранларына, әмәк ветеранларына әләвә күзәштләр, гајғылар, мадди јардымлар вә башга тәдбирләр паггында мәним фәрманымла тәјин олунмуш комиссија ишләјир. О,

бурада гыса мәлүмат верди. Күман едирәм ки, онлар јахын күнләрдә сизинлә бирликдә, јәни комиссијанын тәркибиндә ветеранлар да вар, бу төклифләри тамамлајачаглар, мәнә төгдим едәчәкләр вә мән бу барәдә хүсуси фәрман верәчәјәм. Фәрман верәчәјәм вә бизим имканларымыз дахилиндә — сиз буну да билмәлисиниз — имканларымыз дахилиндә чалышмалығь ки, бизим мұһарибә ветеранларына, әмәк ветеранларына максимум мадди јардым едәк вә онларын һәјат тәрзини, јашајышыны јүнкүлләшдирмәк үчүн, јахшылашдырмаг үчүн имкан дахилиндә лазьми тәдбирләр көрөк. Буну мүтләг едәчәјик.

Бурада музеј һаггында сөнбәт галдырылды. Билирсиниз, Сәлимов тамамилә доғру дејирди. О музејин нечә јаранмасынын инди бөјүк әһәмијјәти јохдур. О музеј 1974-чү илдә јарандь, ады да олду 18-чи ордунун Дөјүш Шөһрәти музеји. Анчаг о музеји хырда бир отагда јаратдылар. Јадымдадыр, Фәвварәләр мејданынын јанындакь дөнкәдә хырда бир отаг да јарандь. Амма илбәил хаһиш едиләр, биз дә кәстәриш вердик, әләвә јер вердиләр, кенишләнди, експозицијалар топландь вә о музејдә Азәрбајчан халгынын Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндә иштиракь чох јахшы әкс олунду. Билирсиниз, о музеји гурмаг үчүн бир чох ил лазьм олду, амма ону дағьтмаг үчүн бөјүк бир гәһрәманлыг лазьм дејилди. Бир күнүн, ики күнүн, бир ајын ичиндә ону вуруб дағьтдылар. Мән һесаб едирәм ки, музеј јаранмалыдыр. Инди онун ады нечә гојулачагдыр, ону өзүнүз мүәјјән едәрсиниз, һәр һалда Азәрбајчан халгынын 1941-1945-чи илләр мұһарибәсиндә һәм чәбһәдәки, һәм архадакь тарихинә һәср олунмуш музеј јаранмалыдыр, експонатлар топланмалыдыр вә ветеранларын да бир чоһу бу ишдә һәвәскардырлар вә һәвәскар да олачаглар. Музејин јарадылмасы үчүн јер ајрылмасы, бәлкә дә о јерин өзү мұнасиб олса, јахуд да ки, башга нә төклиф олса, буну да комиссијаја төгдим етсин, биз буну едәрик. Мәним јадымдадыр о вахт Сәлимов нә гәдәр бөјүк һәвәслә бу музејлә мәшғүл олурду, елә инди дә бәлә һәвәси вар. Сәлимов кимләр бизим ичимиздә чоһдур. Бу музеји јарадарлар, дүзәлдәрләр.

Бизим бу нүмајәндә һејәтинин иштиракь барәсиндә. Москвада паарада 30 нәфәр дәвәт едибләр, онлар мүәјјән олунубдур. Лондона дәвәт олунмушам, мәнимлә 5 нәфәр ветеран дәвәт олунуб. Зија Бүнјадов кедәчәк, гәһрәмандыр, Мәлик Мәһәррәмәв да кедәчәк, сонра Мәзаһир

Аббасов да кетсин. Үчүнүн адыны дедим, галанларыны да дејөчөјөм. Дикөр нүмајөндө һөјөтлөрин төркиби дә јахын күнлөрдө мүөјјөн олунар. Республикамызда бу төдбирләри кечирәрик, башга өлкөлөрдө дә чалышарыг ки, Азербайжаны јахшы төмсил едөк.

Инди Азербайжандакы төдбирләр һаггында. Бурада төнтөнәли ичлас һаггында сөһбөт олду, бәзиләри деди олсун, бәзиләри деди олмасын. Биздә парад олмајачаг. Москвада парад олачаг. Биздә шүбһәсиз ки, парад олмага еһтијач јохдур. Амма нәсә бир төдбир лазымдыр.

Вахты илә хатириниздәдир, биз адәтөн мајын 9-да һәзи Аслановун гәбрини зијарәт едирдик, Мәһди һүсәјнзәдәнин абидәсини зијарәт едирдик, сонра мұһарибәдә һәлак оланларын гәбрини зијарәт едирдик. Бунлар да шүбһәсиз ки, бизим програмымызда олмалыдыр, анчаг биздә, мәсәлән, Москвадакы кими һәрби парад олмадығына көрә, јөгин ки, һансыса бир мәркәзи төдбир олмалыдыр. Она көрә дә өкөр ветеранларын өксәријјәти, доғрудан да, белә бир арзудадырларса, төнтөнәли бир ичлас кечирмәк мүмкүндүр, чәтин бир шеј дејил. Ветеранлар үчүн буну етмәкдән чәкинмәмәлијик. Бир даһа сизи кәләчөк Гәләбә байрамы мұнасибәти илә төбрик едирәм, һамыныза чансағлыгы, хошбөхтлики арзу едирәм.

**АЗЕРБАЙДЖАН ХАЛГЫНЫН ДӨЛҮШ ВӘ ӘМӘК
ҺҮНӘРИ ӘБӘДИ ЈАШАЈАЧАГДЫР
РЕСПУБЛИКА САРАЈЫНДА КЕЧИРИЛМИШ
ТӨНТӨНӘЛИ КЕЧӘДӘ НИТГ
5 мај 1995-чи ил.**

Һөрмәтли ветеранлар, Бөјүк Вәтән мұһарибәсинин гәһрәмәнлары! Сизи Икинчи дүнја вә 1941-45-чи илләр мұһарибәсиндә һитлер фашизми үзәриндә гәләбә чалынмасынын 50 иллик јубилеји мұнасибәтилә төбрик едирәм, һамыныза чан сағлыгы, узун өмүр, сәадәт вә бүтүн ишләриниздә уғурлар арзулајырам!

Икинчи дүнја мұһарибәси бөшәр тарихиндә ән дөһшәтли мұһарибә олмушдур. Бу мұһарибә милјонларла инсанын һәлак олмасына, шөһәрләрин вә өлкөләрин дағыдылмасына кәтириб чыхармышдыр. Икинчи

дүнја мұһарибәсиндә, 1941-45-чи илләр Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндә һитлер фашизми үзәриндә гәләбә чалынмасында Азербайжан Республикасынын, халгымызын, республикамызын вәтәндашларынын бөјүк ролу олмушдур. Мәһз буна көрә дә бу күнләр гәләбәнин 50 иллик јубилејини бөјүк ифтихар һисси илә гејд едир вә ону халгымыз үчүн, мүстәгил Азербайжан дәвләти үчүн бөјүк байрам һесаб едирик.

Мұһарибәнин илк күнләриндән Азербайжан халгы, республикамызын вәтәндашлары һитлер фашизминә гаршы дөјүшләрә башладылар. Мұһарибәнин илк күнләриндә 40 мин нәфәрдән артыг Азербайжан вәтәндашы көнүллү олараг чәбһәјә кетмәјә јазылды. Үмумијјәтлә, һәммин дөврә 180 мин адам халг ордусуна јазылмышды. 1941-45-чи илләрдә вә ондан да габаг Азербайжанын оғул вә гызлары дөјүшләрә вурумуш, бөјүк рәшадәт вә гәһрәмәнлыглар кәстәрмишдиләр. һәммин илләрдә Азербайжан Республикасындан 700 минә гәдәр адам чәбһәјә кетмишдир. Онлардан 300 мин нәфәри һәлак олмушдур. Азербайжанлылар, бизим республикадан чәбһәјә кәдәнләр икидиклә вурумуш, алман фашизминә гаршы мұһарибәнин сон күнүнә гәдәр амансыз вә чәсарәтли мұбаризә апармыш, гәһрәмәнлыг кәстәрәрәк гәләбәнин өлдә олунмасына өз пәјларыны вермишләр. Республикамызын он минләрлә вәтәндашы, азербайжанлылар дөјүшләрә фәргләндикләринә, гәһрәмәнлыг сүмүнәләри кәстәрдикләринә көрә орден вә медалларла тәлтиф едилмишдир. Азербайжандан чәбһәјә кетмиш, дөјүшләрә гәһрәмәнлыг кәстәрмиш 130 нәфәр ән јүксәк ада — Совет Иттифагы Гәһрәмәни адына лајиг көрүлмүшдур. Вәтәндашларымызын бир гисми мұһарибәдән әлил вә шикәст гајытмыш, сонралар бунун нәтичәсиндә дә һәјатдан кетмишдир. Бу күн дә бизим арамызда мұһарибәнин ағрыларыны вә дөрдләрини өз үзәриндә дашыјанлар чохдур. Бир сөзлә, һитлер фашизминә гаршы мұһарибәдә Азербайжан халгы, республикамызын вәтәндашлары гәһрәмәнлыг, шүчаәт кәстәрмиш вә тарихимизә чох дөјәрли сәһифә јазмышлар.

Мұһарибәнин уғурла апарылмасында вә дүшмән үзәриндә гәләбә чалынмасында Азербайжан Республикасынын хидмәтләри арха чәбһәдә көрүлмүш ишләрлә дә бағлыдыр. Мұһарибәнин илк күнләриндән Азербайжан Республикасынын бүтүн шөһәр вә кәндләриндә, һәр бир иш јериндә инсанлар гәләбә наминә кечә вә күндүз чалышмышлар.

Бу гələбəнин чалынмасында Азəрбајчанын хусуси ролу һәм дə он-дан ибарəтдир ки, Азəрбајчан Республикасынын нефти о вахтлар мұһа-рибəнин угурла апарылмасы үчүн ын мұһым амиллəрдən бири олмуш-дур. Һəмин дəврдə Советлəр Иттифагында чыхарылан нефтин 70 фаи-зиндən чоху Азəрбајчанын пајына дүшүрдү. Бу гəдər нефт Азəрбајчан нефтчилəринин фəдакар əмəји сажəсиндə истəһсал олунурду. Шүбхəсиз, бундан белə бир нəтичə чыхармаг чəтин дəјил ки, əкər Азəрбајчан нефти олмасајды, моторлар мұһарибəsi, техника мұһарибəsi о гəдər угурлу вə мұвəффəгијјəтли ола билмəзди. Азəрбајчан нефтчилəri кəч-күндүз нефтин чыхарылмасы, с'мал олунмасы вə чəтин јолларла чəбһəјə кəндəрилмəsi илə мəшгул идилər. Онларын һər бири бу јолда чанларыны гојараг фашизм үзəриндə гələбə чалынмасында сəј кəстə-рирди. О вахтлар Азəрбајчан алимлəri тəрəфиндən јүксəк кəјфијјəтли бензин, керосин вə башга нефт мəһсуллары ихтира олунараг респу-бликамызда истəһсал едилирди. Азəрбајчан Республикасынын сəнајə мұс-сисələri, хусусən машынгајырма заводлары силаһ вə сурсат истəһсалы илə мəшгул иди. Мұһарибə дəврүндə Азəрбајчанда 130 нөв силаһ вə сурсат истəһсал едилиб чəбһəјə кəндəрилирди.

Белəликлə, Азəрбајчан Республикасынын вəтəндашлары, азəрбај-чанлылар бу гələбəнин чалынмасы үчүн һәм билаваситə дəјүшлəрдə, һәм дə арха чəбһədə чох ишлəр кəрмүш, бəјүк фəдакарлыг нұмајиш етдирмишлəр.

Азəрбајчанда 416-чы Таганрог, 223-чү Белград, 77-чи Симферопол дивизијалары тəшкил олунмушду. Шəхси һəј'əтинин əксəријјəти азəр-бајчанлылар олан бу дивизијалар Азəрбајчандан, Гафгаз дағларындан дəјүшə-дəјүшə Берлинə гəдər кəдиб чыхмыш вə гələбəнин əлдə олун-масына өз пајларыны вермишлəр.

Мən бəјүк мəмнунијјəт һисси илə дəјə билəрəm ки, 416-чы Таганрог дивизијасынын гəһрəманлыгыны əбədилəшдирмəк үчүн Ростов вилајə-тиндə бу дивизијанын дəјүш шүчəттинə бəјүк абидə учалдылмышдыр. Бу абидəни Русија торпагында мəһз Азəрбајчан Республикасы, халгы-мыз јүксəлтмишдир.

Крымда, Сапун дагында 77-чи Симферопол дивизијасынын гəһрə-манлыгыны əбədилəшдирмəк үчүн бəјүк абидə гојулмушдур. Буну да Азəрбајчан Республикасы етмишдир.

Бəјүк Вəтən мұһарибəсиндə гəһрəманлыг кəстəриб һəлак олмуш адамлара Азəрбајчан Республикасынын һər јериндə абидələr учалдыл-мыш, хатирə лəвһələri вурулмушдур. Онлар даим бизим гəлбимиздə-дир.

Биз бу күн гələбə бајрамынын 50 илијини республикамызын һəја-тында фəал ишлəр кəрмүш вə инди бизимлə бирликдə олан инсанларла гејд едирик. Мən бəјүк севинч һисси кечирирəm ки, бизим бу Респу-блика сарајынын салонунда синələриндə орден вə медаллар, гəһрəманлыг нишанлары олан ветеранлар топлашыблар. Јарым əср бундан өнчə гə-лəбə чалыб, даһа 50 ил јашајыб вə бу күн гələбəнин 50 илијини бај-рам етмəк бəјүк хошбəхтликдир. Бу хошбəхтлик сизə нəсиб олубдур. Мən бу мұнасибəтлə сизи хусуси тəбрик едирəm!

Бу мұһарибə һагында чох данышмаг олар. Анчаг бу күн буна сһти-јач јохдур. Чүнки бураја топлашанларын əксəријјəти һəмин мұһарибə-ни кəрмүш адамлардыр. Кəнчлəримиз исə китаблардан вə филмлəрдən һəмин мұһарибəнин нə гəдər дəһшəтли олдуғуну, дикəр тəрəфдən, ин-санларын гəһрəманлыг зирвəсинə нєчə јүксəлдијини билирлəр. Бу мұ-һарибədə инсанлар гəһрəманлыг вə рəшадəт кəстəрмəклə јанашы, бир-бири илə даһа сых јакынлашыб дост олмушлар. Һəмин мұһарибədə мұхтəлиф миллəтлəрин нұмајəндələri иштирак етмишлəр. О вахт Совет Иттифагынын тəркибиндə олан республикаларын, халгларын, миллəтлəрин һамсынын нұмајəндələri бу мұһарибədə иштирак етмиш вə бу инсанлар чəбһə мєјданларында, сəнкəрлəрдə бир-бири илə даһа да јакынлашмыш, дост олмушлар. Бу достлуг бизим бу күнүмүз вə кə-рчəјимиз үчүн чох лазымдыр.

Гələбəнин əлдə олунмасында дүнја халгларынын, мүтəрəгги гүввə-лəрин өвəзсиз ролу вардыр. 1941-45-чи иллəр Бəјүк Вəтən мұһарибə-синдə гələбədə рус халгынын ролу јүксəк гијмəтə лəјигдир. Русија Федерасијасы халгларынын, кечмиш Совет Иттифагында јашајан халг-ларын һər биринин Һитлєр фашизми үзəриндə гələбə чалынмасында фəалијјəти вə ролу вар. Она кəрə дə бу күн бурада, мұстəгил Азəрбај-чан Республикасынын пајтахты Бақы шəһəриндə, гələбəнин 50 илији-ни гејд едəркən халгымыз адындан, бураја топлашмыш ветеранларымы-зын адындан кечмиш Совет Иттифагынын бүтүн республикаларынын халгларына, рус халгына Азəрбајчан халгынын саламыны, тəбриклəri-

ни көндөйрөм вә онларын һәр биринә уғурлар арзулаҗырам.

Икинчи дүнја мұһарибәсиндә Һитлер фашизми үзәриндә гәләбә фашизм әләһинә галхмыш бүтүн дүнја халғларынын, дәвләтләринин үмуми вә биркә сәји нәтичәсиндә әлдә олунмушдур. Мә'лумдур ки, о вәхтлар әсас гүввә "Бөјүк коалисија" — Совет Иттифағы, Америка Бирләшмиш Штатлары, Бөјүк Британија вә Франса иди. Онларын биркә фәалијјәти вә фашизм әләһинә коалисијасы бу гәләбәнин газанылмасында хусуси јер тутур.

Авропа өлкәләринин мұғавимәт һәрәкатлары, фашизм әләһинә галхмыш инсанлар, сијаси гүввәләр, дәјүшчүләр фәдакарлыг кәстәрмиш, әзләрини гурбан вермәк фашизмдин гаршысыны алмыш вә онун мөһв олмасына өз пәјларыны вермишләр. Она көрә дә бу күн гәләбәнин 50 иллијини гејд едәркән бүтүн дүнја халғларына Азәрбајҗан халғынын сәмими салам вә тәбрикләрини чатдырамы. Хусусән Америка Бирләшмиш Штатлары, Бөјүк Британија вә Франса халғларына Азәрбајҗан халғы адындан саламлар вә тәбрикләр көндөйрөм.

Икинчи дүнја мұһарибәсинин, Бөјүк Вәтән мұһарибәсинин гуртармасындан 50 ил кечмишдир. Бу 50 ил Азәрбајҗан халғынын тарихиндә бөјүк вә көркәмли јер тутур. Өтән 50 илдә онун мүәјјән, инди бизим үчүн үмуми олан чәһәтләри илә јанашы, Азәрбајҗан халғынын һәјәтында бөјүк дәјишикликләр әмәлә кәлмишдир.

Үмумијјәтлә, бу дөврдә дүнјада бир чох дәјишикликләр олмуш, бөјүк просесләр кәтмишдир. Азәрбајҗан халғы бу 50 илдә бөјүк, шәрәфли јол кечмишдир. Һәмин илләрдә Азәрбајҗан Республикасынын бөјүк игтисади, елми, мәдәни потенциалы, кениш тәһсил системи јаранмыш вә бу күн республикамыз өтән 50 ил әрзиндә әлдә етдији наилијјәтләрин асасында јашајыр вә ирәли кедир. Әкәр бу күн десәк ки, фашизм үзәриндә гәләбәдән сонра халғымызын кечдији јол Азәрбајҗан кәләчәк милли азадлығына, мүстәғиллијинә кәдән јол олмушдур, сәһв етмәрик. Бөјүк ифтихар һисси илә гејд едә биләрәм ки, Азәрбајҗан халғы өз милли азадлығына наил олуб, дәвләт мүстәғиллијини әлдә едиб вә Азәрбајҗан Республикасы мүстәғил дәвләт кими дүнја бирлијиндә ләјли јерини тутмушдур.

Әзиз ветеранлар, Азәрбајҗан Республикасынын мүстәғиллијинин әлдә олунмасында сизин бөјүк хидмәтләриниз вар. Фашизмдин гаршысы

мөһз сизин гәһрәмәнлығынызын нәтичәсиндә алынды. Мөһз сизин фәдакар әмәјиниз сәјәсиндә 50 ил әрзиндә Азәрбајҗан јүксәк инкишаф јолу кечди вә бөјүк игтисади, интеллектуал потенциал топлады. Бунларын әсасында Азәрбајҗан өз мүстәғиллијини әлдә етди вә дүнја бирлијиндә өз јерини тутду.

Она көрә дә, әзиз ветеранлар, әзиз һәмвәтәнләр, бачылар вә гардашлар, сизә дәвләтимиз адындан вә шөхсән өз адымдан һөрмәт вә тәшәккүрүмү билдирирәм!

Тәәссүфләр олсун ки, Азәрбајҗан кәләчәк башына сон илләр бөјүк бәләлар кәлмиш, республикамыз, халғымыз Ермәнистан тәрәфиндән тәчәвүзә мәрүз галмышдыр. Једди илдир ки, мұһарибә кедир. Бу мұһарибәдә дә бизим бөјүк иткиләримиз олмуш вә о, Азәрбајҗан халғына бөјүк фәһиәләр кәтирмишидир. Азәрбајҗан Республикасынын әразисинин 20 фәизи ишғал олунмуш, бир милјондан чох вәтәндашымыз гәчгын дүшмүшдур.

Ејни заманда ону демәк ләзимдыр ки, Азәрбајҗан кәләчәк башына сон илләр бөјүк бәләлар кәлмиш, республикамыз, халғымыз Ермәнистан тәрәфиндән тәчәвүзә мәрүз галмышдыр. Једди илдир ки, мұһарибә кедир. Бу мұһарибәдә дә бизим бөјүк иткиләримиз олмуш вә о, Азәрбајҗан халғына бөјүк фәһиәләр кәтирмишидир. Азәрбајҗан Республикасынын әразисинин 20 фәизи ишғал олунмуш, бир милјондан чох вәтәндашымыз гәчгын дүшмүшдур.

Бу бәјрам күнүндә мән Икинчи дүнја мұһарибәсиндә алман фашизми үзәриндә гәләбәнин әлдә едилмәси наминә һәләк олмуш инсанларын һамсынын руһу гаршысында баш әјирәм. Азәрбајҗан Республикасынын мүстәғиллијини, әрази бүтөвлүјүнү горујага һәләк олмуш гәһрәмән дәјүшчүләримизин руһу гаршысында баш әјирәм.

Республикамызын дүшдүјү индики вәзијјәт, Ермәнистан тәрәфиндән өлкәмизә гаршы едилән һәрби тәчәвүз бизи вадар едир ки, Бөјүк Вәтән мұһарибәсиндә ветеранларымызын тәчәвүзә мәрүз галмышдыр. Једди илдир ки, мұһарибә кедир. Бу мұһарибәдә дә бизим бөјүк иткиләримиз олмуш вә о, Азәрбајҗан халғына бөјүк фәһиәләр кәтирмишидир. Азәрбајҗан Республикасынын әразисинин 20 фәизи ишғал олунмуш, бир милјондан чох вәтәндашымыз гәчгын дүшмүшдур.

Мән ветеранларын индиједөк көрдүклөри ишлөри жүксөк гүмөтлөндирерәм вә гаршыдакы ишлөрдө онлара бөјүк уғурлар арзулајырам.

Азәрбајҗан халгы сүлһсөвәр халгдыр. Нитлер фашизминә гаршы мұһарибәдә халгымыз сүлһсөвәр халг кими сүлһү, әмин-аманлығы горумаг, бөшөријјәти фашизмдән хилас етмөк үчүн дөјүшә галхмышды. Азәрбајҗан халгы бу күн дә јалныз вә јалныз өз әразисини, торпагла-рыны, Вөтәнини, дәвләтин мүстәгиллијини горумаг наминә дөјүшүр, вурушур.

Биз мұһарибә истәмирик. Биз мұһарибә төрәфдары дејилик. Биз һеч кәсин торпагына көз дикмөмишик. Анчаг өз торпагла-рымызы да һеч кәсә вермәјәчөјик.

Биз Ермәнистанла Азәрбајҗан арасында кедән мұһарибәдә он бир ај бундан өввәл атәшин кәсилмәси һаггында мөһз сүлһсөвәр принципләр әсасында сазиш әлдә етмишик. Биз өтән мүддәтдә атәшкәс режиминә риәјәт едирик. Сизин гаршынызда бир даһа дејирәм ки, Азәрбајҗан дәвләти бөјүк сүлһ мұгавиләси имзалананадөк бу атәшкәсә риәјәт едөчөкдир. Биз Ермәнистанла Азәрбајҗан арасындакы мұһарибәјә сон гојмаг, бу мұнагишәни сүлһ јолу илә һәлл етмөк истәјирик. Биз бу јолу сечмишик вә бу јолла кедөчөјик.

МДБ Парламентләрарасы Мөчлисинин бөјүк нұмајәндә һејәти бу күн Азәрбајҗана кәлибдир. Көрүшләр кечирмишик, данышыглар апармышыг. Гәләбәнин 50 иллији бајрамыны онлар бу күн бурада бизимлә бирликдә гејд едирләр. Бу салондадырлар. Мән онлары саламлајырам. Азәрбајҗан халгы адындан, сизин адыныздан бу гәләбә мұнасибәти илә онлары тәбрик едирәм. Әмин олдуғуму билдирмөк истәјирәм ки, онларын фәалијјәти бөлкәдә сүлһүн, әмин-аманлығын бәрпа олунмасына јөнәлдилөчөкдир вә онлар да Азәрбајҗанын бу сүлһмәрамлы сијасәтинин уғурла сона чатмасына чалышачаглар.

Биз атәшкәс режиминә риәјәт едөчөјик. Биз сүлһ истәјирик. Анчаг сүлһ јалныз вә јалныз Азәрбајҗан республикасынын әрази бүтөвлүјүнүн тәмин олунмасы, өлкәмизин дәвләт сәрһәдләринин, мүстәгиллијинин вә суверенлијинин тохунулмазлығы шөртләри әсасында ола биләр. Биз бу шөртләр әсасында данышыглар апарырыг вә апарачагыг. Күман едирәм ки, бүтүн дәвләтләр, бу ишә гошулмуш бүтүн бејнәлхалг тәшәтәтләр бу мәсәләләрә даим әдаләтлә јанашачаг, республикамызын

вөзијәти аңлајачаглар, билөчөкләр ки, биз мөһз бу принципләр әсасында рекионумузда узунмүддәтли сүлһүн тәмин олунмасына чалышырыг.

Мән бу күн бир груп ветерана гәләбәнин 50 иллији мұнасибәтилә тәсис олунмуш медаллар тәгдим етдим. Бу медаллары аларкөн онларын һамасы ејни сөзләр дедиляр: Күн о күн олсун ки, биз јени бир гәләбәни гејд едөк вә ону бајрам едөк. Мән дә белә фикирдөјәм.

Күн о күн олсун ки, Азәрбајҗан торпагла-ры ишғалчылардан азад олсун!

Күн о күн олсун ки, ишғал олунмуш торпагла-рдан гачгын дүшмүш Азәрбајҗан вөтәндашлары өз евләринә, јурдларына, обаларына гајыт-сынлар!

Күн о күн олсун ки, Азәрбајҗанын әрази бүтөвлүјү тамамилә, әбәди лараг тәмин едилсин! Бир даһа гејд едирәм, биз бунларын һамасына сүлһ јолу илә наил олмаг истәјирик. Мән әминәм ки, биз буна наил олачагыг. Әминәм ки, о күн кәлиб чатачаг. Әминәм ки, биз белә бир бајрам гејд едөчөјик.

Әзиз ветеранлар!

Әзиз бачылар, гардашлар!

Сизин һамынызы бир даһа сәмими гәлбдән тәбрик едирәм. һәр биринизи, мұһарибә ветеранларыны гучаглајырам, өпүрәм, сизә өз һөрмөт вә ептирамымы билдирерәм. һамыныза чансағлығы, хошбәхтлик, узун өмүр арзулајырам. Сағ олун.

“Тарих, тарихдир” китабына топланан нитгләрин, чыхышларын вә төвсијәләрин конкретлији, дәгиглији, нәзәри дипломатик дәринлији вә сијаси истигамәти Мүстәгил Азәрбајҗан дәвләтинин ичтимаи-сијаси, идеологи вә елми һәјатында, бејнәлхалғ аләмдә, дүнја мигјасында бәјүк вә әвәзсиз һадисә кими гіјмәтләндирилмәлидир. Бу нитг вә чыхышлар инсанларын мә’нәви тәрбијәсини тәкмилләшдирмәк чәһәтдән ичтимаи-сијаси вә мәдәни тәдбирләр мүүјәнләшдирмәјә көмәк едән ән јажшы васитәдир вә онлар фәал һәјат мөвгәјинин формалашмасы саһәсиндә чох зәнкин тәчрүбәјә әсасланыр. Инди јеничә тәшәккүл тапмагда олан Азәрбајҗанын Русија, Түркіјә вә Украјна илә јени әлагәләрини — мә’нәви тәрбијә, хүсусилә тарихлә тәрбијә саһәсиндә мүвәфғәјијәтләр — бу китабдакы чыхыш вә нитигләрдән истифадә етмәклә өјрәнмәк олар.

Биз бу әсәрләрдән, халгын мәнафәјинә һәдсиз хидмәт дәрси, принципаллыг, мөтнлик, сијаси ајыглыг-чәвиклик, мә’нәви сафлыг, ишкүзар-сәриштәлилик, идеја вә сијаси әлејһидарларымыза гаршы барышмаз мүнәсибәт, мөнфи һаллара гаршы барышмаз мүбаризә дәрси алырыг. Биз бу дәрсдән фәјдаланмагда өлкәмизин инкишафына көмәк едә биләрик. Ахы, јеничә дирчәлмәкдә олан Азәрбајҗанда игтисади вә социал инкишаф вәзифәләринин јеринә јетирилмәсиндә, мә’нәви аләмләрин артырылыб зәнкинләшдирилмәсиндә бу чыхыш вә нитгләрин әһәмијјәтини инкар етмәк олмаз. Мә’нәви тәрбијә мүстәгил Азәрбајҗанын идеологи саһәдәки тәдбирләринин үзвү үнсүрүдүр. Вә буна көрә дә тарихи тәчрүбә сүбут едир ки, тарих-чәмијјәтин тәрчүмәји-һалыдыр, бүтөвлүкдә онун сијаси китабыдыр-дәрслијидир. Бу кејфијјәтинә көрәдир ки, һ. Әлијев тарихи тәдгиг едәнләрдән-өтән әсрләрдә баш верән әдаләтли вә әдаләтсиз һадисәләрин кичик вә бөјүклүјүндән асылы олмајараг, көм-кәсирилә бирликдә ашкара чыхармағы, мәзмунларына көрә гуруллашдырыб гіјмәтләндирмәји тәләб едир...

Бу саһәдә һ.Әлијевин јаддашы зәнкиндир, кечмишдән хәбәр верир, индијә нәзәр салыр, кәләчәјин јолларыны ишыгландырыр, халгларын, милләтләрин енишли-јохушлу кечидләринә ајдынлыг, шәффафлыг кә-

тирир. Бу да һәгигәтин ортаја чыхарылмасына имкан јарадыр. Тәәсүфләр ки, индијәдәк тарихи һәгигәти демәкдән горхмушуг вә гәт’и сурәтдә инанмышыг ки, биздән хошбәхти јохдур. Советләр Иттифагы јарананда, республикалар арасында һәр шәј бөлүнөндә Азәрбајҗанын да бәхтинә бејнәлмиләчилиик дүшүб вә ондан гачмаг һеч кәсин ағлына кәлмәјиб, чүнки јени јаранан гурулуша инам күчлү иди. Бу инамла тарихимизи беләчә тәһриф етмишик, көкүмүзү балталамагда сәдагәтимизи сүбута чалышмышыг. Ленинин алабәзәк консепсијалары мәсчидләрин ағзына гара гыфыл вуруб “Дини-вичдан азадлыгы” е’лан едөндә, сусмушуг. Мүстәгил дәвләт арзусунда оланлары “Бир аддым ирәли, ики аддым кері”¹ чәкилиб тәпији елә зәрблә вурмушуг ки, кедиб Сибирә дүшүбләр. Сонра да “Милләтләр өз мүғәддәратларыны өзләри тәјин едир” шүарыны тәнтәнәли шәкилдә, коммунизм кабусуна бәрәәт верән Коммунист Партијасы гурултајларында чар чәкмишик. Тарихи һадисәләрин “быг-саггалыны гырхыб” һәгигәтин үстүндән гара хәтт чәкмишик, олмајаны “бәзәмишик”. XIX әсрин тарихчиси Н.М.Карамзинин “Тарих роман, дүнја да бағ дејил, һәр шәј ширин, көзәл вә хошакәлән олсун, Тарихин ачы мәјвәләри дә вар, биз ону јемәмәлијик”. Јуну гуманизм сајыб тарихдәки фәчиәләри агартмагдан гачмышыг. Н.М. Карамзинин империја үчүн сәрфәли олан бу образлы мәсләһәтинин мә’насына фикир вермәмишик. “Тарихин ачы мәјвәләринин” үстүндән сакитчә кечмишик. Јетмиш ил өзүмүзә “бөјүк гардаш” сајдығымыз милләт исә Чинкиз вә Баты ханы, Наполеону, Әмир Тејмуру, Чавад ханы вә башгаларыны өз кәнчләринә славјанларын дүшмәни кими тәғдим едөндә нә үчүн Н.М.Карамзинин мәсләһәтинә гулаг асмајыблар?! һачы Мурадын башыны Ермитажда спиртдә сахлатдыран шималлы сијасәтчиләр, бунунла кичик халглар нә демәк истәјирләр?...

Демәли, Н.М.Карамзинин мәсләһәти анчаг кичик халглар үчүнмүш. һәлә бу һарасыдыр. ССРИ-дә јашајан етник групплар рус тарихчисинин бу гәнаәтинә дә гулаг асыб, әмәл етмишләр: “Тарихи мәгсәдләрдән, һәтта, онлар һәгигәт дә олса, ондан јан кечмәк олар (нечә вә нијә? - С.Ш.). Бир һалдаки бу һадисәләрин мүасирләри бизә мә’лумат вермир,

1. В.И.Ленинин әсәринин ады.

вермек истәмир, сусур, демәли, биз дә сусмалыжыг²

Елми-һәзәри чәһәтдән дүзкүн гојулмајан, чәмијјәтин тарихинә, ичтимаи һәјатын мүсбәт инкишафына һәғәрәтлә бахан, онун сәсини батыран бу “түғејли мәсләһәтдә” Н.М.Карамзинин кечмишдә бир халқын. башга, күчлү бир халг төрәфиндән гәт-л-ғәрәт едилмәси, ирги, милли, дини әдавәт үзүндән әһалинин ајры-ајры группларынын күтләви мәнви, инсанлыға гаршы ән агыр чинајәтләрин төрәдилмәси, кеносид барәдә сонракы нәсилә, зәрәр чәкән төрәфин инсанларына хәбәр вер-мәмәјә чағырмасы сәбәби исә күн кими ајдындыр: “Бочкада ром вар, чин вар, шейтан вар”...

Рус тарихчисинин бу бәләғәтли, бәдиғи гәлибә салынмыш мәсләһә-тинә сонралар болшевикләр дә садиг галмышдыр. Лакин кечмиш ССРИ-нин республикалары арасында Н.М.Карамзинин мәсләһәтинә је-нә дә ән чох азербайжанлы мангуртлар әмәл етмиш, башымыза кәтири-лән фәциәләри ачыб-ағартмамышлар. Тарихи гәһрәманларымыз кәна-ра гојуб, мәнәббәт дастанынын гәһрәманлары — ермәни гызыны севән Кәрәм зијадсојла өјүнмүшүк. Гара кешишин чинајәтини “дин халими белә олар”, - дејиб чаванларымызда ермәнијә рәғбәт јаратмышыг. “Иланын ағына да лә нәт, гарасына да” демәмишик. Кәнчләримизи мү-сибәтләримиздән хәбәрсиз бөјүтмүшүк, онлара интигам һисси төрбијә етмәмишик. Јүз минләрлә диндашымыз Бақыда, Нахчыванда, әзәли Азербайжан торпагы-шәһәри олан Ирәванда, Анадолу чиварында; Карс, Сарыгамыш вә Эрзурум долајларында вәһшичәсинә гәтлә јетирән Ашот Јеркат (Дәмир Ашот), Дро, Тртат вә тајгулаг Озанјан Андраник Тара-совичи ермәни әдәбијјаты өз халгы арасында милли гәһрәман кими тәблиғ едәндә, театр сәһнәсиндә кәстәрәндә, биз башга јола гуллуғ етмишик, бейнәлмиләтчилик идејаларына садиг галыб олан вә гызларымыз “Күр-Араз, Арарат”, “Гардаш олуб Азербайжан—Һајас-тан” маһнысыны фәхрлә охутмушуг. 1964-чү илин апрел ајынын 24-дә Бақыда “Коммунист” (ермәничә) гәзети Андраникин чинајәтләринә бәрәәт газандыран мөгәлә һәср едиб шәкли илә бирликдә јајанда өзүмүзү көрмәмәзлијә вурмушуг. Инди дә Бөјүк Вәтән мұһарибәсинин 50 илијини киминсә һај-күјүндән горхуб гејд етмәсәјдик, бир халг

кими өзүмүзү чылызлашдырмаздыгмы? Ахы, “Бу Азербайжан халгынын тарихидир¹ вә бу гәләбәдә бизим дә пајымыз вар”.

Әкәр бу јубилеји гејд етмәсәјдик: —

а) Фашизмә гаршы мұбаризә апаран 700 мин нәфәр вәтәндашымыз-дан шәксиз имтина едәчәкдик;

б) 300 мин нәфәр азербайжанлы вәтәндашын руһуну јетим гојачаг-дыг;

в) Әлли ил әрзиндә Азербайжан халгынын ичтимаи-сијаси һәјатында баш верән бөјүк дәјишликләрин тарихиндә бошлуғ јарадачагдыг;

г) 130-чу гвардија вә 416-чы Таганрог, 223-чү Белград вә 77-чи Симферопол дивизијаларындан көнүллү әл чәкәчәкдик;

ғ) Бөјүк Вәтән мұһарибәси Гәләбәсинин 35 илији бајрамы әрәфә-синдә - 1980-чи илдә республика рәһбәринин - һ.Әлијевин тәшәббүсү илә 416-чы вә 77-чи дивизијаларын шәрәфинә Ростов вә Крымда учал-дылан абидаләр өзләринә саһиб ахтарачагды.

д) Мұһарибә вә әмәк ветеранларына һөрмәтсизлик едәчәк, инди торпағларымыз ермәни гудузларындан, ермәни фашистләриндән гору-јан икид дәјүшчүләримизин әһвал-руһијјәсинә мәнфи тәсир кәстәрә-чәкдик.

е) Франсада 50 иликлә әләғәдар кечирилән јубилеј јығынчагына кәлән Авропа Шурасынын 52 дәвләт башчылары илә президентимиз һ.Әлијев көрүшүб сәһбәтләр апара билмәјәчәкди. Белә сәрфәли көрүшү әлдән верәчәкдик.

ә) Бөјүк сијасәтин мәнфи атрибутларыны өзүмүзә гаршы дөндәрә-чәк, газанылан гәләбәдән кәнарда галачаг, сонра да М.Һадинин һамыја мәлүм олан бу мисрасыны тәкрарлајачагдыг: “Јох, милләтимин хәтти, бу имзалар ичиндә”. Ким олачагды күнаһкар?!

“Тарих, тарихдир” — адлы бу китаба Азербайжан президентинин бөјүк сијасәт вә тарих чәрчивәси дахилиндә Русија, Түрkiјә вә Украјна кими нүфузлу дәвләтләрлә апардыгы данышығларда, БМТ игәмәтка-һында, сләчә дә, НАТО-нун Баш гәраркаһында етдији чыхыш вә нитг-ләри топланылмышдыр. Лакин биз бу данышығлары сијаси бахымдан тәһлил едиб, гијмәт вермәк мәгсәди дашымырыг. Ајры-ајры дәвләтләр-

2. Н.М.Карамзин. История государства Российского. Спб. 1842, кн. 1, т.1, стр. 12.

1. Азербайжан халгынын һүнәри әбәди јашајачагдыр. Бақы, 1995, сәһ. 10.

лө апарылан данышыгларын итисади-мөдөни вә сијаси аспектдөн нечө бир мөзмун дашыдыгыны, көлөчөкдө нә ола биләчөји барәдә пейгәмбәрлик иддиасында да дејлик. Әсас мәгсәдимиз — Бөјүк сијасәт вә тарих проблеминдә тарихә верилән гijмәти нәзәрә чатдырмагдыр. Апардыгмыз арашдырмалардан белә нәтичәјә кәлмишик ки, Азәрбајчан президентинин Бөјүк сијасәти БМТ вә НАТО-нун Баш гәраркаһында “Сүлһ наминә әмәкдашлыгла” баглы мугавиләни имзаламагдан башламышдыр. Тарих дә бу һадисәни сәһифәсинә көчүрмүшдүр. Бөјүк сијасәт — Һ.Әлијевин дүнјакөрүшү, тарих дә бу дүнјакөрүшүн күзкүсүдүр, белә әлбирликдә Горди дүјүнү¹ јохдур. Бөјүк сијасәтдә инсан тәфәккүрү јалһыз о заман азад тәфәккүр адланыр ки, о, һадисәләрин мәнтигинә ујгун кәлир, сәһиликдә үзмүр, дәринлијә нүфуз едир, онун дахили вә харици үзүнү көрмәји бачарыр, имканларын мүхтәлифлијини дүзкүн гijмәтләндирир, бу күнкү сәбәб вә нәтичәләрини гаршылыглы, зиддијјәтли тәсиринин нәтичәләрини максимум габагчадан көрүр. Бөјүк сијасәт сүбут едир ки, инсан тәфәккүрү ихтисаслашмада, сијаси әләмдә мүвәфғәгijјәт газанмагда биртәрәфлији, ади “сағлам дүшүнчәнин” мөһдудлуғуну арадан галдыраг, нәзәријјәни билмәјән адамларә хас олан субјектив хәјал мөһдудлуғуна үстүн кәлиб мүәјјән дәрәчәдә “шәхсијјәт фөвгүндә” дурдугда инандырычы вә тарихи олур. Әлбәтгә, белә сијасәтдә тарих, бүтөвлүкдә инкишафда олан тәфәккүрүн мөһсулу кими өзүнү көстәрир вә әсил мәнасында о, фәлсәфи тәфәккүрдүр, шәхсијјәтин — Һ.Әлијевин сијаси интеллектини тәсдигләјир. Бир чох әсләр бөјү бөјүк сијасәт аз адама гисмәт олмушдур. Индики заманда вәзијјәт көскин сурәтдә дәјишиб. Мүстәгиллик әлдә едән Азәрбајчан Республикасы өзүнәмәхсус сијасәтинин көврәк аддымларынә чәсарәтлә ирәли атмыш вә Һ.Әлијевин симасында Јахын вә Узаг Шөрг өлкәләри вә бүтүн Авропа дәвләтләрилә әләгәләр јаратмышды. Бу да чох заман биликләрин, сијасәтин бөјүклүјүнүн “ријазитәшдирилмәсиндән”, “елмин сәнајәләшдирилмәсиндән” вә с. данышмаг имкан верир. Бунларын һамысы Һ.Әлијевин Бөјүк сијасәтинин тарихини јарадан деталлардыр. Лакин, Бөјүк сијасәт вә тарихин интеллектуаллығы Һ.Әлијевин јүрүтдүјү сијасәтин (гачынларла көрүшдә вери-

1. Долашыг вә мүрәккәб мәсәлә.

лән суала чаваб оларәг “бизим сијасәтимиз түкдән назикдир, сһтијатлылыг тәләб едир”) инчә кедишләринин азадлығыны тәмин едир вә о, елми фикрин, милјонларла адамын шуурунун нечә дејәрләр “фәлсәфиләшдирилмәси”дир ки, көлөчөк нәсил тарихдә ону Һ.Әлијевин доктринасы² кими хатырлајачагдыр. Көлөчөкдә Бөјүк сијасәт вә тарих проблеминин нәзәријјәсилә мәшгул оланлар, јекдилликлә билдирәчәкләр ки, бу сијасәтдә тәфәккүр вә идракын әһәмијјәти Һ.Әлијевин политологлуғу илә баглы олмушдур. Бөјүк сијасәт һәм дә — Һ.Әлијевин мүасир, нараһат дүнјамызын арамсыз вуран импульсунун нормал төјүнтүләрини даим низамлы сахлајән, сүлһ сәзишинә чан атан доктринасы илә әләгәлидир. “Бу сијасәтин тарихи һәмин доктрина әсасында јаранмышдыр” дсәк, сәһв етмәрик. Бу доктринанын логарифмасында — Һ. Әлијев киминлә һарада, һансы шөраитдә, һансы мөвзуда данышыр-данышын ермәни тәчәвүзүнә мөруз галан Азәрбајчан торпагларынын кери гәјтарылмасыны һәмишә өн плана чәкмиш, ирәли сүрдүјү оргументләри сәнәдләрлә сүбутламыш, фикирләрини тарихи бахымдан әсасландырыб өз дәвләтинә әтраф мәмләкәтләрдә рәғбәт јаратмышды. 1993-чү илин декабр ајында Франса сәфәриндә Франсуа Миттеранын¹ Ермәнистанын Азәрбајчана гаршы тәчәвүзүнү биринчи оларәг писләмәси Һ.Әлијевин өзүнәмәхсус доктринасынын мүвәфғәгijјәтидир. Дүнја дәвләтләринин марагына сәбәб олан бу һадисәни (писләмәни) шәрһ едән сијасәтчиләр исә белә гәрарә кәлибләр ки, Азәрбајчанын президенти Һ. Әлијевин харици сијасәт саһәсиндәки доктринасы тәкчә инкишаф параметрләрини дејил, еләчә дә чографи-сијаси вә тарихи реаллыглары, сүлһсәвәрлијин, мөһрибан гоншулуғун, дөзүмлүлүјүн хас олдуғу милли менталитети нәзәрә алыр. Бу доктринанын башлыча хүсусијјәтләри ачыглыг, һуманистлик, фәал әмәкдашлыг, нәјин баһасына олурса-олсун сүлһә мејл етмәкдир. Бах, бу доктринанын үмүмдүнја сивилизасијасынын параметринә ујгун кәлдијини һисс етдијинә көрә иди ки, Русија Федерал Мәчлисинин, Федерал Шурасынын сәдри В.Ф. Шумейко² Азәрбајчан президентинин мөвгәјини бәјәниб демишди: “Индики

1. Тәһий, елми вә ја фәлсәфи нәзәријјә, бахышлар системи, рәһбәр сијаси Програм.

1. Франсанын кечмиш президенти.

2. В.Ф.Шумейко сентјабр ајынын икинчи өн күнлүјүндә (1995) Москвада мәли экранда

тарихи мөһамда Сизин суверен, азад Азербайжан республикасынын бөхти онда кәтирмишдир ки, бу күн она һәдәр Әлијевич-Әлијев кими белә тәчрүбәли, дүнјада танынмыш сijasәтчи рәһбәрлик едир. Мән, Русијада елә бир адам танымырам ки, бу рәһбәрин үнванына пис сөз демиш олсун... Она көрә дә мән тәсадүфән демәдим ки, бу күн бизимлә бирликдә ишләјән белә тәчрүбәли бир рәһбәр е'тимад вә һәр чүр һөрмәтә ләјигдир".

В.Ф.Шумейконун дедикләриндән чыхыш едиб онун фикир балансынын мәзмун вә идејасына бәрәт газандырмаға еһтијач дујулмаса да, һәр һалда "Дејилән сөз јадикардыр". Һ.Әлијев феномендир...

Сијаси јүкүнә, фикир ардычылығына, милләтләрарасы мүнәсибәтләрин һуманизминә, иғтисади әләгәләрин бәрпасына, Бөјүк Сүлһ сазишин бағланылмасы јолларынын ахтарылмасы проблемләринә "Тарих тарихдир" китабындакы чыхыш вә нитгләр — Һ.Әлијев доктринасы үзәринә күчлү ишыг салыр вә онун нечә бир мәзмун дашыдығы һағында кифәјәтләндиричи мәлүмат алмаға көмәк едир. Һ. Әлијев кими феноменин доктринасыны өјрәнмәк вә онун инчәликләрини көрмәк бахымындан бу ишыг - нитг вә чыхышлар әһәмијјәтлидир; инсанда ону әһәтә едән мүнһитә, тәбиәт һадисәләринә, еләчә дә ичтимаи һәјатдакы һадисәләрә фәал марағ ојатмағда ән көсәрли васитәдир.

Һ.Әлијевин мұхтәлиф мөһамларда сөјләдији бу нитг вә чыхышлары Азербайжан зәһмәткешләринә билаваситә аид олан програм әһәмијјәтли иғтисади-мәдәни вә сијаси давраныш сәнәдләридир. Суверен Азербайжанын тарихи гәрарларыны һәјата кечирмәк уғрунда мұбаризәмизин јени мәрһәләсини мұәјјән едән бу сәнәдләр јени бир дөврүн башланмасыдыр, чох бөјүк руһландырычы вә сәфәрбәрәдичи гүввәјә малик сәнәдләрдир. Азербайжан халгынын һәмишә көз бәбәји кими горујуб мұғәддәс тутдуғу — ән мұһүм сәрвәти сајылан торпағларынын ермәни ишғалчылары тәрәфиндән зәбт олунмасындан бәһс едән проблем характерли сәнәдләрдир вә онлардан ирәли кәлән вәзифәләри биз ләјәгәтлә, ағыл вә гејрәтлә јеринә јетирмәјә борчлујуг. Бу борч шәхсән бир адама аид дејил, бу сосиал, сијаси әһәмијјәти чох олан ичтимаи борчдур. Бах,

шәкил сәрјиси салонундан вердији мұсаһибәдә "Гағлаз рекионунда ермәниләр бизим иғорамыздыр", - дејә гүрурланмышдыр.

буна көрә дә гәт'и бир инамла демәк олар ки, бу чыхыш вә нитгләрин мұәллифи он алты ил бундан әввәл... "демократларын" фитвасы вә һијләси илә Горбачов тәрәфиндән көздән салынмыш, јенидәнгурма лабораторияларында артыг өлүм һөкмүнә мөһкүм едилмиш ССРИ-нин сон дөврүнүн рәмзи кими, сөјүлүб јаманланмыш вә тәһгир олмушдур. Партија вә һөкүмәтин бүтүн һакимијјәт пилләләрини кечән бөјүк фөвгәлдәвләтин өз инкишафында әсас тутдуғу ашкар вә кизли ганунлары билән, тәнзимләnmәнин инчә вә дәрин механизмләринә бәләд олан, милләтләрарасы дүнјанын пүнһан формулуну баша дүшән бу азербайжанлы дөвләт хадимини Горбачов өз бәднам "Гарабағ" нијјәтини һәјата кечирмәк јолунда, дөвләтин дашыны даш үстә гојмајыб ону дағытмағ јолунда бир манеә кими аралан көтүрмүшдү..."¹ Лакин заман дахилиндә сијаси аренадан көтүрүлән бу адам көлкәјә чеврилмәди, мөһкан зәмниндә јүксәлди, доғма халгына көрәкли олду, феноменләшди.

Садыг Шүкүров
профессор
10 декабр 1995-чи ил.

1. Александр Проханов. Азербайжанын дәрсләри. "Азербайжан" газети, 12 август 1993-чү ил.

Ə D Ə B İ J J A T

1. А.А.Бакиханов. "Күлүстани-Ирәм". Бакы, 1951.
2. Н.М.Карамзин. История государства Российского.
3. С.Вургун. Əсəрлəри. VI ч. 196. СПб.1842, кн.1, т.1, стб. 19.
4. Литературная Россия. 3 август 1973, № 31 (551).
5. Н.Ə.Əлијев. Совет Азəрбајчаны. Бакы, 1983ө
6. Нəјдər Əлијев Азəрбајчаны дүнјада таныдыр. Бакы, 1994.
7. Азəрбајчан халгынын нүнəри əбəди јашајачагдыр. Бакы, 1995.
8. "ХГ" - 19 нəјабр 1993.
9. "Азəрбајчан" гəзети, феврал 1994.
10. "Азəрбајчан" гəзети, мај 1994.
11. "Азəрбајчан" гəзети, сентјабр 1994.
12. "Азəрбајчан" гəзети, 11 вə 13 ијул 1995.
13. "Азəрбајчан" гəзети, 18 ијул 1995.
14. "Азəрбајчан" гəзети, 29 ијул 1995.

МҮНДӘРИЧАТ

Бөжүк сijasәт вә тарих	5-29
Һамымыз бир мәгсәдә... хидмәт әтмәлијик	30-43
Шимали Атлантика Шурасында Бөжүк	
сijasәтин тарихи нәтичәси	43-48
СМТ-49-чу сессия	48-60
БМТ-нин 50 иллији	60-62
Бир ағачын ики охшар будағы	62-74
Азәрбајчан—Түркијә достлуғу вә гардашлығы	
әбәди вә сарсылмаздыр	74-85
Азәрбајчан вә Русијаны зәнкин тарихи олан достлуг	
телләри бағлајыр	85-94
Јүксәк сәвијјәдә Азәрбајчан—Украјна	
данышығлары баша чатды	94-99
Азәрбајчанын сәнајә мүүссисәләринин рәһбәрләри	
вә ишкүзар даирәләрин нүмәјәндәләри илә көрүш	99-101
Баккондисонер истәһсалат бирлијинин баш мүүссисәси	101-104
Мүһарибә вә әмәк ветеранлары илә көрүш	105-116
Азәрбајчан халғынын дөјүш вә әмәк һүнәри	
әбәди јашајачағдыр	116-123
Сон сөз	124-132
Әдәбијјат	132

Рәссамы: Бағыров Һәбиб Јадулла оғлу

Јығылмаға верилмиш 16.10.95. Чапа имзаланмиш 22.12.95.
Форматы 60x84 1/16. Шәрти чап вәрәғи 9,0. Учот нәшр вәрәғи
8,5. Оффет чап үсүлү. Тиражы 1000 сиф. 130.

Кәпчә шәһәр Ичарә Нәшријјат Полиграфия Бирлији.
Р.Гасымов күчәси 2-чи далап.

1995

707

0/46